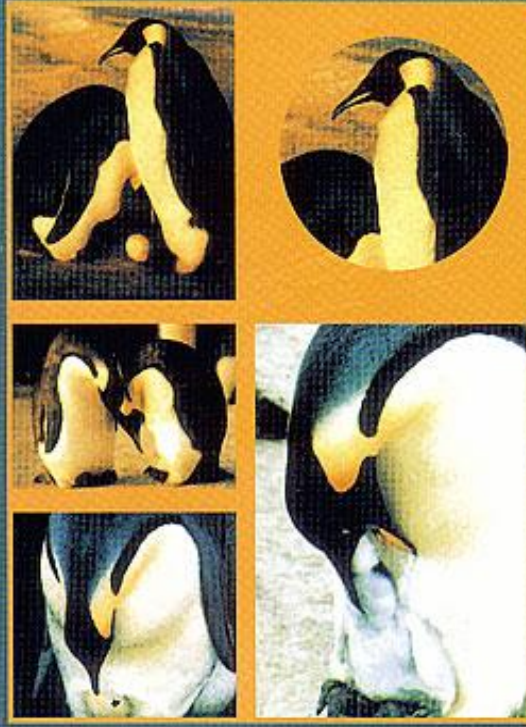

Gen Bencildir

Richard Dawkins

9. Baskı

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 19

Gen Bencildir / The Selfish Gene

Richard Dawkins

Çeviri: Asuman Ü. Müftüoğlu
Redaksiyon: Feryal Halatçı

© Oxford University Press, 1976

© Richard Dawkins, 1989

© Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, 2001

The Selfish Gene wâs originally published in English in 1976.
This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

Gen Bencildir ilk kez 1976 yılında İngilizce olarak yayımlanmıştır.
Bu çeviri *Oxford University Press* ile yapılan anlaşma uyarınca yayımlanmıştır.

Bu yapıtın bütün hakları saklıdır.
Yazılar ve görsel malzemeler,
İzin alınmadan tümüyle veya kısmen yayımlanamaz.

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları'nın seçimi ve değerlendirilmesi
TÜBİTAK Yayın Komisyonu tarafından yapılmaktadır.

ISBN 978 - 975 - 403 - 032 - 7

İlk basımı Mayıs 1995te yapılan
Gen Bencildir
Bugüne kadar 20.000 adet basılmıştır.
9. Basım Temmuz 2007 (5000 adet)

TÜBİTAK
Popüler Bilim Kitapları Müdürlüğü
Atatürk Bulvarı No: 221 Kavaklıdere 06100 Ankara
Tel: (312) 467 "2 11 faks: (312) 427 09 84
E-posta: kitap@tubilak.gov
İnternet: kitap.tubitak.gov.tr
Blog: <http://www.richarddawkins-turkey.blogspot.com/>

Gen Bencildir

ÇEVİRİ

Asuman Ü. Müftüoğlu

TÜBİTAK POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

İçindekiler

Önsöz	1
Giriş	5
I. Bölüm <i>İnsanlar Neden Var?</i>	9
II. Bölüm <i>Eşleyiciler</i>	27
III. Bölüm <i>Ölümsüz Sarmallar</i>	41
IV. Bölüm <i>Gen Makinesi</i>	81
V. Bölüm <i>Saldırganlık: Bencil Makine ve Kararlılık</i>	113
VI. Bölüm <i>Genellik</i>	149
VII. Bölüm <i>Aile Planlaması</i>	183
VIII. Bölüm <i>Nesil Savaşları</i>	205
IX. Bölüm <i>Eşey Savaşları</i>	233
X. Bölüm <i>Özveri</i>	273
XI. Bölüm <i>Memler: Yeni Eşleyiciler</i>	307
Kaynakça	327

NOT: Gerçek sayfa numaraları, “[s...]” biçiminde belirtilmiştir.

Önsöz

Şempanze ve insanın evrimsel geçmişlerinin yaklaşık yüzde 99,5'i ortak; yine de birçok mantıklı insan şempanzeye eğri büğrü, insanla ilişkisiz, tuhaf bir yaratık olarak bakar ve kendisini Mutlak Yaradan'a erişme yolunda bir basamak taşı olarak görür. Evrimci için böyle bir şey olamaz. Bir türü, diğer bir türden üstün kılacak hiçbir nesnel dayanak yoktur. Şempanze ve insan, kertenkele ve mantar, hepimiz, üç milyar sene kadar önce doğal seçim olarak tanıdığımız bir süreç içerisinde evrimleştik. Her tür içerisinde, kimi bireyler diğerlerinden daha çok sayıda, yaşamını sürdürebilen döl vermişlerdir. Buna bağlı olarak da, üreme bakımından başarılı olan bireyin kalıtsal özellikleri (*genler*), bir sonraki nesilde sayıca artmıştır. İşte bu doğal seçilimdir (*Genlerin farklı, gelişigüzel olmayan üretmesi*). Bizi doğal seçim inşa etmiştir ve eğer kendi kimliklerimizi kavrayabilmek istiyorsak anlamamız gereken de bu doğal seçilimdir.

Darwin'in doğal seçim yoluyla evrimleşme kuramı sosyal davranış çalışmalarının merkezi olmasına karşın (*özellikle de Mendel genetiği ile birleştirildiğinde*), yaygın bir biçimde göz ardı edilmiştir. Sosyal bilimlerde, sosyal ve fizyolojik dünyanın Darwin-öncesi ve Mendel-öncesi bakış açılarının oluşturulmasına adanmış devasa endüstriler gelişmiştir. [s.2] Biyolojide bile Darwin kuramının yanlış kullanımı ve ihmali şaşkınlık verici boyutlarda olmuştur. Bu garip gelişim, nedenleri her ne olursa olsun, sona ermek üzeredir. Darwin ve Mendel'in olağanüstü çalışmaları, sayıları sürekli artmakta olan araştırmacılar tarafından genişletiliyor. Bunların arasında, özellikle, R. A. Fisher, W. D. Hamilton, G. C. Williams ve J. Maynard Smith adlarını sayabiliriz. Şimdi de, ilk kez olarak, bu doğal seçilime dayalı, önemli sosyal kuram Richard Dawkins tarafından basit ve popüler bir üslupla sunulmaktadır.

Dawkins sosyal kuramdaki yeni çalışmaların ana temalarını birer birer ele alıyor: Özverili ve bencil davranış kuramları, çıkarıcılığın genetik tanımı, saldırgan davranışların evrimi, kan bağı kuramı (*ebeveyn-döl ilişkileri ve sosyal böceklerin evrimleşmesi de dâhil*), eşey oranı kuramı, ters özveri, aldatmaca ve eşey farklarının doğal seçilimi gibi... Kavramların altında yatan kuramın ehli olmanın verdiği güvenle Dawkins, bu yeni görevi hayranlık verici bir duruluk ve üslupla yerine getiriyor. Geniş biyoloji bilgisini kaynak alarak, okuyucuya biyolojinin zengin ve büyüleyici literatüründen bir tutam sunuyor. Yayınlanmış çalışmalarla fikir ayrılığına düştüğünde (*benim kendi saplantılarımdan birini eleştirirken olduğu gibi*) hemen hemen her zaman doğru hedefe yönelik. Dawkins ayrıca, sergilediği mantığı durulaştırmak için çaba harcıyor ve böylelikle de okuyucunun verilen mantığı uygulayarak tartışmayı daha da ileri götürmesini (*ve hatta kitapta tartışılanları aşmasını*) amaçlıyor. Tartışmalar ise çok yönlü. Örneğin, aldatmaca hayvanlar arası [s.3] iletişimde temel nitelikteyse (*ki Dawkins böyle düşünüyor*), bunu tespit etmek için kuvvetli bir seçme olmalı ve bu da, söz konusu aldatmacayı ele vermemek için bazı güdüleri ve gerçekleri açığa çıkarmayacak, kendini tanımanın kurnazca yöntemleri ile bir kendini aldatma düzeyi benimsenmesine yol açmalı. Bu nedenle, doğal seçilimin sinir sisteminin evrimleşmesi lehine çalıştığı ve bunun da dünyaya ilişkin daha doğru görünümler üreteceği yolundaki alışlagelmiş bakış açısı aklın evrimine pek naif bir yaklaşım olarak karşımıza çıkıyor.

Sosyal kuramdaki son gelişmeler, karşı devrimci etkinliklerin hafiften elini ayağını tutuşturmaya yetecek kadar önemli olmuştur. Örneğin, son gelişmelerin gerçekte sosyal gelişmeyi genetikçe olanaksız gibi göstererek engelleyecek döngüsel bir tuzağın parçası olduğu öne sürülmüştür. Benzeri zayıf düşünceler bir araya getirilerek, Darwinci

sosyal kuramın politik yorumuna tepkiler olduğu izlenimi verilmeye çalışılıyor. Bu düşünceler gerçeklerden oldukça uzaktırlar. Eşeylerin genetik açıdan eşit olduğu ilk kez, Fisher ve Hamilton tarafından açıkça ortaya konulmuştur. Kuramdan ve sosyal böceklerden gelen rakamsal veriler, ebeveynlerin, döllere baskın olmaları için (*ya da dölin ebeveyne baskınlığı*) içsel bir eğilim olmadığını göstermektedir. Ana babanın çocuğu üstüne yaptığı yatırım ve dişi seçimi kavramları eşey farklarına bakışımızda eşsiz, nesnel bir esas sağlamıştır. Bu ise, kadınların gücünü ve haklarını, biyolojik eşitliğin işlevsiz bataklığında köklendirmeye çalışan yaygın çabalara karşı hatırı sayılır bir ilerleme anlamına gelir. [s.4] Kısacası, Darwinci sosyal kuram sosyal ilişkilerin altında yatan simetri ve mantığın bir parçasını yakalamamıza olanak verir. Bunun tam anlamıyla kavranılması ise, politik yaklaşımımızı yeniden canlandıracak ve psikoloji bilimi ile tıp psikolojisi için gereken entelektüel desteği sağlayacaktır. Süreç içinde ise, çektiğimiz acıların köklerini -ki bunlar çok çeşitlidir- daha derinden anlamamızı sağlayacaktır.

Kobert L. Trivers *Harvard Üniversitesi Temmuz, 1976*

Giriş

Bu kitap bir bilimkurguymuşçasına -ya da ona benzer bir şey gibi- okunmalı. Düş gücüne seslenmek üzere tasarlandı. Ancak bilimkurgu değil; bu kitap bilimin ta kendisi. Size kalıplaşmış bir tanım gibi görünebilir ama, "kurgudan daha tuhaf" sözcükleri benim gerçek hakkında hissettiklerimi bütünüyle yansıtıyor. Bizler yaşamkalem makineleriyiz, genler adıyla bilinen bencil moleküllerini körü körüne korumak için programlanmış robot araçları. Beni hâlâ şaşkınlığa sürükleyen bir gerçek bu; yıllardır bilmeme karşın, hiçbir zaman tam alışamadım. Besleyebileceğim umutlardan biri ise, başka insanları şaşırtma konusunda başarılı olabilmek.

Bu kitabı, yazarken varlıklarım hep yanımda hissettiğim üç düşsel okuyucuya adıyorum. Öncelikle bilime yabancı olan okuyucu. Onu düşünerek hemen hemen hiç teknik terim kullanmadım; özel sözcükler kullanmam gereken yerlerde de söz konusu bu sözcükleri tanımladım. Neden bilimsel dergilerimizde de terimlerin büyük bir bölümünü sansürden geçirmedığımızı merak ediyorum. Bilime yabancı okuyucunun özel bilgisi olmadığını varsaydım, ancak aptal olduğunu düşünmedim. Aşırı basitleştiren herkes bilimi popüler kılabilir. Bense bazı incelikli ve çetrefil fikirleri matematik-dışı bir dil kullanarak ve özlerini kaybetmeden popüler hale getirmek için çetin bir uğraş verdim. Bunda ne dereceye kadar başarılı olduğumu bilemiyorum.

[s.6] Fazlasıyla arzuladığım bir başka amaca, kitabın konusunun hak ettiği oranda eğlendirici kılınması ve okuyucunun "yakalanmasının" sağlanması amacına ulaşip ulaşmadığını da kestiremiyorum. Uzun zamandır, biyolojinin başkaları için de gizemli bir öykü kadar heyecandırıcı olması gerektiğini düşünüyorum, çünkü biyoloji gizemin ta kendisidir. Konunun verebileceği coşkunun küçücük bir parçasından daha fazlasını açığa çıkarabildiğimi düşünmeye cesaretim yok.

İkinci düşsel okuyucum uzmandı. Analogilerimin ve mecazlarımın bazılarını okuduğunda soluğunu tutan, acımasız bir eleştirmen. En çok sevdiği tabirler şunlar oldu: "istisnai olarak", "ancak, diğer taraftan..." ve utanma ya da dehşet dolu bir "un!" Onu dikkatle dinledim, hatta bütün bir bölümü onun için yeniden yazdım ama sonunda öyküyü kendi düşündüğüm şekilde anlatmam gerekiyordu. Uzman, yine de olayları koyuş tarzımı görünce memnun kalmayacak. Benimse en büyük umudum, onun bile kitapta yeni bir şeyler bulması, belki aşına olduğumuz fikirlere yeni bir bakış, belki de yeni fikirlerin oluşması. Bu ulaşılmaz bir amaç mı? Öyleyse, en azından kitabın uzmanımızı bir trende eğlendireceğini umabilir miyim?

Zihnimdeki üçüncü okuyucu, bilimle ilgisi olmayan okuyuculuktan uzmanlığa geçmekte olan bir öğrenciydi. Eğer hangi alanda uzman olacağına henüz karar vermemişse, benim alanım olan zoolojiye ikinci bir kez bakması için onu cesaretlendirebileceğimi umuyorum. Zooloji çalışmak için hayvanların genelde benzeşebilmesi ve bu alanın olası 'yararlılığı' dışında daha iyi bir neden var. Bu neden, biz hayvanların bilinen evrendeki en karmaşık ve mükemmel tasarlanmış makine parçaları olduğumuz. Bu sözcüklerle açıkladığımızda, neden başka şeyler üzerinde çalışıldığını görebilmek zor! [s.7] Kendini zaten zoolojiye adanmış öğrenci için kitabımın eğitsel bir değeri olacağını umuyorum. O, benim yaklaşımlarımı temellendiren özgün makaleler ve teknik kitaplarla çalışmak zorunda. Özgün kaynakları özümsemede güçlük çekiyorsa, belki benim matematik-dışı yorumlarım, bir giriş ve ek olarak, yararlı olabilir.

Üç farklı okuyucuya çekici görünmeyi denemek, bildik tehlikeleri de beraberinde getirecektir. Sadece bu tehlikelerin farkında olduğumu, fakat denemenin avantajları karşısında hafif göründüklerini söyleyebilirim.

Ben bir etoloğum ve bu da hayvan davranışları üzerine bir kitap. Eğitimi aldığım etolojik geleneğe karşı duyduğum borç, kitap boyunca hissedilecektir. Özellikle, Oxford'da on iki sene boyunca yönetiminde çalıştığım Niko Tinbergen'in, üzerimdeki etkisinin boyutları düşünülemez. "Yaşamkalım makinesi" deyimi onun kendi sözcükleri değil; ama pekâlâ da onun olabilirirdi... Ancak etoloji, son yıllarda, geleneksel etolojik kaynakların dışındaki kaynaklardan gelen fikirler sonucu dinleşmiştir. Bu kitap, büyük ölçüde bu taze fikirleri temel almıştır. Yaratıcıları metinde gereken yerlerde anılmıştır ve G. C. Williams, J. Maynard Smith, W. D. Hamilton ile R. L. Trivers başlıcaları olarak belirmektedir.

Çeşitli insanlar kitabın ismi için önerilerde bulundular. Bunları, şükran duyarak, bölüm başlıkları olarak kullandım: "Ölümsüz Sarmallar", John Krebs; "Gen Makinesi", Desmond Morris; "Gencilik", Tim Clutton-Brock ve Jean Dawkins (*Birbirlerinden bağımsız olarak ve Stephen Potter'dan özür dileyerek*).

Düşsel okuyucular, tutucu umutların ve isteklerin hedefleri olabilirler, ancak gerçek okuyucu ve eleştirmenlerden daha az pratik yararları vardır. Bir düzeltme çılgınyım. Marian Dawkins, her sayfa için, sayısız [s.8] taslaklar ve son-taslaklarla uğraşmak zorunda kaldı; biyolojik literatür üzerine olan önemli bilgisi ve kuramsal sorunları anlaması, hiç bitmeyen yüreklendirmesi ve moral desteği ile birlikte, benim için vazgeçilmez olmuştur. John Krebs de tüm kitabı taslak halinde okudu. Konu üzerine olan bilgisi benimkinden fazladır ve önerileri iğneleyici olmaktan uzak ve cömertçe olmuştur. Glenys Thomson ve Walter Bodmer, genetik konulan ele alış tarzımı nazikçe, fakat ısrarla eleştirdiler. Korkarım ki, düzeltmelerimi yine doyurucu bulmayacaklar, fakat bir parça daha geliştirilmiş bulacaklarını umuyorum. Harcadıkları zaman ve gösterdikleri sabır için şükran borçluyum. John Hawkins yanlışlığa yol açabilecek ifadeleri saptamada şaşmaz bir göz oluşturdu ve yeniden yazılmaları için mükemmel yapıcı önerilerde bulundu. Maxwell Stamp'den daha uygun bir "bilim adamı olmayan zeki okuyucu" düşünemezdim. İlk taslağın üslubunda fark ettiği genel ve önemli bir kusur, son şekil için çok yararlı oldu. Belirli konular için yapıcı eleştiriler getiren ve uzman tavsiyeleri sunanlar ise şöyleydi: John Maynard Smith, Desmond Morris, Tom Maschler, Nick Blurton Jones, Sarah Kettlewell, Nick Humphrey, Tim Clutton-Brock, Louise Johnson, Christopher Graham, Geoff Parker ve Robert Trivers. Pat Searle ve Stephanie Verhoven ise, sadece metni daktilo etmekle kalmadılar, bunu yaparken de eğleniyormuş gibi görünerek beni yüreklendirdiler. Son olarak, Oxford University Press'den Michael Rodger'a, taslağı eleştirerek yardımcı olmasının yanı sıra, bu kitabın üretimini tüm aşamaları ile ilgilenerek görevinin gerektirdiğinin çok ötesinde çalıştığı için teşekkür ediyorum.

Richard Dawkins

I. Bölüm

İnsanlar Neden Var?

Bir gezegendeki zeki varlıklar, gün gelir, kendi varlıklarının nedenini soracak yaşa gelirler. Eğer günün birinde uzaydan dünyaya üstün yaratıklar gelirse, uygarlığımızın düzeyini değerlendirmek için soracakları soru şu olacaktır: "Evrimi keşfettiler mi?" Canlı organizmalar üç bin milyon yıldan daha uzun bir süre dünya üzerinde varoldular ve neden yaşadıklarını hiç bilemediler, ta ki güneş doğana ve ışınları bir tanesine ulaşana dek. Bu kişinin adı Charles Darwin'di... Dürüst olmak gerekirse, başkaları gerçeği belli belirsiz sezmişlerdi. Ancak ilk kez Darwin, neden varolduğumuzun tutarlı ve kabul edilebilir bir açıklamasını yapmıştır. Bölümün başındaki soruyu soran meraklı çocuğa mantıklı bir yanıt vermemizi Darwin sağlamıştır. Artık, "Yaşamın bir anlamı var mı?", "Niye varız?", "İnsan nedir?" türünden derin sorularla karşılaştığımızda hurafelere sığınmak zorunda kalmayacağız. Bu üç soruyu ileri sürdükten sonra, tanınmış zoolog G. G. Simpson, şöyle bir yanıt veriyor: "Söylemek istediğim, 1859 öncesinde bu soruları yanıtlamaya çalışan tüm çıkışların değersiz olduğu ve onları tamamen görmezden gelmemizin doğru olacağıdır."

Bugün, Dünya'nın Güneş etrafında dönüyor olması ne kadar şüpheye açıksa, evrim kuramı [s.10] da ancak o denli kuşkuludur. Yine de, Darwin'in yaptığı devrimin içeriği, geniş bir çevre tarafından, anlaşılmayı beklemektedir. Zooloji, üniversitelerde hâlâ yan bir konudur ve zooloji çalışmayı seçenler bile, çoğunlukla, bu kuramın derin felsefi boyutunu görmeden kararlarını vermişlerdir. Felsefe ve "beşeri bilimler" olarak tanıdığımız konular, hâlâ Darwin hiç yaşamamışçasına öğretilmektedir. Bunun zamanla değişeceğine dair hiç kuşku yok. Her ne olursa olsun, bu kitap Darwinciliğin avukatlığını yapmayı hedeflemiyor. Bunun yerine, belli bir soruna ilişkin olarak, evrim kuramının getirdiği sonuçları araştırarak. Amacım bencillik ve özverinin biyolojisini incelemek.

Akademik yönden ilginç olmanın ötesinde, konu, sosyal yaşamımızın her yönüne, sevmelerimize ve nefret etmelerimize, dövüşmemize ve yardımlaşmamıza, vermemize ve çalmamıza, açgözlülüğümüze ve eli açıklığımıza değinmesi nedeniyle, insancıl açıdan önemlidir. Bu savlar, Lorenz'in *On Aggression (Saldırganlık Üzerine)*, Ardrey'in *The Social Contract (Toplumsal Sözleşme)* ve Eibl-Eibesfeldt'in *Love and Hate (Sevgi ve Nefret)* adlı eserleri için ileri sürülmüş de olabilirdi. Bu kitaplardaki hata, yazarların konuyu baştan aşağı yanlış ele almalarıdır. Yanlış ele aldılar, çünkü evrimin nasıl işlediğini anlayamadılar. Evrimdeki önemli noktanın, bireyin (*veya genin*) iyiliği değil de, türün (*veya grubun*) iyiliği olduğunu varsaymak gibi bir yanılgıya düştüler. Ashley Montagu'nun, Lorenz'i "doğrudan doğruya on dokuzuncu yüzyılın 'dişiyle, tırnağıyla doğuştan kıpkırmızı' düşünürle- [s.11] rinin soyundan" gelmekle suçlaması ironiktir. Lorenz, evrim kuramına yaklaşımından anladığım kadarıyla, Tennyson'un ünlü sözlerini reddetme konusunda Montagu ile aynı kanıyı paylaşıyor. İkisinin de aksine, ben, "dişiyle, tırnağıyla doğuştan kıpkırmızı" deyiminin modern evrim kuramını hayran olunacak biçimde özetlediğini düşünüyorum.

Tezimi ortaya koymadan önce, ne olduğunu ve ne olmadığını kısaca açıklamak istiyorum. Bize, bir adamın Şikago gangsterlerinin dünyasında uzun ve bolluk içinde bir yaşam sürdürdüğünü söyleseler, bu adamın ne menem bir kişi olduğu konusunda bazı tahminler yürütebiliriz. Bu adamın sert, hızlı tetik çekebilene ve sadık dostlar edinebilene biri olacağını umarız. Bunlar mutlak doğru sonuçlar olmayacaktır; yine de, bir adamın

yaşamını sürdürdüğü ve hayatını kazandığı koşullar hakkında da bir şeyler bilirsek, karakteri hakkında bazı çıkarsamalarda bulunabiliriz. Bu kitaptaki tez, bizim, diğer bütün hayvanlar gibi, genlerimiz tarafından yaratılmış makineler olduğumuzdur. Başarılı Şikago gangsterleri gibi, bizim genlerimiz de, epey rekabetçi bir dünyada milyonlarca sene boyunca, hayatta kalmayı başarabilmişlerdir. Buna dayanarak, genlerimizde belirli nitelikler olduğunu ileri sürebiliriz. Ben başarılı bir gende, baskın özelliğin acımasız bir bencillik olduğunu savunacağım. Genin bu bencilliği, bireyin davranışlarında da bencil olmasına yol açacaktır. Bununla birlikte, göreceğimiz gibi, bir genin bencil amaçlarına ulaşmak için tutabileceği en iyi yolun, sınırlandırılmış bir özveri benimsemek ol- [s.12] duğu özel durumlar vardır. Bu son cümledeki "sınırlandırılmış" ve "özel" çok önemli sözcükler. Her ne kadar aksine inanmak istesek de, evrensel sevgi ve türün -bir bütün olarak- iyiliği hiç de evrimsel anlamı olmayan kavramlardır.

Bu, beni kitabın ne *olmadığı* konusunda söylemek istediğim noktaya getiriyor. Ben, evrim üzerine temellendirilmiş bir ahlakın savunusunu yapmayacağım. Ben insanların nasıl evrimleştiğini anlatıyorum; biz insanların ahlaksal davranışlarının nasıl olması gerektiğini söylemiyorum. Bu noktayı vurguluyorum, çünkü varolan bir duruma ilişkin bir sözü, varolması gereken bir durumun savunusundan ayırmayı beceremeyen kişiler -ki sayıları çok fazla- tarafından yanlış anlaşılma tehlikesi içindeyim. Duygularım, sadece genlerin evrensel acımasız bencilliği yasası üzerine temellendirilmiş bir insan topluluğunun yaşamak için kötü bir topluluk olacağını söylüyor. Ne yazık ki, bir şeye karşı olmamız onu gerçek olmaktan alıkoyamıyor. Esas olarak, bu kitabın ilgi çekici olması hedeflendi, ancak ahlaksal bir sonuç çıkarmak istiyorsanız, biyolojik doğadan çok az yardım bekleyebilirsiniz. Eli açık ve özverili olmayı *öğretmeye* çalışalım, çünkü bencil doğuyoruz. Kendi bencil genlerimizin ne istediğini anlayalım; böylelikle, en azından, onların tasarımlarını bozabiliriz. Bu, başka hiçbir türün cesaret edemeyeceği bir şey...

Öğretme konusunda söylediklerimin bir sonucu olarak, genlerle kalıtılan özelliklerin sabit ve değiştirilemez olduğunu düşünmek yanlış olur (*hem de çok sık yapılan bir yanlış*). Genlerimiz [s.13] bize bencil olma talimatı verebilirler, fakat tüm hayatımız boyunca onlara boyun eğmek zorunda değiliz. Yalnızca şunu söyleyebiliriz: Genetik olarak özverili olmaya programlanmış olsaydık, özverili olmayı öğrenmemiz şimdikinden daha kolay olabilirdi. Hayvanlar arasında bir tek insanda öğrenilen ve sonraki kuşaklara geçirilen etkiler, örneğin kültür, baskın özelliكتedir. Kimileri, insan doğasının anlaşılmasında, kültürün genlerinin konuyla ilişkisiz kalacak denli önemli olduğunu söyleyeceklerdir. Kimileri de buna karşı çıkacaklardır. Bütün bunlar, insanı niteleyen özelliklerin belirleyicileri olarak "doğa mı, besleyen mi" tartışmasında nerede durduğumuza bağlıdır. Bu beni, kitabın ne *olmadığı* konusundaki ikinci noktaya getiriyor: Bu, doğa/besleyen çekişmesinde herhangi bir konunun avukatlığını yapan bir kitap değil. Elbette bu konuda bir fikrim var, fakat bunu ifade etmeyeceğim. Ta ki, son bölümde yer alacak olan kültüre bakışa gelinceye dek.

Eğer çağdaş insan davranışının belirlenmesinde genlerin gerçekten de önemsiz olduğu ortaya çıkarsa; eğer gerçekten de bu açıdan hayvanlar arasında tek ise, en azından bizleri kuraldışı kılan bu kuralı sorgulamak yine de ilginç olacaktır. Ve eğer, türümüz düşündüğümüz kadar da kuraldışı değilse, bu kuralı anlamamız daha da önemli olacaktır.

"Bu kitap ne değildir"ın üçüncüsü, insan davranışlarının kapsamlı bir tanımlaması. Bazı gerçek detayları yalnızca açıklayıcı örnekler olarak kullanacağım. Şunu söylemeyeceğim: "Babunların davranışlarına bakarsanız, bencil [s.14] olduklarını görürsünüz; bu nedenle insan davranışlarının da bencil olma şansı yüksektir." Benim 'Şikago gangsteri' düşüncemin mantığı çok daha farklı: İnsan ve babun doğal seçimle evrimleşmişlerdir. Doğal seçilimin nasıl işlediğine göz attığımızda, doğal seçimle

evrimleşen herhangi bir şeyin bencil olması gerekiyormuş gibidir. Bu yüzden de, gidip babunların, insanların ve diğer canlıların davranışlarına bakarsak, bencil olduklarını görürüz. Eğer, bu beklentimizin yanlış olduğunu bulursak, eğer insan davranışının gerçekten de özverili olduğunu gözlersek, işte o zaman kafa karıştırıcı bir şeyle karşı karşıyayız demektir; açıklama gerektiren bir şeyle...

Daha fazla ilerlemeden bir tanıma gereksinimimiz var. Bir varlık, örneğin babun, eğer kendisi gibi bir başka varlığın rahatını -kendi iyiliği pahasına- artıracak biçimde davranıyorsa, özverili olarak tanımlanır. Bencilce davranışın ise tam tersi bir etkisi vardır. 'Rahatlık', "yaşamkalım şansı" olarak tanımlanabilir (*gerçek, yaşam ve ölüm üzerindeki etkisi göz ardı edilebilecek denli azmış gibi görünse bile*). Darwinci kuramın çağdaş çeşitlemelerinin şaşkırtıcı sonuçlarından biri, yaşamkalım olasılığı üzerindeki küçücük, ancak can alıcı etkilerin evrimde geniş değişimlere neden olabilmeleridir. Bunun nedeni, böylesi etkilerin kendilerini hissettirmek için çok uzun zamana sahip olmalarıdır.

Yukarıdaki özveri ve bencilik tanımlarının öznel değil de, *davranışsal* olduğunu fark edebilmek önemli. Ben, burada güdülerin psikolojisi ile uğraşmıyorum. Özverili davranan insanla- [s.15] rın, bunu "aslında" gizli ya da bilinçsizce bencil güdüler için yapıp yapmadıklarını tartışmayacağım. Belki öyle, belki değil, belki de hiç bilemeyeceğim. Ne olursa olsun, kitabın konusu bu değil. Benim tanımım, sadece, bu davranışların özverili ya da faydalanan olduğu varsayılan bireylerin yaşamkalım olasılığını artırdığını mı yoksa azalttığını mı sorgular.

Davranışların uzun dönemli yaşamkalım olasılıkları üzerindeki etkilerini göstermek hayli karmaşık bir iş. Bu davranışı somuta indirgeyerek gerçek davranışlara uyguladığımızda, "açıkça" sıfatı ile nitelendirmemiz gerekir. Açıkça özverili olan bir eylem, özverili bireyin ölme olasılığını artırmaya (*ne kadar az olursa olsun*) ve alıcının yaşamkalım şansını artırmaya yönelik gibi görünen -yüzeysel- bir davranıştır. Genellikle, yakından baktığımızda, açıkça özverili olan eylemlerin gerçekte kılık değiştirmiş bencilik olduğu ortaya çıkar. Bir kez daha tekrarlayalım, özverinin altındaki güdülerin gizliden bencilce olduğunu söylemek istemiyorum; yapılan eylemin yaşamkalım olasılığı üzerindeki gerçek etkilerinin, başlangıçta düşündüğümüzün tam tersi olduğunu anlatmak istiyorum.

Açıkça bencil ve açıkça özverili davranışlara ilişkin bazı örnekler vereceğim. Kendi türümüzle uğraşırken öznel düşünme alışkanlıklarımızı bastırmak zordur. Bunun için, örneklerimi diğer hayvanlardan seçeceğim. Önce, bireysel hayvanların bencil davranışlarına dair örnekler vereyim. Siyahbaşlı martılar büyük koloniler halinde yuva kurarlar. Yuvalar birbirinden sadece birkaç fit uzaklığındadır. Yavrular yumurtadan [s.16] ilk çıktıklarında küçük ve savunmasızdırlar, onları yutuvermek kolaydır. Bir martının, komşusunun arkasını dönmesini veya balık avlamaya gitmesini beklediği, sonra da komşunun yavrusunun başına çöküp bir lokmada yuttuğu çokça görülür. Böylece, balık avlama zahmetine girmeksizin ya da kendi yuvasını savunmasız bırakmasızın, besleyici, güzel bir yemek elde eder. Daha iyi bilinen bir örnek ise dişi peygamberdevesinin meşum yamyamlığıdır. Peygamberdeveleri iri, etobur böceklerdir. Normal olarak, kendilerinden daha küçük hayvanları -sinekler gibi-yerler; hareket eden hemen hemen her şeye saldırırlar. Çiftleşirken erkek dikkatlice sürünür, tırmanarak dişinin üstüne biner ve birleşir. Dişi eline bir şans geçirirse, erkeği yiyecektir. Ya erkek yaklaşırken veya üstüne bindikten ya da ayrıldıktan hemen sonra, kafasını kopartarak işe başlar. Dişinin erkeği yemek için birleşmenin bitmesini beklemesi en mantıklısı gibi görünüyor. Ancak, kafasını kaybetmesi sonucu, erkeğin vücudunun geri kalan kısmı dişinin üstünden düşmemektedir. Tam tersine, böceğin kafası engelleyici bazı sinir merkezlerinin yuvası olduğundan dolayı, olasıdır ki, kafasının yenmesi erkeğin

performansını artırır. Eğer bu doğruysa, ek bir yarar oluşturacaktır. Birincil yarar, dışının güzel bir yemek elde etmesidir. Yamyamlık gibi uç olaylar tanımımıza çok iyi uymalarına karşın, "bencil" kelimesi bunları nitelemede yetersiz kalıyor. Anlatılanları göz önüne aldığımızda, belki de, Güney Kutbu imparator penguenlerinin korkakça davranışlarına biraz daha sempati ile bakabiliriz. Söz konusu [s.17] penguenlerin suya girmeden önce, kıyıda durup durdukları gözlenmiş. Nedeni, ayı balıkları tarafından yenme tehlikesiymiş. İçlerinden bir tanesi suya girse, geri kalanlar denizde bir ayı balığı olup olmadığını anlayacaklarmış. Doğaldır ki, hiçbiri denek olmak istemiyormuş ve bekliyormuş. Birbirlerini suya itmeye çalıştıkları bile oluyormuş.

Bencil bir davranışa daha da sıradan bir örnek, yalnızca değerli bir kaynağı yiyecek, bölge veya cinsel eş gibi- paylaşmayı reddetmeyi içerebilir. Şimdi, açıkça özverili olan davranışlar için örnekler vereyim. İşçi arıların sokma davranışı bal hırsızlarına karşı çok etkili bir savunmadır. Sokucu arılar, kamikaze dövüşçüleridir; sokma eylemi sırasında, hayati önemdeki iç organlar genellikle vücudun dışına çıkar ve arı, sokuktan hemen sonra ölür. Bu intihar eylemi koloninin çok önemli besin depolarını kurtarmış olabilir fakat arı, bunun faydalarını görmek için ortalıklerde olmayacaktır. Tanımımız gereği bu eylem özverili bir davranıştır. Bilinçli güdülerden bahsetmediğimizi hatırlayın. Bencillik örneğinde veya bu örnekte bilinçli güdüler vardır ya da yoktur; bu bizim tanımımız kapsamında değildir.

İnsanın arkadaşı uğruna hayatını öne sürmesi elbette ki özverili bir davranıştır; ancak, arkadaş uğruna küçük bir riske atılmak da özveridir. Birçok küçük kuş, "uçmakta olan bir avcı" gördüklerinde -şahin gibi- çok özel bir "uyarı çığlığı" atarlar. Bu çığlık üzerine tüm sürü kaçma eylemine girer. Uyarı çığlığını atan kuşun kendini tehlikeye attığına dair dolaylı da olsa [s.18] kanıt vardır; çünkü avcının dikkatini özellikle kendi üzerine çekmektedir. Bu küçük bir ek risktir; yine de tanımımız gereği -en azından ilk bakışta- özverili bir eylem olarak görülebilir. Hayvanlarda özverinin en yaygın ve belirgin biçimi ebeveynlerin davranışlarında açığa çıkar; özellikle anaların çocuklarına karşı gösterdikleri davranışlarda. Kuluçkaya yatarlar; bebeklerini vücutlarında taşırlar; kendilerine büyük zararlar vermesi pahasına da olsa onları besler ve avcılardan korumak için büyük tehlikelere atılırlar. Bir örnek vermek gerekirse, yere yakın yuvalanan kuşların çoğu bir avcı -örneğin, bir tilki- yaklaştığında çılgınca bir dikkati başka bir yöne çekme "gösterisine" başvururlar. Ebeveyn kuş, topallayarak ve kanadını kırılmış gibi uzatarak yuvadan ayrılır. Avcı, kolay bir av bulduğunu düşünerek, yem peşinde, yavruların içinde bulunduğu yuvadan uzaklaşır. Sonunda, ebeveyn tam tilkinin ağzına gireceği sırada rol yapmayı bırakır ve uçup gider. Yuvadakilerin hayatı çoğunlukla kurtulur ama ebeveyn de tehlikeye atılmıştır.

Hikâyeler anlatarak bir yere varmaya çalışmıyorum. Seçilen örnekler hiçbir zaman, geçerli olabilecek bir genelleme için ciddi kanıtlar olmayacaktır. Bu hikâyeler sadece bireyler düzeyinde, özverili ve bencil davranışlarla ne demek istediğimi açıklamayı amaçlayan örneklerdir. Bu kitap, *gen bencilliği* diye adlandırdığım temel yasanın, gerek bireysel bencilliği gerekse bireysel özveriyi nasıl açıkladığımı gösterecek. Ancak, önce, özveri söz konusu olduğunda ortaya çıkan özel bir yanlış açıklamadan bahsetmek [s.19] istiyorum, çünkü yaygın olarak biliniyor ve de yaygın olarak okullarda öğretiliyor. Bu açıklama daha önce sözünü ettiğim yanlış kavram üzerine temellendiriliyor: Canlılar "türün iyiliği için" veya "grubun iyiliği için" bir şeyler yapmak üzere evrimleşirler. Biyolojide bu görüşün nasıl başladığı kolayca görülebilir. Bir hayvanın yaşamının çoğu üremeye ayrılmıştır ve doğada gözlediğimiz, kendini kurban etme eylemlerinin çoğu ebeveynlerce çocukları için yapılır. "Türün devamı", üreme kavramına ilişkin sıkça kullanılan bir başka deyim olup, tartışmasız, üreme olayının bir sonucudur. "Üremenin 'işlevi' türün devamını 'amaçlar'" şeklinde bir sonuca varabilmek

için mantığı bir parça çekiştirip uzatmak yeterlidir. Buradan hareketle, bir başka yanlış adım, hayvanların genelde türün devamını sağlayacak şekilde davranacakları yorumunu yapmak olacaktır. Bunu ise, türün diğer üyelerine karşı özverili davranacakları yorumu izler. Bu düşünce şekli, Darwinci terimlerle söylendiğinde, muğlak kalacaktır. Evrim, doğal seçim yoluyla işler ve doğal seçim de "en uygun" olanın, farklılıkları nedeniyle ayakta kalmasıdır. Ancak, "en uygun" ile kastedilen nedir? En uygun bireyler mi; en uygun ırklar mı; en uygun türler mi? Ya da başka bir şey mi? Bazı amaçlar için bu sorunun yanıtı çok önemli değil; ancak özveriden bahsediyorsak, can alıcı bir nokta olduğu çok açık. Darwin'in varolma mücadelesi olarak adlandırdığı yarışma türler arasında ise, bireye bu oyunda bir piyon olarak bakılabilir, o da en iyi niyetli yaklaşımla; bu piyon, türün daha yüksek olan çıkarları gerektiği takdirde kurban [s.20] edilecektir. Daha saygın bir şekilde dile getirmek istersek, eğer bir grup, -örneğin, bir tür ya da türün içindeki bir topluluk- kendilerini grubun iyiliği için feda etmeye hazır bireylerden oluşmuşsa, kendi bencil çıkarlarını önde tutan bireylerden oluşmuş rakip bir gruba kıyasla, neslinin tükenmesi olasılığı daha düşüktür. Böylece, dünya nüfusu, bireyleri kendini adanmış gruplardan oluşur. Bu, evrim kuramının detaylarına aşina olmayan biyologlarca uzun zamandır doğru kabul edilen, V. C. Wynne-Edwards tarafından *The Social Contract* adlı yapıtta halka sunulmuş olan "grup seçilimi" kuramıdır. Ortodoks seçeneğin normalde "bireysel seçim" olarak adlandırılmasına karşın, ben kişisel olarak gen seçiminden bahsetmeyi yeğleyeceğim. Biraz önce anlattığım mantık dizisine "bireysel seçimci"nin vereceği ilk yanıt şöyle bir şey olabilir. Özverili bireylerin oluşturduğu grupta bile, herhangi bir şey feda etmeyi reddeden bir muhalif azınlık olacağı hemen hemen kesindir. Diğerlerinin özverisini kullanmaya hazır bir tek bencil asi olsa bile, tanım gereği, hayatta kalma ve çocuk sahibi olma şansı daha fazla olacaktır. Bu çocukların her biri onun bencil özelliklerini taşımaya eğilimlidir. Bu doğal seçilimin birçok nesil boyunca devam etmesiyle, "özverili grup" bencil bireyler tarafından ele geçirilecek; sonunda bu grubu bencil gruptan ayırt etmek olanaksız hale gelecektir. Başlangıçta içinde asi bulundurmayan, arı özverili grupların olabileceğini düşünsek bile -ki bunun olma şansı çok azdır-komşu bencil gruplardan bencil bireylerin, göç ederek ve grup-içi evlenmelerle özverili grupla- [s.21] rın arılığını kirletmelerini neyin durduracağını söyleyebilmek çok zor. Bireysel seçimci, grupların gerçekten ölebileceğini ve bir grubun neslinin tükenip tükenmeyeceğinin grup bireyleri tarafından belirleneceğini itiraf edecektir: Eğer gruptaki bireylerin uzağı görebilme yetenekleri *olsaydı*, uzun dönemde tüm grubun yok olmasını engellemek için bencil hırslarını sınırlamanın kendi çıkarları doğrultusunda olacağını görebilirlerdi. Bu, son yıllarda İngiltere işçilerine kim bilir kaç kez söylenmiştir? Fakat grup neslinin tükenmesi, bireysel yarışmanın aniden kesilmesi ve bunun etkisi ile kıyaslandığında yavaş bir süreçtir. Grup yavaşça ve önlenemez bir şekilde yokuş aşağı giderken bile, bencil bireyler özverili bireyler pahasına gelişirler. İngiltere vatandaşlarına uzağı görme yeteneği verilmiş ya da verilmemiş olabilir, ancak evrim geleceğe bakmaz.

Grup seçilimi kuramının, evrimi anlayan profesyonel biyologlar arasında çok az destek görmesine karşın, güçlü bir sezgisel çekiciliği vardır. Birbiri peşi sıra, zooloji öğrenci nesilleri, okuldan çıkıp da Ortodoks bakış açısının doğru olmadığını öğrenince şaşırıp kalırlar. Bu yüzden suçlanması gereken onlar değildir. Çünkü, İngiltere'deki ileri düzey biyoloji öğretmenleri için yazılmış olan *Nuffield Biology Teacher's Guide (Nuffield Biyoloji Öğretmen Kılavuzu)* adlı kitapta şunları okuyoruz: "İleri düzeyde gelişmiş hayvanlarda davranışlar, türün yaşamda kalmasını sağlamak için intihar şeklini alabilir." Bu kılavuzun adı bilinmeyen yazarı, neşe içinde, tartışmalı bir şeyler söylediğinin farkına bile [s.22] varmıyor. Bu noktada bir Nobel ödülü sahibi ile aynı düşüncede: Konrad Lorenz, *On Aggression'da*, saldırgan davranışların "türü koruyucu" işlevinden söz ediyor. Bu işlevlerden biri de, sadece en uygun bireylerin döl sahibi olmasını sağlamak... Bu eşsiz bir döngüsel tartışma. Ancak, burada vurgulayacağım nokta şu: Grup seçilimi kuramı

öylesine derin bir köklenmeye sahip ki, Lorenz, aynen *Nuffield Guide* yazarı gibi, söylediklerinin Ortodoks Darwinci kurama karşıt olduğunun besbelli farkında değil.

Kısa bir süre önce, başka konularda çok iyi olan bir BBC televizyonu programında söz konusu konunun Avustralya örümcekleri ile ilgili çok hoş bir örneğini duydum. Programdaki "uzman" yavru örümceklerin büyük bir bölümünün başka türlere av olduğunu gözlüyor ve devam ediyor: "Belki de varoluşlarının gerçek amacı budur, çünkü türün korunması için sadece birkaçının yaşaması yeterlidir!"

The Social Contract'da, Robert Ardrey, grup seçilimi kuramını, genelde sosyal düzenin tümünü açıklamak için kullanıyor. Besbelli insanı, hayvansı dürüstlük yolundan sapmış bir tür olarak görüyor. Ardrey en azından ödevini yapmış. Ortodoks kuramla uyuşmama kararını bilerek almış ve bu nedenle de övgüyü hak ediyor.

Grup seçiliminin bu güçlü çekiciliğinin bir diğer nedeni de, belki de birçoğumuzun paylaştığı ahlaksal ve politik ideallerle aynı doğrultuda olmasıdır. Bireyler olarak, sık sık bencilce davranıyor olabiliriz, ancak daha idealist olduğumuz anlarda başkalarının iyiliğini üstün tutanlara gıpta eder ve saygı duyarız. Yine de, "baş- [s.23] kalan" sözcüğünü hangi genişlikte yorumlamak istediğimiz konusunda kafamız karışıktır. Bir grup içerisindeki özveri, sık sık, gruplar arası bencillikle at başı gider. Bu, sendikacılığın temellerinden biridir. Başka bir düzeyde, bizim kendimizi özveriyle kurban edişimizden en çok fayda sağlayan ulustur ve genç erkeklerin ülkenin büyük zaferi uğruna, birer birey oldukları için ölmeleri beklenir. Bunun da ötesinde, haklarında farklı bir ulustan olduklarından başka bir şey bilmedikleri başka bireyleri öldürmek için cesaretlendirilirler (*Gariptir ki, barış zamanında bireylere yaşam standartlarını artırma hızlarında bir parça özverili olmaları için yapılan çağrılar, savaş zamanında hayatlarını öne sürmeleri için yapılan çağrılardan daha az etkili gibi görünüyor*).

Son zamanlarda, dostluk duygularımızın nesnesi olarak tüm insan türünü alma yolunda, ırkçılık ve vatanseverliğe karşı bir eğilim oluşmakta. Özverimizin bu insancıl gelişmesinin ilginç bir sonucu var ki, "türün iyiliği" fikrini destekliyor. Politik anlamdaki liberaller -türün etiği konusunun en inandırıcı sözcüleri-, şimdilerde özveri sınırlarını biraz daha genişleterek başka türleri de içine alanları küçük görmekteler. İnsanların barınma şartlarını iyileştirmek yerine, büyük balinaların öldürülmesini önlemekle ilgilendiğimi söylediğim takdirde, sanırım kimi arkadaşlarımı epey şaşırtmış olacağım.

Kişinin kendi türünün üyelerinin başka türlerin üyelerine kıyasla özel ahlaksal değer hak ettikleri duygusu eski ve derindir. Savaş zamanı dışında, insan öldürmek genelde işlenebilecek [s.24] en ciddi suçtur. Bizim kültürümüzde daha da şiddetle yasaklanmış bir tek şey var; o da insan yemek (*ölmüş bile olsalar*). Bununla birlikte, başka türlerin üyelerini yemekten hoşlanıyoruz. Birçoğumuz, canilere bile ölüm cezası uygulanması düşüncesinden iğrenirler, Öte yandan da, ılımlı "hayvan zararlılarının" yargılanmaksızın vurulmasını neşeye desteklerler. Ashında, diğer zararsız türlerin üyelerini zevk ve eğlence için öldürürüz. İnsansı duyguları bir amipten daha fazla olmayan bir insan dölütü, yetişkin bir şempanzeye gösterilenden çok daha ileri bir saygı ve koruma altındadır. Yine de, şempanzenin duyguları vardır, düşünür ve -son deneysel kanıtlara göre- bir çeşit insan dilini öğrenebilir. Dölüt ise kendi türümüze aittir ve bu nedenle anında özel hak ve ayrıcalıklarla donatılır. Richard Ryder'ın kullandığı "türçülük" etiği, "ırkçılıktan" daha güçlü bir mantıksal temele oturtulabilir mi, bilemiyorum. Bildiğim, evrimsel biyolojide doğru temeller bulamayacağı.

İnsan etiğinde istenen özveri düzeyi konusundaki kargaşa -aile, ulus, ırk, tür ya da tüm canlılar-, biyolojide evrim kuramına göre beklenebilecek özveri düzeyi ile paralel bir kargaşayı yansıtıyor. Grup seçilimini yeğleyenler bile, rakip grupların birbirlerine

kötü davrandığını gördüğünde şaşırılmazlar; sınırlı kaynaklar için olan mücadelede herkes kendi grubunu destekleyecektir (*Sendikacılar veya askerler gibi*). Bu durumda, grup seçimcisine, *hangi düzeyin önemli olduğuna* nasıl karar verdiğinin sorulması gerekir. Eğer seçim bir türün grupları ve türler arasında sürüp gidiyorsa, daha büyük gruplar [s.25] arasında neden olmasın? Türler bir araya gelerek cinsleri, cinsler takımları, takımlar da sınıfları oluşturur. Aslanlar ve antiloplar da, bizim gibi, memeliler sınıfındandır. Öyleyse, aslanların "memelilerin iyiliği için" antilopları öldürmekten kaçınmasını mı bekleyeceğiz? Kuşkusuz, sınıflarının neslinin tükenmesini önlemek için kuşları veya sürüngenleri avlamaklar. Peki ama, tüm omurgalılar şubelerini devam ettirme gereği ile kim uğraşacak?

Ben *reductio ad absurdum* (bir düşüncenin doğru olduğunu göstermek amacıyla, aksinin yanlışlığını kanıtlamak) yaklaşımıyla tartışmaya devam edebilir ve grup seçilimi kuramının güçlüklerine dikkat çekebilirim, ancak bireysel özverinin açıkça varolması açıklanmayı bekliyor. Ardley işi, Thomson'un gazellerindeki zıplamada, davranışın tek açıklamasının grup seçilimi olduğunu söylemeye kadar varıyor. Zıplayan hayvanın bir avcının önüne atlayıvermesi, avcının dikkatini kendine çekerken bir yandan da arkadaşlarını uyarmak istemesiyle, kuşların uyarı çığlıklarına benzer. Thomson'un gazelciklerini ve benzeri olguları açıklamak gibi bir sorumluluğumuz var ve bu da ileriki bölümlerde yanıt vermeye çalışacağım bir soru.

Bundan önce, evrime, en alt düzeyde gerçekleşen seçim çerçevesinde bakmanın en iyi yol olacağı şeklindeki inancımı tartışmalıyım. Bu inancın oluşmasında, G. C. Williams'ın, *Adaptation and Natural Selection (Adaptasyon ve Doğal Seçim)* adlı önemli kitabının etkisi çok büyüktür. Kullanacağım temel düşünce, yüzyılın başlarında, genler-öncesi günlerde A. Weismann [s.26] tarafından öngörüldü: Weismann'ın "germplazmanın süreğenliği" doktrini. Şunu savunacağım: Temel seçim birimi -ve bu arada kendi çıkarımız- ne tür ne de gruptur; hele birey kesinlikle değildir. Gendir; yani kalıtım birimidir. Kimi biyologlara bu, başlangıçta çok uç bir görüş gibi gelebilir. Umuyorum ki, ne demek istediğimi anladıklarında, alışık olmadığımız bir tarzda ifade edilmiş olsa bile, bu tezin aslında Ortodoksça olduğunu kabul edeceklerdir. Bu tartışmayı geliştirmek zaman alacaktır. İşin en başından başlamamız gerekiyor: Yaşamın ta başlangıcından...

II. Bölüm

Eşleyiciler

Başlangıçta basitlik vardı. Tümüyle donanmış, karmaşık düzendeki bir yaşamın ya da yaşam yaratma yeteneğine sahip bir oluşumun bir anda ortaya çıkmasını açıklamanın daha da zor olacağını kabul edileceğini varsayıyorum. Darwin'in doğal seçim yoluyla evrim kuramı doyurucudur, çünkü bize basitliğin nasıl karmaşıklığa dönüşebileceğini, düzensiz atomların kendilerini nasıl olup da daha karmaşık desenler şeklinde gruplandırabildiklerini ve bunu insanları oluşturana kadar sürdürebildiklerini açıklar. Darwin, varoluşumuzla ilgili zor soruya bir yanıt sağlar; ki bu, şu ana kadar önerilen tek olası yanıttır. Bu büyük kuramı, alışılmış olandan daha genel bir yolla, evrimin başlamasından öncelere giderek açıklamaya çalışacağım.

Darwin'in "*en uygunun yaşamda kalması*" kuralı, aslında daha genel bir yasanın özel bir durumudur. Evren kararlı nesnelere doludur. Kararlı bir nesne, bir ismi hak edecek kadar kalıcı ya da sık görülen bir atomlar topluluğudur. Bu, Matlerhorn gibi, adlandırmaya değecek kadar uzun süreli olan benzersiz bir atomlar topluluğu olabilir. Ya da, yağmur damlaları gibi, içlerinden herhangi bir tanesi kısa ömürlü olsa da, oldukça hızlı bir biçimde oluşan ve bu nedenle de toplu bir [s.28] ismi hak eden bir varlıklar sınıfı olabilir. Etrafımızda gördüğümüz ve açıklamak istediğimiz şeyler -kayalar, galaksiler, okyanus dalgaları- hepsi de, şöyle ya da böyle, kararlı atom desenleridir. Sabun köpükleri küresel olma eğilimindedir, çünkü küresellik, gazla dolu ince tabakalar için kararlı bir biçimdir. Bir uzay aracındaki su da kürecikler halinde kararlıdır, ancak dünyada, yerçekimi etkisinde, hareketsiz haldeki su, düz ve yatay bir yüzey halinde kararlıdır. Tuz kristalleri küp şeklini almaya yatkındır çünkü bu, sodyum ve klorür iyonlarını paketlemek için en kararlı yoldur. Güneşte, bildiğimiz en basit atomlar olan hidrojen atomları, helyum atomları oluşturmak üzere birleşirler, çünkü oradaki koşullar altında helyum şekillenmesi daha kararlıdır. Daha da karmaşık başka atomlar tüm evrende oluşmaya devam ediyorlar; günümüzde kabul gören kurama göre de, evreni başlatmış olan "big bang" ile oluşmuşlardı. Dünyamızdaki elementlerin kökeni de budur.

Atomlar karşılaştıklarında, bazen, kimyasal tepkimelerle bağlanarak molekülleri yaparlar. Bu moleküller atomlardan daha az ya da daha çok kararlılık gösterebilirler. Böylesi moleküller çok büyük de olabilirler. Elmas gibi bir kristale tek bir molekül olarak bakılabilir. Hepimizin bildiği gibi elmas kararlı bir moleküldür; ayrıca, iç atom yapısı sürgit tekrarlandığı için de çok basittir. Günümüz canlılarında çok karmaşık başka büyük moleküller de vardır ve bunların karmaşıklığı birçok düzeyde kendini gösterebilir. Kanımızdaki hemoglobin tipik bir protein molekülüdür; daha küçük moleküllerin, aminoasitlerin, [s.29] oluşturduğu zincirlerden yapılmıştır. Her bir aminoasit ise belirli bir düzende bir araya gelmiş birkaç düzine atom içerir. Hemoglobin molekülünde 574 aminoasit molekülü vardır. Bu atomlar dört zincir şeklinde düzenlenmiştir ve zincirler birbirleri etrafında sarılıp bükülerek, şaşırtıcı karmaşıklıkta, üç boyutlu küresel bir yapı oluştururlar. Bir hemoglobin molekülünün modeli sık dikenli bir çalıya benzer. Ancak gerçek dikenli bir çalının tersine rastlantısal yaklaşık bir desen değil de, belirli ve değişmez bir yapısı vardır ve bu yapı ortalama bir insan vücudunda, tek bir dal ya da tek bir büküm yerinden oynamak-sızın, altı bin milyon kere milyon kere milyardan fazla kendini aynen tekrarlar. Hemoglobin benzeri protein moleküllerindeki kesin biçim kararlıdır; şöyle ki, aynı aminoasit dizisine sahip iki zincir -iki yay gibi- aynı üç boyutlu, kıvrımlı biçimi almaya eğilimlidir. Hemoglobin çalıları vücudumuzda saniyede dört yüz

milyon kere milyon hızıyla, yeğledikleri düzeni alırlar ve başka hemoglobin molekülleri de aynı hızla bozunurlar.

Hemoglobin, atomların kararlı yapılar oluşturmaya eğilimli olduğunu göstermek için kullandığım modern bir molekül. Burada konumuzla ilgili olan nokta şu: Yaşam dünyaya gelmezden önce, moleküller kimya ve fiziğin bildiğimiz süreçleriyle de ilkel bir evrimleşme geçirebilirlerdi. Tasarım, amaç ya da yönelim aramamıza gerek yok; eğer bir grup atom, enerji eşliğinde kararlı bir yapı alırsa, bu biçimde kalmaya eğilimlidir. En ilksel doğal seçim, basitçe, kararlı yapıların seçilip kararsızların reddedilmesiydi. Bunda esrarlı bir şey yok. Tanım gereği böyle olmalıydı.

[s.30] Elbette ki, buradan hareketle, insan kadar karmaşık yapıların varlığının yalnızca aynı ilkelere dayanarak açıklanabileceği sonucunu çıkartanlayız. Doğru sayıda atomu alıp da, bir parça dış enerji ile birlikte, atomlar doğru düzeni alıncaya ve tüpten Âdem çıkiverinceye kadar çalkalamamız bir işe yaramaz. Bu yolla, birkaç düzine atomdan oluşan bir molekül yapabilirsiniz, ama bir insan bin kere milyon kere milyon kere milyon tane atomdan yapılmıştır. İnsan yapmayı denemek için, biyokimyasal kokteyl çalkalayıcınızı o kadar uzun süre kullanmak gerekir ki, evrenin tüm yaşı bir göz kırpması gibi gelir. Yine de başarılı olamazsınız. İşte tam burada, Darwin'in kuramı, en genel biçimiyle yardıma koşar. Moleküllerin yavaş yavaş yapılanmasının yetersiz kaldığı yerde Darwin'in kuramı işi ele alır.

Yaşamın başlangıcının nasıl geliştiğine ilişkin söyleyeceklerim spekülatif olacak; ne olup bittiğini görecekimsecikler yoktu. Birkaç tane birbirine rakip kuram var, ancak hepsi de ortak özellikler taşıyor. Benim anlatacağım basitleştirilmiş öykü ise, büyük olasılıkla, gerçeğin pek de uzağında değil.

Yaşamın başlangıcından önce hangi kimyasal hammaddelerin bolca bulunduğunu bilmiyoruz, ancak en akla yakın olasılıklar arasında su, karbondioksit, metan ve amonyak var: Hepsi de Güneş sistemimizdeki diğer bazı gezegenlerde bulunduğu bilinen basit bileşikler. Kimyacılar, genç dünyanın kimyasal koşullarını taklit etmeye çalıştılar. Bu basit maddeleri bir kaba koydular ve bu kaba morötesi ışık veya elektrik kıvılcımı gibi [s.31] ilkel şimşegi taklit eden bir enerji uyguladılar. Bundan birkaç hafta sonra, kabın içinde ilginç bir şeyler bulundu: Başlangıçta kaba konulanlardan daha karmaşık olan moleküllerden çok sayıda içeren, koyu olmayan kahverengi bir çorba. Özellikle, aminoasitler bulundu: İki büyük biyolojik molekül sınıfından biri olan proteinlerin yapıtaşları. Bu deneyler yapılmadan önce, doğada bulunan aminoasitler yaşamın varlığının bir göstergesi olarak düşünüldüler. Şimdi ise, aminoasitlerin varlığı yalnızca atmosferde birkaç basit gazın, bazı yanardağların, güneş ışığının veya yıldırım bir havanın bulunduğuna işaret eder. Daha da sonra, dünyada yaşamın ortaya çıkmasından önceki kimyasal koşulların laboratuvarda taklit edilmesi sonucu, pürin ve pirimidin adı verilen organik maddeler de elde edildi. Pürin ve pirimidinler ise, genetik molekülün, yani DNA'nın yapıtaşlarıdır.

Bunlara benzer süreçler, biyologların ve kimyacıların dört bin milyon yıl önce denizleri oluşturduğuna inandıkları "ilksel çorba"yı ortaya çıkarmış olmalı. Organik maddeler yer yer derişik bölgeler oluşturdu; belki de kıyılar boyunca kurumakta olan köpüklerde ya da küçük, asıltı halindeki damlacıklarda... Bu bölgeler enerjinin, örneğin güneşten gelen morötesi ışık gibi, devam eden etkisiyle daha büyük moleküller yapmak üzere birleştiler. Günümüzde, büyük organik moleküller fark edilecek kadar uzun varolamıyorlar: Bakteriler ya da başka canlılar tarafından özümleniyor ve parçalanıyorlar. Ancak, bakteriler ve diğer canlılar sonradan oluştu ve o günlerde organik moleküller gittikçe koyulaşmakta olan [s.32] çorbanın içinde rahatsız edilmeksizin sürükleniyorlardı. Bir yerlerde, rastlantısal olarak, dikkate değer

özellikleri olan bir molekül oluştu. Buna *Eşleyici* adını vereceğiz. Bunun ortalıktaki moleküllerin en büyüğü ya da en karmaşığı olması gerekmiyordu, ama kendi kopyalarını yaratabilmek gibi olağandışı bir özelliği vardı. Bu rastlantının oluşma olasılığı pek fazla gibi görünmeyebilir; öyleydi de... Gerçekleşme olasılığı çok düşüktü. Bir insan yaşamı ele alındığında, çok düşük olasılıklar pratik amaçlar için olanaksızdır, denebilir. Spor Toto'da büyük ödülü hiçbir zaman kazanamamamızın nedeni budur. Ancak, neyin olanaklı neyin olanaksız olduğu konusunda insanca tahminler yaparken, yüzlerce milyon sene ile uğraşmaya alışkın değiliz. Eğer yüzlerce milyon sene boyunca her hafta Toto kuponu doldurur sanız, birçok kez büyük ödül kazanabilirsiniz.

Aslında, kendi kopyalarını yapabilen bir molekül düşünmek, ilk başta sanıldığı kadar da zor değil (*Unutmayalım ki, tek bir kez ortaya çıkması yeterli*). Eşleyiciyi bir şablon veya bir kalıp olarak düşünün; çok çeşitli yapıtaş moleküllerden oluşmuş, karmaşık zincirler içeren büyük bir molekül düşleyin. Küçük yapıtaşları eşleyiciyi çevreleyen çorbada bolca bulunuyordu. Şimdi, her yapıtaşının kendi türü ile birleşmeye eğilimli olduğunu varsayınız. Bu varsayım sonucu, çorba içindeki bir yapıtaş, eğilimli olduğu eşleyici parçasının yanına geldiğinde orada kalmaya yatkın olacaktır. Bu şekilde bağlanan yapıtaşları, kendiliklerinden eşleyiciyi taklit eden bir dizi şeklinde düzenlenecektir. Bundan sonra, aynen asıl eşle- [s.33] yicinin oluşumunda olduğu gibi, yapıtaşlarının kararlı bir zincir oluşturacağını düşünmek çok kolay. Bu süreç üst üste dizilen tabakalar halinde devam edebilir. Kristaller de işte böyle oluşur. Öte yandan iki zincir ayrılabilir; o zaman da elimizde iki tane eşleyici olur ve her biri başka kopyalar yapmaya devam edebilir.

Daha da karmaşık bir olasılık şöyle olabilir: Her yapıtaşının kendi türüne karşı değil de, belirli başka bir türe karşı eğilimi vardır. Böyle olduğu takdirde, eşleyici tam bir eş yerine, bir çeşit "negatif için kalıp işlevi görecektir. Bu negatif ise, tekrar orijinal pozitifin tam bir kopyasını yapacaktır. Bizim amaçlarımız için, ilk eşleme işleminin pozitif-negatif mi yoksa pozitif-pozitif mi olduğu önemli değil, ancak belirtilmesi gereken nokta, ilk eşleyicinin günümüzdeki benzerleri, DNA moleküllerinin pozitif-negatif eşleme kullanmalarıdır. Önemli olan, dünyada bir anda yeni bir tür "kararlılığın" ortaya çıkmasıdır. Bundan önce, büyük olasılıkla, çorba içinde bolca bulunabilen belirli bir molekül türü yoktu; çünkü moleküllerin hepsi de şans eseri belirli bir kararlı biçim alan yapıtaşlarına bağlıydı (*Eşleyici doğar doğmaz kopyalarını hızla denizlere dağıtmış olmalı; daha küçük yapıtaş molekül ender rastlanır hale gelene ve diğer daha büyük moleküllerin oluşumu gittikçe seyrekleşene değin*).

Böylece, eş kopyalardan oluşmuş kalabalık bir nüfusa geliyoruz. Şimdi de, her türlü kopyalama işlemine ilişkin çok önemli bir noktadan söz etmeliyiz: Kopyalama mükemmel değildir. Yanlışlıklar olacaktır. Umarım bu kitapta baskı hataları yoktur, ama çok dikkatle incelerseniz, bir iki [s.34] tane bulabilirsiniz. Büyük olasılıkla cümlelerin anlamını bozmayacak hatalardır bunlar, çünkü "ilk kuşak" hatalar olacaktır. Ama baskı yönteminin bulunmasından önceki günleri düşünün; İncil gibi kitapların elle kopyalandıkları günleri... Tüm yazarların, ne kadar dikkatli olurlarsa olsunlar, birkaç hata yapmaları kaçınılmazdır; bazıları ise birkaç küçük düzeltme yapmaktan kendini alamaz. Eğer hepsi de tek bir ana kalıptan kopyalıyor olsalardı, anlam çok değişmeyecekti. Ancak, kopyalan yaparken başka kopyaların kullanıldığını düşünün. Yeni kopyalar başka kopyalar yapmak için kullanılacak, hatalar birikecek ve önemli olmaya başlayacaktır. Hatalı kopyalama işlemine kötü bir şey olarak bakarız ve insanlara ilişkin belgeler söz konusu olduğunda hataların düzeltme olarak adlandırılabilceği örnekler düşünmek çok zordur. Sanırım Ahdi Atik öğrencilerinin, İbranice "genç kadın" anlamına gelen kelimeyi Yunancaya "bakire" olarak çevirip de, "İşte! Bir bakire gebe kalacak ve bir oğul doğuracak..." kehanetinde bulduklarında en azından büyük bir şey başlatmış

olduklarını söyleyebiliriz. Her neyse, göreceğiz ki, biyolojik eşleyicilerde hatalı kopyalama gerçek anlamda bir düzeltmeye neden olabilir. Yaşamın ilerletici bir evrim geçirmesi için bir takım hataların yapılması gerekliydi. İlk eşleyici moleküllerin kopyalarını ne kadar doğru çıkarttıklarını bilmiyoruz. Bunların soyundan gelen günümüz eşleyicileri, DNA molekülleri, bizim kullandığımız en hassas kopyalama işlemleri ile kıyaslandığında şaşkınlık verecek kadar aslına sadıktırlar, ancak onlar bile zaman zaman hatalar yaparlar. Sonuç [s.35] olarak, evrimi mümkün kılan da bu hatalardır. Olasıdır ki, başlangıçtaki eşleyiciler çok daha fazla yanlış yapıyorlardı, ancak yanlışlıklar yapıldığından ve bu yanlışlıkların biriktiğinden emin olabiliriz.

Kopyalama yanlışlıklar yapıldıkça ve yayıldıkça, ilksel çorba, eş kopyalarla değil de, tümü aynı atadan "gelen" çok çeşitlilikteki kendini eşleyen moleküllerle doldu. Bazı çeşitlerin sayısı diğerlerinden daha mı fazlaydı? Kesinlikle, evet. Bazı çeşitlerin yapısı diğerlerinden daha kararlıydı. Belirli bazı moleküllerin, bir kez oluştuktan sonra bozunması diğerlerinden daha zordu. Bu türlerin çorba içindeki sayısı, göreceli olarak, daha fazla olacaktı. Bu, yalnızca "uzun ömürlü" olmalarının mantıksal bir sonucu değildir; kendi kopyalarını yapabilmek için daha uzun zamanları da vardı. Böylece, uzun ömürlü eşleyiciler sayıca artacak ve, diğer koşulların eşit olması durumunda, molekül topluluğunda uzun ömürlü olmaya doğru "evrimsel bir eğilim" ortaya çıkacaktı.

Ancak, olasıdır ki, diğer koşullar eşit değildi ve bir eşleyici çeşidinin, eşleyicinin topluluk içinde yaygınlaşmasında daha da önemli olan diğer bir özellik eşlemenin hızı ya da doğurganlığıydı. *A* türü eşleyici moleküllerin kendilerini haftada bir, *B* türünün ise saatte bir kopyaladığını düşünün. Kısa bir zaman sonra, *A* türü moleküller daha uzun da yaşasalar, sayıları *B* türü moleküllerden çok daha az olacaktı. Böylelikle, olasıdır ki, çorba içinde daha "doğurgan" moleküllere doğru "evrimsel bir eğilim" ortaya çıkacaktı. Moleküllere seçimde üstünlük sağlayan üçüncü bir özellik de, eşlemenin doğruluğu olmalıydı. *X* türü ve *Y* [s.36] türü moleküllerin aynı süre yaşadığını ve aynı hızla kendilerini eşlediklerini düşünün. *X*'in ortalama her on eşlemede bir hata yaptığını, *Y*'in ise ortalama her yüz eşlemede bir hata yaptığını varsayalım. *Y*'nin sayısının daha fazla olacağı çok açık. Arıza yapan *X*, yalnızca hatalı "çocuklarını" değil, aynı zamanda, bunların soyundan gelenleri de (*gerçek ya da potansiyel*) kaybedecektir.

Eğer evrim hakkında zaten bir şeyler biliyorsanız, bu son noktada küçük bir paradoks bulabilirsiniz. Kopyalama yanlışlarının evrimin oluşmasında temel bir önkoşul olması düşüncesi ile doğal seçilimin aslına sadık kopyalama lehine çalıştığı nitelmesini bağdaştırabilir miyiz? Yanıt şöyle: Evrim, bir anlamda, "iyi bir şey" gibi görünüyorsa da, - özellikle bizler evrim ürünleri olduğumuz için- gerçekte hiçbir şey evrimleşmek "istememez". Evrim ister istemez oluşan bir şeydir, eşleyicilerin (*günümüzde genlerin*) bunu engellemek için harcadıkları tüm çabaya karşın... Jacques Monod bu noktayı Herbert Spencer Konferansında çok iyi vurguladı: "Evrimsel kuramının başka bir garip yönü de herkesin onu anladığını zannetmesidir!"

İlksel çorbaya dönecek olursak, kararlı molekül çeşitleriyle dolmuş olduğunu düşünebiliriz; tek tek moleküller ya uzun yaşıyordu ya daha hızlı eşleniyorlardı ya da hatasız eşleniyorlardı. Bu üç tür kararlılığa doğru evrimsel eğilimler ortaya çıkmasının anlamı şu: Eğer çorbadan iki farklı zamanda örnek alırsak, son alınan örnekte uzun ömürlü/doğurgan/doğru kopyalayıcı çeşitlerin oranı daha fazla olacaktı. İşte, bir biyologun canlıların evriminden bahsederken kastettiği te- [s.37] mel olarak budur ve kullanılan mekanizma da aynıdır, doğal seçim... Şimdi, ilk eşleyicileri "canlı" sayacak mıyız? Aman, kim aldırır ki? Ben size, "Darwin şimdiye kadar yaşamış olan insanların en büyüğüdür" diyebilirim, siz de, "Hayır, Newton en büyüktür" diyebilirsiniz, ve umarım bu tartışmayı daha fazla uzatmayız. Önemli olan nokta şu: Tartışma ne şekilde çözümlenirse çözümlensin, söz konusu madde etkilenmeyecektir. Biz onlara "büyük" sı-

fatını yakıştırsak da yakıştırmamak da, Newton ve Darwin'in yaşamına ve başarılarına ilişkin gerçekler değişmeyecektir. Eşleyici moleküllerin öyküsü de büyük olasılıkla benim anlattığıma benzer şekilde gelişti; biz onlara "canlı" desek de demesek de. Birçoğumuz, kelimelerin yalnızca kullanabileceğimiz araçlar olduğunu kavrayamıyoruz ve bu da insanların acılar çekmesine neden oluyor. Sözlükte "canlı" kelimesinin olması, bu kelimenin gerçek dünyada belirli bir şeye atıfta bulunmasını gerektirmiyor. İlk eşleyicilere canlı desek de demesek de, onlar yaşamın başlangıcı ve bizim atalarımız oldular.

Tartışmada bundan sonraki önemli bağlantı, Darwin'in kendisinin de önem verdiği (*ashında o hayvanlar ve bitkilerden söz ediyordu, moleküllerden değil*) bağlantı, *yarışmadır*. İlksel çorba, sonsuz sayıda eşleyici molekülünü yaşatabilecek nitelikte değildi. Bunun bir nedeni de dünyanın büyüklüğünün sonlu olmasıdır. Ancak daha başka sınırlayıcı unsurlar da önem kazanmış olmalı. Eşleyici molekülüne bir kalıp veya şablon olarak bakarken, molekülün, kopyalar yapmak için gerekli olan yapıtaşlarından bolca içeren bir çorba [s.38] içinde yüzdüğünü düşündük. Ancak eşleyici moleküllerinin sayısı çoğaldıkça, yapıtaşları hızla azalmış, ender rastlanır ve değerli hale gelmiş, değişik eşleyici çeşitleri ve soyları yapıtaşları için yarışmaya başlamış olmalı. Avantajlı eşleyici türlerinin sayısını artırmış olabilecek unsurları ele aldık. İşte şimdi de, daha az avantaja sahip çeşitlerin sayılarının, yarışma nedeniyle, *azalmış* olması gerektiğini görüyoruz. Sonunda birçok çeşit tükenmiş olmalı. Eşleyici çeşitleri arasında bir varolma çabası vardı. Çabaladıklarının farkında değillerdi, kaygılanmıyorlardı da; birbirlerine karşı kötü duygular beslemeden -ashında hiç duyguları olmadan- çabalarını sürdürdüler. Çabaladılar, çünkü daha yüksek bir kararlılık düzeyine yol açabilecek bir yanlış kopyalama ya da rakiplerin kararlılığını azaltabilecek yeni bir yol hemen kalıcı oluyor ve yaygınlaşıyordu. İlerleme sürecinin birikimci bir karakteri vardı. Kararlılığı artırma ve rakiplerinkini azaltma yolları daha incelikli ve daha etkili hale geldi. Bazı eşleyiciler, rakip türleri kimyasal olarak parçalamayı ve bunun sonucunda oluşan yapıtaşlarını kendi kopyalarını yapmak için kullanmayı öğrenmiş bile olabilir. Bu ilk et-oburlar, aynı zamanda hem rakiplerini ortadan kaldırdılar, hem de besin elde etmiş oldular. Başka eşleyiciler, belki de, ya kimyasal olarak ya da etraflarına proteinden yapılmış gerçek bir duvar örerek kendilerini korumayı öğrendiler. İlk canlı hücrelerin ortaya çıkışı böylece gerçekleşmiş olabilir. Eşleyiciler yalnızca varolmakla kalmadılar, varlıklarının devamı için kendilerine kaplar, araçlar da yaptılar. Varolmaya devam edebilenler, kendilerine içinde yaşa- [s.39] mak için *yaşamkalım makineleri* yapabilenler oldu. İlk yaşamkalım makineleri, olasıdır ki, koruyucu bir örtüden fazla bir şeyler içermiyordu. Ancak, daha incelikli ve daha etkin yaşamkalım makineleri olan yeni rakipler ortaya çıktıkça, hayat daha da zorlaştı. Yaşamkalım makineleri büyüdü ve daha karmaşıklaştı; süreç ilerledi ve özellikler birbiri ardına eklendi.

Eşleyicilerin kendilerini devam ettirebilmek için kullandıkları tekniklerin ve kurnazlıkların giderek gelişmesinin bir sonu var mıydı? Gelişme için epey zaman vardı. Milyonlarca yıl boyunca, daha ne gibi tuhaf kendini koruma makineleri geliştirecekti? İlk eşleyiciyi dört bin milyon yıl sonra hangi alinyazısı bekliyordu? Soyları tükenmedi, çünkü onlar yaşamkalım sanatının en eski ustalarıydılar. Ama onların hâlâ denizlerde başıboş gezindiklerini sanmayın; bu şövalye özgürlüğünden uzun zaman önce vazgeçtiler. Şimdi devasa koloniler içinde kaynaşıyorlar; hantal ve kocaman robotlar içinde, dış dünyadan kopuk ve onunla yalnızca dolaylı yollarla iletişim kurarak ve onu uzaktan kumanda ederek yaşıyorlar. Sizin içinizdeler, benim içimdeler; bizi gövdemizi ve aklımızı yarattılar ve onların korunması varoluşumuzun nihai amacı. Uzun bir yol kat ettiler bu eşleyiciler. Şimdi genler adıyla tanınıyorlar ve biz onların yaşamkalım makineleriyiz.

III. Bölüm

Ölümsüz Sarmallar

Biz yaşamkalım makineleriyiz, ancak "biz" sözcüğü sadece insanları kapsamıyor. Bu kelime tüm hayvanları, bitkileri, bakteri ve virüsleri kucaklıyor. Yeryüzündeki yaşamkalım makinelerinin toplam sayısını bilmek çok zor; toplam tür sayısı bile bilinmiyor. Sadece böcekleri alsak bile, canlı türlerinin sayısının üç milyon dolaylarında olduğu sanılıyor; böcek bireylerin sayısı ise bir milyon kere milyon kere milyon olabilir.

Değişik çeşitten yaşamkalım makinelerinin hem dış görünüşleri hem de iç organları büyük farklılıklar sergiler. Ahtapotun fareye benzer bir tarafı yoktur ve her ikisi de bir meşe ağacından oldukça farklıdır. Yine de, temel kimyaları ve özellikle taşıdıkları eşleyiciler -genler- bakteriden file kadar, hepimizde, temelde aynı tür moleküldür. Bizler, hepimiz, aynı tür eşleyici -DNA adını verdiğimiz moleküller- için yaşamkalım makineleriyiz; yine de yeryüzünde birçok farklı hayat biçimi var ve eşleyiciler kullanmak üzere geniş bir makineler yelpazesi geliştirmişler. Bir maymun, genleri ağaçlar üzerinde koruyan bir makine, bir balık ise genleri suda koruyan bir makinedir. Hatta, genlerini Alman bira mayasının içinde koruyan bir kurtçuk bile vardır. DNA bu anlamda gizemli yöntemlere sahiptir.

[s.42] Basit olabilmek amacıyla, DNA'dan yapılmış günümüz genlerinin, ilksel çorba içindeki ilk eşleyicilerle aynı olduğu izlenimini verdim. Tartışmamız çerçevesinde fark etmez ama bu gerçek olmayabilir de. İlk eşleyiciler DNA ile ilişkili bir molekül olabilir ya da tümüyle farklı olabilirler. Eğer bu ikinci olasılık doğru ise, ilk eşleyicilerin yaşamkalım makinelerinin daha sonraki bir aşamada DNA tarafından ele geçirildiğini söyleyebiliriz. Eğer böyleyse, ilk eşleyiciler tümüyle ortadan kaldırılmış olmalı, çünkü günümüz yaşamkalım makinelerinde onlardan geriye hiçbir iz kalmamıştır. Bu konuda, A. G. Cairns-Smith şaşırtıcı bir öneride bulunuyor: Atalarımız, ilk eşleyiciler, organik moleküller değil de, inorganik kristaller olabilir, mineraller, küçük kil parçaları... Gaspçı veya değil, DNA günümüzde tartışmasız yöneticidir; son bölümde ileri sürdüğüm gibi, eğer bugün yeni bir güç değişiminin eşiğinde değilsek.

DNA molekülü yapıtaşlarından -nükleotid adı verilen küçük moleküllerden- oluşmuş uzun bir zincirdir. Protein moleküllerinin aminoasit zincirleri olması gibi, DNA molekülleri de nükleotid zincirleridir. Bir DNA molekülü görülemeyecek denli küçüktür, ancak tam biçimi dolaylı yollardan, dâhice ortaya çıkartılmıştır. Bir çift nükleotid zincirinin birlikte zarif bir helezon şeklinde bükülmesiyle oluşur: "çifte sarmal" ya da "ölümsüz sarmal". Yalnızca dört çeşit nükleotid yapıtaşı vardır ve *A*, *T*, *G* ve *C* harfleriyle kısaltılırlar. Bunlar tüm hayvanlarda ve bitkilerde aynıdır. Farklı olan, diziliş sıralandır. Bir insandaki *G* yapıtaşı, her açıdan bir sümüklüböcekteki ile [s.43] aynıdır. Fakat bir insanın yapıtaşlarının *dizilişi* yalnızca sümüklüböceğinkinden farklı olmakla kalmaz; tüm diğer insanlardaki dizilişinden de farklıdır -aradaki fark, sümüklüböcekle olan farktan daha az olsa da... Eş ikizlerin özel durumu bu kuralın dışındadır.

DNA'mız vücudumuzun içinde yaşar. Vücudun belli bir bölgesinde yoğunlaşmış değil de, hücrelerimize dağılmıştır. Ortalama insan vücudunu yapan, yaklaşık, bin kere milyon kere milyon tane hücre vardır ve göz ardı edebileceğimiz bazı istisnalar dışında, bu hücrelerin her biri içinde bulunduğu vücudun DNA'sının tam bir kopyasını içerir. Bu DNA'ya, nükleotidlerin *A*, *B*, *C*, *G* alfabetiyle yazılmış vücudun nasıl yapılacağına bildiren bir yönetmelik olarak bakabiliriz (*Devasa bir yapının her odasında, mimarın tüm bina*

için yaptığı planları içeren bir kitaplık varmışçasına). Bir hücredeki "kitaplığa" ise, çekirdek diyoruz. İnsanda mimarın planları 46 cilt tutuyor, diğer türlerde ise bu sayı değişik. "Ciltler" ise kromozom olarak adlandırılıyorlar; bunlar mikroskop altında uzun iplikler biçiminde gözlenebilirler ve genler de kromozomlar üzerinde dizilmiştir. Bir genin nerede bitip, diğerinin nerede başladığına karar verebilmek kolay değil; aslında anlamlı bile olmayabilir. Neyse ki, bu bölümde göreceğiniz gibi, bizim amaçlarımız için fark etmiyor.

Mimarın planları eğretilmesini kullanacak ve bilimsel dili bu eğretilenim terimleriyle, özgürce, karıştıracam. Kromozom yerine "cilt", gen yerine de "sayfa" sözcüklerini kullanacağım. Genler arasındaki ayırım, sayfalar arasındaki ay- [s.44] rım kadar keskin olmamakla birlikte, bu eğretilme bize oldukça yol aldırarak. Sonunda işe yaramaz hale geldiğinde başkalarını bulacağım. Yeri gelmişken, elbette bir "mimar" yoktur ve DNA yönetmelikleri doğal seçim ile bir araya gelmiştir. DNA molekülleri iki önemli iş yaparlar. Birincisi eşlenirler, yani kendilerinin kopyalarını yaparlar. Bu yaşamın başlangıcından beri, hiç durmaksızın süre gelmiştir ve günümüzde DNA molekülleri bu işte gerçekten çok ustalaşmalardır. Bir yetişkin olarak, siz, bin kere milyon kere milyon hücreden oluşursunuz ama anneniz gebeliğe, mimarın planının bir ana kopyasını içeren tek bir hücre ile başladı. Bu hücre ikiye bölündü ve bu iki hücrenin her biri planların bir kopyasını aldı. Birbiri ardı sıra gelen bölünmeler hücre sayısını 4'e, 8'e, 16'ya, 32'ye ve bu şekilde devam ederek milyarlaraya götürdü. Her bölünmede DNA planları aslına sadık kalarak ve çok ender hata yaparak kopyalandı.

DNA'nın ikilenmesi, önemli iki işten biri. Peki, DNA gerçekten bir bedeni yapmak için bir planlar takımıysa, bu planlar nasıl gerçekleştiriliyor? Bedenin dokusuna nasıl çevriliyor? Bu bizi, DNA'nın yaptığı ikinci işe getiriyor. DNA, dolaylı olarak, farklı bir tür molekülün -proteinin- yapımını yönetir. Son bölümde bahsettiğim hemoglobin, çok sayıdaki farklı protein moleküllerinden sadece biridir. Dört harfli nükleotid alfabesi ile yazılmış olan şifreli DNA mesajı, basit bir mekanik yöntemle başka bir alfabeyle, protein moleküllerini heceleyen aminoasitler alfabesine çevrilir.

[s.45] Protein yapımı, bir beden yapımından çok uzakmış gibi görünüyor, ancak bu doğrultuda atılan ilk küçük adımdır. Proteinler yalnızca vücudun fiziksel dokusunun çoğunu oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda, hücre içindeki tüm kimyasal süreçleri hassas bir denetim altında tutarak, tam yerinde ve tam zamanında bu süreçleri seçmeli bir yöntemle başlatır ya da durdurur. Bu süreçlerin bir bebek oluşumunu nasıl gerçekleştirdiği ise, embriyologları onyıllar, belki de yüzyıllar boyunca uğraştıracak bir öykü. Bu bir gerçek. Genler bedenlerin yapımını dolaylı yollardan denetler ve etkileri kesinlikle tek bir doğrultudadır: Edinilmiş özellikler kalıtsal değildir. Yaşamınız boyunca ne kadar bilgi ve akıl edinirseniz edinin, bir damlası bile çocuklarınıza genetik yollarla geçmez. Her yeni kuşak sıfırdan başlar. Bir beden, genlerin kendilerini değiştirmeden saklama aracıdır.

Genlerin cenin gelişmesini denetledikleri gerçeğinin evrime ilişkin önemi şudur: Genler, gelecekte yaşamlarını sürdürebilmelerinden sorumludurlar -en azından kısmen-, çünkü yaşamaya devam edebilmeleri, içinde yaşadıkları ve yapılmasına yardım ettikleri bedene bağlıdır. Bir zamanlar, doğal seçim, ilksel çorba içinde serbestçe yüzen eşleyicilerin farklılaşarak yaşamda kalmasını içermiştir. Şimdi, doğal seçim, yaşamkalım makineleri yapmakta usta olan eşleyicilerin -cenin gelişimini denetleme sanatında ustalaşmış genlerin- lehine çalışır. Eşleyiciler bu işte, eskiden olduklarından daha bilinçli ya da daha amaçlı davranmazlar. Rakip moleküller arasındaki uzun ömürlülük, doğurganlık ve sadık kopyala- [s.46] maya dayalı o eski doğal seçim süreci, hâlâ daha uzak geçmişte olduğu gibi körlemesine ve kaçınılmaz biçimde sürüp, gidiyor. Genlerde uzak görüşlülük yok; geleceği planlamıyorlar. Genler yalnızca varlar, bazı genler

diğerlerinden daha becerikli ya da değil, ve işte hepsi bu... Ancak, bir genin uzun ömürlülüğünü ya da doğurganlığını belirleyen nitelikler eskisi kadar basit değil.

Geçmiş yıllarda -son altı yüz milyon yıl içinde-eşleyiciler, yaşamkalım makinesi teknolojisinde kayda değer başarılar sağladılar: Kas gibi, yürek gibi... Hele göz birçok kez diğerlerinden bağımsız olarak gelişti. Bundan önce, eşleyiciler olarak, yaşam tarzlarının temel özelliklerini değiştirdiler; eğer tartışmaya devam edeceksek bunu iyice anlamamız gerekiyor.

Çağdaş bir eşleyici hakkında kavramamız gereken ilk şey, çoğunlukla sürü halinde yaşamasıdır. Bir yaşamkalım makinesi, yalnızca tek bir geni değil, milyonlarcasını taşıyan bir araçtır. Bir beden yapımı öylesine karmaşık, öylesine bir işbirliği ürünüdür ki, bir genin katkısını bir diğerinden ayırmak hemen hemen olanaksızdır. Belirli bir genin, bedenin değişik bölgelerinde birbirinden farklı etkisi olacaktır. Bedenin belirli bir bölgesi birçok genin etkisi altındadır ve bir genin etkileri, birçok başka genlerle etkileşime dayanır. Bazı genler, başka gen kümelerinin işlemlerini denetleyen ana genler olarak işlev görürler. Benzetmemizin terimleriyle, planların verilen bir sayfası yapının birçok farklı kısımlarına göndermede bulunur; her sayfa, yalnızca, çok sayıda başka sayfalara göndermeler yaparak anlamını bulur.

[s.47] Bu genler-arası bağımlılık, neden hâlâ "gen" kelimesini kullanıp durduğumuzu düşündürebilir. Neden "gen kompleksi" gibi toplu bir isim kullanmıyoruz ki? Tartışmalarımızın çoğu için bunun iyi bir düşünce olduğu yanıtını verebilirim. Ancak, başka bir açıdan yaklaştığımızda, bir gen kompleksinin birbirinden farklı eşleyicilere veya genlere ayrılması da anlamlıdır. Bu eşey olgusundan kaynaklanıyor. Eşeyli üremenin genleri karıştırıp harmanlama gibi bir etkisi var. Bu, herhangi bir bireysel bedenin, kısa ömürlü bir gen *bileşimi* için yalnızca geçici bir araç olduğu anlamına gelir. Herhangi bir bireyi yapan gen bileşimi kısa ömürlü olabilir ancak genlerin kendileri uzun ömürlü olmaya yatkındırlar. Kuşaklar boyunca izledikleri yol sürekli olarak kesişir, ve sonra tekrar kesişir... Tek bir gene, birbiri peşi sıra birçok sayıda bireyde yaşamına devam eden bir birim olarak bakılabilir. İşte bu, okumakta olduğunuz bölümde geliştirilecek olan ana tartışmadır. Çok saygı duyduğum çalışma arkadaşlarımdan bazılarının inatla karşı çıktıkları bir yaklaşım; bu nedenle uzun uzadıya anlattığım için beni affedin! Öncelikle, eşeyler konusundaki bazı noktaları açıklamalıyım.

Bir insan bedenindeki inşaat planlarının 46 cilt tuttuğunu söylemiştim. Aslında bu, aşırı bir basitleştirmeydi; gerçek oldukça tuhaf... Bu 46 kromozom, 23 kromozom çiftinden oluşuyor. Her hücrenin çekirdeğinde dosyalanmış, iki tane 23 ciltlik plan seçeneği var. Bunları Cilt la ve Cilt lb, Cilt 2a ve Cilt 2b şeklinde, Cilt 23a ve Cilt 23b'ye kadar adlandıralım. Elbette ki, ciltler için [s.48] kullandığım ve daha sonra sayfalar için kullanacağım bu numaralar gelişigüzel seçildiler. Her kromozomu, onları erbezlerinde veya yumurtalıklarında geliştiren iki ebeveynimizin birinden alırız. Diyelim ki, Cilt la, 2a, 3a, ... babadan, Cilt lb, 2b, 3b, ... ise anadan gelsin. Uygulamada çok zor ama kuramsal olarak, herhangi bir hücrenizdeki 46 kromozoma mikroskopla bakıp da, annesinden gelen 23 taneyi ve babanızdan gelen 23 taneyi seçmek olanaklı.

Birbirinin çifti olan kromozomlar tüm yaşamlarını kol kola geçirmezler, hatta yan yana bile değildirler. Öyleyse neden "çift"? Yanıt şöyle: Babadan gelen her cilt, sayfa sayfa, anneden gelen belirli bir cilt için bir seçenek oluşturur. Örneğin, Cilt 13a'nın 6'ncı sayfası ile Cilt 13b'nin 6'ncü sayfası, göz rengi "üzerine" olabilir; belki biri "mavi" derken, diğeri "kahverengi" diyordur.

Bazen bu iki seçenek -iki sayfa- birbirinin aynısıdır, ama bazen de, göz rengi örneğimizde olduğu gibi, farklıdırlar. Peki, birbirleriyle çelişen "önerilerde" bulduklarında bedenimiz ne yapıyor? Çeşitli yanıtlar var. Bazen bir öneri, diğerinden

üstün oluyor. Yukarıdaki göz rengi örneğindeki insanın gözü gerçekte kahverengi olacaktır; beden yapılıırken mavi göz yapma talimatı göz ardı edilir ancak bu, talimatın gelecek kuşaklara aktarılmasını engellemez. Bu şekilde göz ardı edilen bir gen, *çekinik* olarak adlandırılıyor. Çekinik genin tanısı karşıtı ise *baskın* gen. Kahverengi göz geni, mavi göz genine baskındır. Bir kişinin gözlerinin mavi olması için, ilişkin sayfanın her iki seçeneğinin de mavi göz öneri- [s.49] sinde bulunması gerekir. İki seçmeli gen birbirinin aynısı değilse, daha da sıklıkla gözlenen bir başka durum ise sonucun bir tür uzlaşma olmasıdır; bu durumda beden ikisi arasında bir tasarımda ya da tümüyle farklı bir biçimde yapılıyor.

Kahverengi göz ve mavi göz geni gibi iki gen, bir kromozom üzerinde aynı yerde birbirleriyle yarışıyorlarsa, bunlara birbirinin *aleli* deriz. Bizim amaçlarımız çerçevesinde, alel sözcüğü, rakip ile eşanlamlı olacak. Mimarın planlarını içeren ciltlerin yapraklarının kolayca çıkabilecek biçimde yapıldığını düşleyin: Bu yaprakları sökebiliyoruz ya da değiştirebiliyoruz... Her iki Cilt 13'te de bir 6'ncı Sayfanın olması gerek; ancak Sayfa 5 ile Sayfa 7 arasında cilde takılabilecek birçok Sayfa 6 var. Bunlardan biri "mavi göz" diyor, bir diğeri "kahverengi göz" diyor; hatta yeşil gibi diğer renkler heceleyen birçok başka sayfa da bulunabilir. 13'üncü kromozomun Sayfa 6 konumunda yer alabilecek yarım düzine alel, toplum içine dağılmış olarak bulunabilir. Fakat, bir insanda yalnızca iki adet Cilt 13 kromozomu vardır, bu nedenle de Sayfa 6 konumunda en fazla iki alel olabilir. Bu, mavi gözlü bir insanda olduğu gibi aynı alelin iki kopyası ya da toplumda çok sayıda bulunan yarım düzine seçenekten alınmış herhangi iki alel olabilir.

Elbette, gerçek anlamda, bütün topluma açık bir gen havuzundan gidip de istediklerimizi seçemeyiz. Tüm genler, sürekli olarak, bireysel yaşamkalım makinelerinin içinde bağlıdır. Genlerimiz, bizlere, döllenme sırasında paylaşılır ve bu konuda yapabileceğimiz hiçbir şey yoktur. Yi- [s.50] ne de, tüm toplumun genleri, uzun dönemde bir *gen havuzu* olarak düşünülebilir. Gerçekte de, bu terim genetikçilerin kullandığı bir teknik terim. Gen havuzu işe yarayan bir soyutlamadır, çünkü eşeylilik genleri dikkatle örgütlenmiş bir biçimde karıştırır. Özellikle, birazdan göreceğimiz gibi, gevşek sayfalı ciltlerin sayfalarının ve sayfa destelerinin sökülmesi ve değiştirilmesine benzer bir şeyler gerçekten de oluyor.

Bir hücrenin her biri tüm 46 kromozomun tam kopyasını taşıyan iki yeni hücre oluşturmak üzere bölünmesini açıkladım. Bu biçimdeki olağan hücre bölünmesine *mitoz* adı veriliyor, ancak *mayoz* olarak adlandırılan bir başka hücre bölünmesi türü daha var. Mayoz bölünme yalnızca eşey hücrelerinin, sperm veya yumurtaların, üretiminde gözlenir. Sperm ve yumurtaların diğer hücrelerimizde görülmeyen bir özelliği var: 46 kromozom yerine, yalnızca 23 kromozom içeriyorlar. Bu 46'nın tam yarısı; eşeyli döllenme ile birleştiklerinde yeni bir birey yapmak için çok uygun! Mayoz, yalnızca erbezlerinde ve yumurtalıklarda gözlenen özel bir tür hücre bölünmesi. Mayoz bölünmede, ikişerli tam bir takımdan oluşan 46 kromozomlu bir hücre bölünerek, tekli bir takımdan oluşan 23 kromozomlu eşey hücrelerini oluşturuyor (*Kullanılan örnekteki rakamlar insanlara özgü kromozom sayılarıdır*).

23 kromozomuyla sperm, erbezlerindeki olağan 46 kromozomlu hücrelerin mayoz bölünmesi ile oluşur. Bir sperm hücresine hangi 23'ü konacak? Spermin herhangi 23 kromozomu almamasının önemli olduğu çok açık: Bölünme sonunda Cilt 13'ten iki kopya alıp da, Cilt 17'den hiç al- [s.51] mamak olmaz. Kuramsal olarak, bir bireyin spermlerinden birine sadece annesinden gelen kromozomları koymak mümkün olabilirdi: Diyelim ki, Cilt 1b, 2b, 3b, 23b. Bu sperm tarafından döllenerek oluşan çocuk, genlerinin yarısını babaannesinden alacak, büyükbabasından ise hiç almayacaktır. Aslında, bu biçimdeki tüm kromozom dağılımı gözlenmiyor. Gerçek biraz daha karmaşık.

Ciltlerin (*kromozomların*) kolayca çıkarılabilir yapraklardan oluştuğunu hatırlayalım. Sperm yapımı sırasında tek yapraklar ya da, çoğunlukla, yaprak desteleri çıkarılır ve diğer seçenek olan cildin bunlara karşı gelen sayfaları ile yer değiştirir. Böylece, belirli bir sperm kendi Cilt 1'ini yaparken, ilk 65 sayfayı Cilt la'dan ve diğer sayfaları da Cilt lb'den alabilir. Spermin diğer iki cildi de benzer biçimde yapılacaktır. Bu nedenle, bir bireyin yapacağı her sperm hücresi kendine özgü ve tek olacaktır (*Tüm spermlerin kendi 23 kromozomlu takımlarını aynı 46 kromozomdan alınan parçalarla oluşturmalarına karşın*). Yumurtalıklarda da benzer biçimde yumurtalar yapılır ve hepsi de kendilerine özgü ve tektirler.

Bu karıştırma olayının gerçek yaşamdaki mekanizması oldukça iyi biliniyor. Bir spermin (*veya yumurtanın*) yapımı sırasında, babadan gelen her kromozomun parçaları anneden gelen kromozomların kendilerine karşılık gelen parçalarına yapışır ve onlarla yer değiştirirler (*Spermi yapan bireyin ebeveynlerinden gelen, yani spermin oluşturacağı çocuğun babaanne ve büyükbabasından gelen kromozomlardan bahsettiğimizi hatırlayınız*).

[s.52] Kromozom parçalarının bu yer değiştirmesine *çaprazlama* denir. Bu olay, kitaptaki tartışma açısından çok önemli. Bu, şu anlama geliyor: Mikroskobunuzu alıp da spermlerinizden birine (*eğer kadınsanız yumurtanıza*) baktığınızda, babanızdan gelen kromozomları ve annenizden gelen kromozomları ayrı ayrı saptamaya çalışmanız boşuna olur (*Sıradan vücut hücrelerinde aynı durumla karşılaşmıyoruz - sayfa 50'ye bakınız*). Bir spermdeki herhangi bir kromozom kırk pareli bir bohça, anneden gelen genlerle babadan gelen genlerden oluşan bir mozaiktir.

İşte bu noktada genler için kullandığım sayfa eğretilmesi aksamaya başlıyor. Yaprakları kolayca çıkarılabilen ciltte tam bir sayfa eklenebilir, alınabilir ya da değiştirilebilir, ancak sayfanın bir bölümü için bu geçerli değil. Gen kompleksi belirgin bir biçimde ayrı ayrı sayfalara bölünmüş değil; yalnızca nükleotid harflerinden oluşmuş uzun bir zincir. Aslında, protein mesajlarının yazılı olduğu dört harfli alfabenin aynısı ile yazılmış, **PROTEİN ZİNCİRİ MESAJININ SONU** ve **PROTEİN ZİNCİRİ MESAJININ BAŞI** için özel simgeler vardır. Bu iki noktalama işareti arasında da, bir tek proteinin yapımına ilişkin şifrelenmiş talimatlar bulunur. İstersek, bir geni, **BAŞLA** ve **SON** simgeleri arasında yer alan ve bir protein dizisi için şifre oluşturan nükleotid harfleri dizisi olarak tanımlayabiliriz. Bu şekilde tanımlanmış bir birim için *sistron* kelimesi kullanılıyor, kimileri ise gen sözcüğünü *sistron* ile değişimli olarak kullanıyor. Ancak, çaprazlama, *sistronlar* arasındaki sınırlara karşı hiç de saygılı davranmıyor. *Sistronlar* arasında [s.53] olduğu kadar, bir *sistron* içinde de bölünmeler oluşabiliyor. Sanki mimarın yaptığı planlar ayrı ayrı sayfalara değil de, 46 rulo teleks şeridine yazılmış gibi... *Sistronların* uzunluğu ise sabit değil. Bir *sistronun* nerede bitip, diğerinin nerede başladığını ise, ancak şerit üzerindeki sembolleri -**MESAJ SONU** ve **MESAJ BAŞI** sembolleri- okuyarak bulabiliriz. Çaprazlamayı ise birbirine uygun anne ve baba şeritlerini alıp, karşılıklı gelen bölümleri kesip, üstünde yazılanlara bakmaksızın, karşılıklı değiştirmek olarak gösterebiliriz.

Bu kitabın ismindeki gen sözcüğü tek bir gene değil de, daha incelikli bir şeye işaret ediyor. Benim yapacağım tanım herkese uymayabilir ama herkes tarafından kabul görmüş bir gen tanımı da yok. Olsaydı bile tanımların kutsal bir tarafı yok. Bir sözcüğü kendi amacımız doğrultusunda, istediğimiz gibi tanımlayabiliriz; yeter ki açık ve kesin olsun. Benim kullanmak istediğim tanım G. C. Williams'ın tanımı. Bir gen, bir doğal seçim birimi olabilecek kadar çok sayıda nesilde varolabilen kromozom malzemesi parçası olarak tanımlanabilir. Bir önceki bölümün sözcükleriyle, bir gen çok hassas kopyalama özelliğine sahip bir eşleyicidir. Hassas kopyalama, kopyalar biçiminde "uzun

yaşama"nın başka bir söyleyiş tarzıdır ve bunu basitçe "uzun yaşama" olarak kısaltacağım. Şimdi, tanımımı açıklamam gerek.

Tanım nasıl olursa olsun gen, kromozomun bir bölümü olmalıdır. Buradaki soru, ne kadarlık bir bölümü -teleks şeridinin ne kadarı- olduğudur. Şerit üzerinde, birbirine bitişik şifre harfle- [s.54] rinden oluşan bir dizi düşününüz. Bu diziyeye bir *genetik birim* diyelim. Bu, bir sistron içindeki yalnızca on harflik bir dizi olabilir; sekiz sistrondan oluşan bir dizi de olabilir; bir sistronun ortasında başlayıp, yine sistron ortasında da bitebilir. Diğer genetik birimlerle çakışacak daha küçük birimler içerecek ve daha büyük birimlerin de bir parçasını oluşturacaktır. Şu andaki tartışmamızın amaçları çerçevesinde, ne kadar kısa ya da uzun olursa olsun, genetik birim adını verdiğimiz budur. Bir kromozom parçasıdır ve kromozomun geri kalan kısmından fiziksel hiçbir biçimde ayrılmamıştır.

İşte önemli noktaya geldik. Bir genetik birim ne kadar kısaysa, nesiller boyunca yaşama olasılığı o kadar fazladır. Özellikle de, çaprazlama yoluyla bölünme olasılığı da o kadar az olacaktır. Varsayalım ki, tam bir kromozom, mayoz bölünme ile her sperm ya da yumurta oluşumunda ortalama bir kez çaprazlama geçiriyor ve bu çaprazlama kromozom boyunca herhangi bir yerde olabiliyor. Çok büyük bir genetik birimi, diyelim ki kromozomun yarısını ele alırsak, her mayozda bu birimin bölünme olasılığı % 50'dir. Ele aldığımız genetik birim kromozom uzunluğunun yalnızca % 1'i katarsa, bir mayoz bölünmede parçalanma olasılığının % 1 olacağını düşünebiliriz. Bu, birimin bireyin döllerinden oluşacak birçok nesil boyunca yaşamda kalma şansının olduğu anlamına gelir. Tek bir sistron, büyük olasılıkla, kromozom uzunluğunun % 1'inden çok daha kısa olacaktır. Birbirine komşu birçok sistronun bile, çaprazlama ile parçalanmadan, uzun nesiller boyunca yaşamasını umabiliriz.

[s.55] Bir genetik birimin beklenen ortalama yaşam süresi nesillerle ifade edilebilir ki, bu da yıllara çevrilebilir. Genetik birim olarak bütün bir kromozomu ele alacak olursak, yaşam öyküsü yalnızca bir nesil sürer. 8a numaralı kromozomunuzu babanızdan aldığınızı düşününüz. Siz oluşmadan hemen önce, babanızın erbezlerinde yaratılmıştı. Dünya tarihinde daha evvel hiç varolmamıştı. Babaannenizden ve büyükbabanızdan gelen kromozom parçalarının bir araya gelip, mayoz sürecindeki karıştırma işleminden geçmesiyle oluştu. Belirli bir spermin içine yerleştirildi; eşi yoktu. Sperm ise, milyonlarca spermden bir tanesiydi. Bu milyonlarca sperm, koca bir tekneçikler ordusu, annenizin içine doğru hep birlikte yüzdüler. Sizin özel sperm ise (*çift yumurta ikizleri olmadığınız sürece*), bu donanma içinde, annenizin yumurtalarından birini kendine liman seçen tek sperm oldu; işte varolmanızın nedeni bu! Ele aldığımız genetik birim, 8a numaralı kromozomunuz, genetik malzemenizin geri kalan kısmı gibi, kendini eşlemeye başladı. Şimdi, tüm vücudunuzda çift kopya olarak bulunuyor. Fakat, sıra sizin çocuk sahibi olmanıza gelince, siz yumurta (*veya sperm*) yaparken bu kromozom parçalanacak ve parçaları, annenizden gelen 8b numaralı kromozom ile değiştirilecek. Herhangi bir eşey hücresinde yeni bir kromozom no 8 yaratılacak; belki eskisinden "daha iyi", belki de "daha kötü" olacak. Epeyce uzak, neredeyse olanaksız, bir rastlantı olmadıkça da kesinlikle farklı ve kesinlikle tek olacak. Bir kromozomun yaşam süresi tek bir nesildir.

[s.56] Peki ya daha küçük, diyelim ki kromozom 8a'nın uzunluğunun 1/100'i kadar bir genetik birimin ömrü? Bu birim de babanızdan geldi, fakat büyük olasılıkla babanızda bir araya getirilmedi. Önceki mantığımızı sürdürürsek, babanızın onu ebeveynlerinden birinden bozulmamış olarak almış olması şansı % 99'dur. Diyelim ki annesinden aldı, sizin babaannenizden. Tekrarlırsak, babaannenizin de bu birimi ebeveynlerinden birinden bozulmamış olarak almış olması olasılığı % 99. Küçük bir genetik birimin atasını yeterince geriye doğru izleyecek olursak, sonunda asıl yaratıcısına

geliriz. Bir yerlerde, atalarınızdan birinin yumurtalığında veya erbezlerinde ilk kez yaratılmış olmalı.

"Yaratmak" sözcüğüne yüklediğim özel anlamı bir kez daha tekrarlayayım. Ele aldığımız genetik birimi oluşturan daha küçük alt-birimler, çok önceleri de vardı. Bizim genetik birimimizin belirli bir anda yaratılması, yalnızca, birimimizi tanımlayan özel alt-birim *düzenlemesinin* o andan önce varolmadığı anlamına gelir. Yaratılma am yakın bir geçmişte, örneğin büyük ana babanızda olabilir. Fakat çok küçük bir genetik birimi düşünürsek, ilk kez çok daha uzak bir atanızda, belki de şempanze benzeri bir ön-insanda, düzenlenmiş olabilir. Bunun da ötesinde, içindeki küçük bir genetik birim, sizden oluşacak birçok nesil boyunca bozulmaksızın, uzak bir geleceğe gidebilir.

Unutmayınız ki, bir bireyden oluşan nesiller düz bir çizgide ilerlemezler, aksine dallanırlar. 8a kromozomunuzdaki şu özel kısa birimi atalarınızdan hangisi "yaratmış" olursa olsun, aynı [s.57] soydan gelen sizden başka kişiler de vardır, ikinci dereceden kuzeninizde de belki aynı genetik birim vardır. Bende de olabilir. Başbakanda da ve köpeğinizde de; yeterince geriye gidersek hepimiz aynı ataları paylaşırız. Ayrıca, aynı küçük genetik birim, şans eseri, birçok kereler bağımsız olarak yaratılmış olabilir: Eğer birim küçükse, böyle bir rastlantı hiç de olanaksız değil. Ancak, en yakın akrabanızla bile tümüyle aynı bir kromozoma sahip olma şansınız çok az. Bir genetik birim ne kadar küçükse, başka bir bireyde aynısını bulma olasılığı o kadar artar (*Dünya üzerinde kopyalar halinde birçok kez bulunma olasılığı o kadar fazladır*).

Daha önceden de varolan alt-birimlerin rastlantısal olarak çaprazlama yoluyla bir araya gelmeleri, yeni bir genetik birimi oluşturan alışlagelmiş yöntemdir. Evrimsel önemi büyük olan başka bir yol ise, *nokta mutasyonlarıdır*. Bir nokta mutasyonu, bir kitapta yanlış basılmış tek bir harfe karşılık gelir. Ender görülür; genetik birim ne kadar uzunsa, bu uzunluk boyunca bir yerlerde bir mutasyon sonucu değişmesi olasılığı da o kadar fazladır.

Uzun dönemdeki sonuçları önemli olan bir başka hata ya da mutasyon ise ters çevrilmedir. Bir kromozom parçası iki ucundan da kopar, tepe taklak döner ve ters dönmüş konumda tekrar kromozoma bağlanır. Önceki benzetmemizin terimleriyle bu, sayfaların yeniden numaralanmasını gerektirecektir. Bazen de kromozom bölümleri ters dönmekle kalmaz, gidip kromozomun tamamen farklı bir yerine bağlanır ve hatta tamamen farklı bir kromozoma da yapışabi- [s.58] irler. Bu, bir sayfa tomarının bir ciltten başka bir cilde aktarılmasına karşılık gelir. Bu tür yanlışlar genellikle vahim sonuçlar doğurur ancak bazen de genetik malzeme parçaları, yakın *bağlantı* oluşturarak birlikte iyi çalışırmeye başlarlar. Belki de, yalnızca bir arada iken yararlı etki gösterebilecek iki sistron -bir biçimde birbirlerini kuvvetlendiriyor ya da tamamlıyor olabilirler-, ters çevrilerek bir araya gelirler. Böyle bir durumda, doğal seçim yeni "genetik birim" lehine çalışacaktır ve gelecek kuşaklarda yeni birim yaygınlaşacaktır. Olasıdır ki, yıllar boyunca, gen kompleksleri bu gibi yollarla yoğun biçimde yeniden ayarlanmış ya da "yayınlanmış"tır.

Bunun en açık örneklerinden birisi de *taklitçilik* olarak bilinen olgudur. Bazı kelebeklerin tadı çok kötüdür. Bunların, genellikle, parlak ve göze batan renkleri vardır ve kuşlar bu "uyarıcı" işaretlere bakarak onlardan kaçınmayı öğrenir. Başka kelebek türleri ise, tatları kötü olmadığı halde, bu durumdan yararlanır ve lezzetsiz kelebekleri taklit ederler; renkleri ve biçimleri (*fakat tatları değil*), lezzetsiz kelebeklere benzer. Kuşları aldattıkları gibi, doğa bilimcileri de aldatırlar. Gerçek lezzetsiz kelebekten bir kez tadın bir kuş, benzer tüm kelebeklerden kaçınacaktır. Taklitçiler yenmekten kurtuldukları için, doğal seçim taklitçilik genleri lehine çalışır. Taklitçiliğin evrimleşmesi işte böyle olmuştur.

Birçok "lezzetsiz" kelebek türü var ve bunlar birbirlerine benzemiyorlar. Bir taklitçi bunların hepsine birden benzeyemez; belirli bir türü seçmek zorundadır. Genelde, belirli bir taklitçi türü, belirli bir lezzetsiz türe benzemekte uzmanlaşır. Ancak, çok tuhaf şeyler yapan taklitçi türleri de var. Bu türlerin kimi bireyleri bir lezzetsiz türü taklit eder; diğer bireyler başka bir türü. İki arada bir derede olan bireyler, ya da her iki türü de taklit etmeye çalışan bireyler hemen avlanacaklardır; ama böyleleri hiç doğmaz. Bir bireyin ya kesinlikle kadın ya da kesinlikle erkek olması gibi, bir kelebek de ya bir türü ya da diğerini taklit eder. Bir kelebek *A* türünü taklit ederken, kardeşi *B* türünü taklit edebilir.

Bir bireyin *A* türünü mü, yoksa *B* türünü mü taklit edeceği bir tek gen tarafından belirleniyor-muş gibi görünüyor. Tek bir gen, taklitçiliğin renk, biçim, beneklerin deseni, uçuş ritmi gibi çeşitli özelliklerini nasıl belirleyebiliyor? Yanıt olarak, taklitçilikten sorumlu genin büyük olasılıkla tek bir sistron anlamındaki bir gen olmayacağını söyleyebiliriz. Ters çevrilmeler ve genetik malzemenin başka rastlantısal yollardan yeniden düzenlenmesi ile oluşan, bilinçsiz ve kendiliğinden bir editörün çabası sonucu, daha önceden ayrı olan bir gen kümesi, kromozom üzerinde yakın bağlantılı bir grupta bir araya gelir. Tüm küme tek bir gen gibi davranır (*Gerçekten de, bizim tanımımıza göre, artık tek bir gendir ve aslında başka bir küme olan bir aleli vardır*). Kümenin biri *A* türünün taklidine ilişkin sistronları içerir, diğeri ise *B* türünün taklidine ilişkin sistronları taşır. Her bir kümenin çaprazlama ile bölünmesi o kadar enderdir ki, doğada yarım yamalak bir kelebek asla görülmez (*Laboratuvarda büyük sayıda kelebekler yetiştirildiğinde zaman zaman ortaya çıkabiliyorlar*).

[s.60] Gen sözcüğünü, çok sayıda nesil boyunca devam edebilecek denli küçük ve sayısız kopyalar halinde etrafa dağılacak bir genetik birim anlamında kullanıyorum. Bu, katı, ya hepsi ya da hiç diyen bir tanım değil; "eski" veya "büyük" tanımları gibi, sınırları pek de belirli olmayan bir tanım. Bir kromozomun çaprazlama ile bölünme olasılığı ya da çeşitli cinsten mutasyonlarla değişikliğe uğrama olasılığı ne denli fazlaysa, benim kullandığım anlamda gen olma niteliği o denli azalır. Bir sistron bu tanıma uygun niteliktedir; daha büyük birimler de öyle. Bir düzine sistron bir kromozom üzerinde birbirine o kadar yakın yerleşmiştir ki, bizim amaçlarımız çerçevesinde, tek bir uzun ömürlü genetik birim oluşturabilir. Kelebeklerdeki taklitçilik kümesi buna iyi bir örnek. Sistronlar bir bedeni bırakıp diğerine geçtiklerinde, bir sonraki nesile yapacakları yolculuk için sperm veya yumurtaya girdiklerinde büyük olasılıkla tekneceğin bir önceki yolculukta beraber oldukları yakın komşularını içerdiğini göreceklerdir; bunlar çok uzak ataların bedenlerinden başlayıp, birlikte serüven dolu bir yolculuk yaptıkları eski tekne arkadaşlarıdır. Aynı kromozom üzerindeki komşu sistronlar, birlikte yolculuk yapan, birbirine sıkıca bağlı bir kumpanya oluştururlar ve mayoz zamanı geldiğinde aynı gemiye binmekte başarısız olanları enderdir...

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu kitabın ismi ne *Sistron Bencildir*, ne de "Kromozom Bencildir" olamazdı; aslında ismi *Hafifçe bencil olan büyük kromozom parçacığı ve daha da bencil olan küçük kromozom parçacığı* olmalıydı. Söyle- [s.61] yebileceğim ilk -ve en az- şey, bu ismin hiç de çekici olmadığı. Bu nedenle de, bir geni potansiyel olarak birçok nesil boyunca yaşayabilecek küçük bir kromozom parçası olarak tanımlıyor ve kitabın adını da *Gen Bencildir* koyuyorum.

Şimdi, I. Bölüm'ün sonunda bıraktığımız yere geri döndük. Görmüştük ki, doğal seçilimin temel bir birimi olma hakkını elde edebilen her varlığın bencil olması beklenmelidir. Kimilerinin doğal seçilim birimi olarak türü, kimilerinin de bu tür içindeki bir grup ya da topluluğu, hatta bazılarının bireyi aldıklarını görmüştük. Ben, doğal seçilimin temel birimi olarak geni düşünmeyi tercih ettiğimi, bu nedenle de

çıkarıcılığın temel biriminin gen olduğunu savunduğumu söyledim. Şimdiyse geni öyle bir tanımladım ki, haklılığım su götürmez!

Doğal seçim, en geniş anlamıyla, varlıkların yaşamda kalabilmelerinde ayırım uygulanmasıdır. Bazı varlıklar yaşar, diğerleriye ölür. Fakat bu seçimli ölümün dünya üzerinde bir etki yapabilmesi için, bir ek koşulun sağlanması gerekir. Her varlık, sayısız kopyalar biçiminde varolmalıdır ve bu varlıkların, en azından, bazılarının evrimsel açıdan önemli sayılabilecek bir süre boyunca -kopyalar halinde- hayatta kalabilmek için potansiyel yetenekleri olmalıdır. Küçük genetik birimlerde bu özellikler vardır; bireylerde, gruplarda ve türlerde yoktur. Gregor Mendel'in kalıtsal birimlerin, uygulamada bölünemez ve bağımsız parçacıklar olduğunu göstermesi büyük bir ilerlemeydi. Şimdilerde ise bunun fazlaca basit olduğunu biliyoruz. Bir sistron bile arada sırada bölünebilir ve aynı kromozom üzerin- [s.62] deki iki gen birbirinden tamamen bağımsız değildir. Benim yapmış olduğum, geni mükemmel bir bölünemez parçacık olmaya çok *yaklaşan* bir birim olarak tanımlamaktı. Gen bölünemez değildir, ancak çok ender bölünür. Belirli bir bireyin bedeninde ya kesinlikle vardır ya da kesinlikle yoktur. Gen, büyükanne-büyükbabadan toruna bozulmadan yol alır ve aradaki nesilden diğer genlerle karışmadan geçer. Genler sürekli olarak birbirleriyle kaynaşıyor olsalardı, şimdi anladığımız anlamda doğal seçim olanaksız olurdu. Darwin'in yaşadığı yıllarda, kalıtımın bir kaynaşma süreci olduğu varsayıyordu. Bu, Darwin'i çok kaygılandırıyor. Mendel'in buluşu çoktan yayınlanmıştı ve Darwin'i kurtarabilirdi, fakat heyhat! Darwin'in bundan haberi bile olmadı; Darwin ve Mendel öldükten çok sonra Mendel'in çalışması gün ışığına çıkabildi. Belki de, Mendel'in kendisi bile bulgularının önemini anlayamadı, aksi takdirde Darwin'e yazardı.

Genin parçacık özelliğinin bir başka yönü de, ihtiyarlamayıdır; milyon yaşma geldiğinde ölme olasılığı 100 yaşındakinden fazla değildir. Nesiller boyunca bir bedenden diğerine atlar, kendi amaçları doğrultusunda ve kendi yöntemleri ile bu bedenleri yönlendirir, birbiri peşi sıra, bu ölümlü bedenler ihtiyarlayıp ölmeden onları terk eder.

Genler ölümsüzdür, daha doğrusu, ölümsüz yakıştırmasına yaklaşabilen genetik varlıklardır. Bizler, dünya üzerindeki bireysel yaşamkalım makineleri, yalnızca 10-20 yıl daha yaşamayı umabiliriz. Dünyadaki genlerin yaşam süresi ise binlerce, milyonlarca yıl ile ölçülmelidir.

[s.63] Eşeyli üreme ile çoğalan türlerde birey, önemli bir doğal seçim birimi olarak nitelendirilemeyecek denli büyük ve geçicidir; bireyler grubu ise daha da büyük bir birim. Genetik açıdan bakıldığında, bireyler ve gruplar, gökteki bulutlar ya da çöldeki kum fırtınaları gibidir; geçici yığınlar veya federasyonlara benzerler. Evrim süreci içinde kararlı değildirler. Topluluklar ise daha uzun yaşayabilirler ancak sürekli olarak başka topluluklarla kaynaşır ve kimliklerini yitirirler. Ayrıca, kendi içlerinde de evrimsel değişikliklere uğrarlar. Bir topluluk, doğal seçim birimi olabilecek kadar diğerlerinden ayrılmış değildir. Tıpkı başka bir topluluktan üstün tutulabilecek kadar kararlı ve bütünsel olmaması gibi.

Bireysel bir beden yaşadığı sürece başkalarından yeterli derecede ayrı görünür, ancak bu ne kadar sürüyor ki? Her birey tektir; bir eşi yoktur. Eğer her varlığın tek bir kopyası varsa, varlıklar arasında seçim yaparak evrimi gerçekleştiremezsiniz! Eşeyli üreme, eşleme değildir. Bir topluluğun başka topluluklarla karışması gibi, bir birey de cinsel eşi ile kaynaşarak döllerini yapar. Çocuklarınız sizin yarınızdır; torunlarınız ise dörtte biriniz... Birkaç kuşak sonrası için umabileceğiniz en iyi şey, birkaç tanesi sizin soyadınızı taşıyan, ama hepsi de sizden minik bir parça -birkaç gen- içeren, çok sayıda döl olacaktır.

Bireyler kararlı varlıklar değildir; geçicidirler, iskambil kâğıtlarının dağıtılıp bir el oynandıktan sonra, unutulmak için karılması gibi, kromozomlar da karıştırılırlar ve unutulurlar. Ama karıştırdıktan sonra kartlar yok olmuyor, hâlâ var-ar. işte, genler de kartlar gibi. Çaprazlama gen- [s.64] leri yok etmiyor, yalnızca eşlerini değiştiriyorlar ve genler yollarına devam ediyorlar. Elbette devam edecekler. Onların işleri bu! Eşleyici olan onlar ve bizse onların yaşamkalım makineleriyiz. Amaca ulaşıldığında bir kenara konuruz. Genlerse jeolojik zamanın yerleşik sakinleridir: Genler ölümsüzdür.

Pırlantalar gibi genler de ölümsüzdür, ama tam da aynı anlamda değil... Bir pırlanta kristali, değişmeyecek bir atom düzeninde varlığını sürdürür. DNA moleküllerinin ise bu tür bir kalıcılığı yoktur. Tek bir DNA molekülünü ele alırsak, yaşamı oldukça kısadır (*Belki de birkaç ay; bir birey ömründen kesinlikle daha uzun değil*). j Ancak, bir DNA molekülü kuramsal olarak, kendisinin **kopyaları** halinde, yüzlerce milyon yıl yaşamaya devam edebilir. Bunun da ötesinde, ilksel çorbadaki eski eşleyiciler gibi, belirli bir genin kopyaları tüm dünyaya dağılabilir. Aradaki fark ise, çağdaş genlerin yaşamkalım makinelerinin bedenleri içinde düzgünce paketlenmiş olmaları.

Yaptığım şey, bir genin tanımlayıcı özelliği olarak, kopyalarını yaparak ölümsüzlüğe yakınlaşabileceğini vurgulamak. Geni tek bir sistron olarak tanımlamak bazı amaçlar için yeterli, ancak evrim kuramı göz önüne alındığında bu anlamı genişletmek gerek. Ne kadar genişleteceğimiz, tanımı ne amaçla yaptığımıza bağlı. Doğal seçim için uygulanabilir bir birim bulmak istiyoruz. Bunu yapabilmek için, kullanışlı bir doğal seçim biriminde olması gereken özellikleri saptamakla işe başlıyoruz. Bir önceki bölümün terimleriyle, bunlar uzun ömürlülük, doğurgan- [s.65] lık ve aslına sadık kopyalama olarak saptandı. Bundan sonra, "geni" bu özellikleri taşıyan -en azından potansiyel olarak- en büyük birim olarak tanımlarız. Gen, birçok ikili kopya halinde varolan, uzun yaşayan bir eşleyici... Sonsuza dek yaşamıyor. Bir pırlanta bile gerçek anlamda sonsuza dek yaşamaz ve bir sistron bile çaprazlama sonucu ikiye bölünebilir. Gen, dikkate değer bir doğal seçim birimi olarak işlev görmeye **yetecek uzunlukta** yaşayabilecek (*potansiyel olarak*) denli küçük bir kromozom parçası olarak tanımlanır.

Bu "yeterli uzunluk" ne kadar? Kesin ve anında verilebilecek bir yanıt yok. Bu, doğal seçim "baskısının" ne denli şiddetli olduğuna bağlıdır; yani, "kötü" genetik birimin "iyi" aleli karşısındaki ölüm olasılığının ne denli fazla olduğuna. Bu, bir örnekten diğerine değişebilecek, niceliksel bir ayrıntıdır. En büyük, uygulanabilir doğal seçim birimi -gen- için bu süre sistron ve kromozomun yaşam süreleri arasında bir yerde.

Bir geni temel doğal seçim birimi olması için iyi bir aday kılan şey, potansiyel ölümsüzlüğüdür. Şimdi de sıra "potansiyel" kelimesinin altını çizmeye geldi. Bir gen bir milyon yıl yaşayabilir, fakat birçok gen ikinci nesile bile kalmayı başaramıyor. Başarılı olan az sayıdaki yeni gen, bu başarılarını kısmen şanslı olmalarına borçlular ancak temelde yaşamkalım makinelerini iyi yaptıkları için başarılı oluyorlar. Genler içinde buldukları bedenleri, birbiri peşi sıra doğup ölen başarılı bedenleri, ceninin gelişme aşamasında etkilemeye başlıyorlar; öyle ki, her beden rakip bir genin ya da alelin etkisi altındayken olabile- [s.66] ceğinden daha fazla yaşama ve üreme şansına sahip oluyor. Örneğin, "iyi" bir gen içinde bulunduğu bedenlere uzun bacaklar sağlayarak avcılardan kaçabilmelerini ve dolayısıyla kendisinin hayatta kalabilmesini garantileyebilir. Bu özel bir örnek; hiç de evrensel değil. Uzun bacaklı olmak her zaman bireyin lehine olmayabilir. Köstebek için bu bir handikap olacaktır. Kendimizi ayrıntılar içinde kaybetmektense, tüm iyi (*yani, uzun ömürlü*) genlerde bulmayı bekleyebileceğimiz *evrensel* nitelikler düşünemez miyiz? Ya da tam tersine, bir geni "kötü", kısa ömürlü olarak niteleyen özellikler nelerdir? Böylesi birçok evrensel özellik olabilir; ancak bir tanesi var ki, bu kitapla çok yakından ilintili: Gen düzeyinde, özverili olma kötü, bencillik

ise iyi olmalıdır. Bu özveri ve bencillik tanımlarımızın doğal bir sonucu... Genler, yaşamda kalabilmek için, alelleriyle doğrudan bir mücadele içindedirler; gen havuzundaki alelleri, gelecek kuşakların kromozomlarındaki yerler için rakip durumundadırlar. Gen havuzu içinde yaşamını alelleri pahasına sürdüreceği biçimde davranan herhangi bir gen, tanım gereği, yaşamda kalacaktır. Gen bencilliğinin temel birimidir.

Bu bölümün ana mesajı artık söylendi. Ama bazı karmaşık noktaları ve gizli varsayımları es geçtim. Aslında birinci karmaşık noktaya hafifçe değinildi: Kuşaklar boyu yaptıkları yolculukta, genler, ne kadar bağımsız ve özgür olurlarsa olsunlar, cenin gelişimini kontrol ederken hiç de özgür ve birbirlerinden bağımsız değiller, hem birbirleri hem de çevreleri ile, içinden çıkılması güç karmaşık yollarla yardımlaşır ve etkile-
[s.67] şirler. "Uzun bacak geni" veya "özverili davranış geni" gibi terimler, konuşmayı kolaylaştırır, ancak ne anlama geldiklerini bilmek önemli. Uzun ya da kısa, bir bacağı tek başına yapan bir gen yoktur. Bir bacağın yapılması çok-genli bir işbirliği girişimidir. Dış çevreden gelecek etkilerden de vazgeçilemez: Eninde sonunda, bacaklar besinden yapılır! Ama, diğer koşullar eşit olmak kaydıyla, bacakların, alelinin yapacağından daha uzun olmasına yol açabilecek tek bir gen olabilir.

Benzetme olarak, buğdayın büyümesinde gübrenin -nitrat diyelim- etkisini düşünün. Herkes bilir ki, buğday bitkisi ortamda nitrat olduğunda daha fazla büyür. Fakat hiç kimse nitratın kendi başına bir buğday bitkisini yaptığını öne sürecek kadar budala değildir. Tohum, toprak, güneş, su ve çeşitli minerallerin de gerekli olacağı açıktır. Fakat bütün bu etkenler sabit tutulursa ve hatta belli sınırlar içinde değiştirilse bile, nitratın eklenmesi buğday bitkisinin daha büyük olmasına yol açacaktır. Cenin gelişiminde de tek bir gen aynı etkiyi yapabilir. Bu o kadar karmaşık ve birbiriyle adeta kilitlenmiş bir ilişkiler ağı ile denetleniyor ki, değinmememiz daha doğru olacak. Bir bebeğin herhangi bir parçasının tek "nedeni" olarak düşünülebilecek genetik veya çevresel bir unsur yoktur; bir bebeğin tüm parçalarının neredeyse sonsuz sayıda öncelikli nedeni vardır. Ancak bir bebekle diğeri arasındaki *farklılık*, örneğin bacak uzunluğu farkı, kolaylıkla çevredeki ya da genlerdeki bir veya birkaç tane basit öncelikli farklılığa indirgenebilir. Yaşamda kalmak için yapılan rekabetçi mücadelede önemli olan [s.68] da bu *farklılıklardır*; ve, evrimde önemli olanlar da genetik denetim altındaki farklılıklardır. Bir gen için alelleri onun ölümcül rakipleridir, fakat diğer genler sadece çevresinin sıcaklık, besin, avcılar veya yandaşlarla kıyaslanabilecek bir parçasıdır. Genin etkisi çevresine bağlıdır ve bu çevre diğer genleri de kapsar. Bazen, bir gen, belirli bir başka genin varlığında belirli bir etki gösterir; diğer bir yandaş genin varlığında ise bambaşka bir etkiye yol açar. Bu bedendeki genler bir bütün olarak alındığında, belirli bir genin etkilerine biçim veren genetik bir iklim veya zemin oluştururlar.

Burada bir paradoks var gibi görünüyor. Bir bebeğin yapılması bu kadar hassas bir işbirliği girişimi ise, ve her genin işini tamamlayabilmek için binlerce yardımcı gene gereksinim varsa, bunu benim bölünemez, çağlar boyunca bir bedenden diğerine ölümsüz keçiler gibi atlayan, yaşamın özgür ve dizginlenemeyen ve kendini arayan elemanlar resmimle nasıl bağdaştırabiliriz? Yoksa, ben mi saçmaladım? Hayır, hayır... "Edebi" pasajlarda biraz kendimi kaptırmış olabilirim ama saçmalamadım; ortada gerçek bir paradoks da yok. Bunu başka bir benzetme ile açıklayabiliriz.

Bir kürekçi, tek başına Oxford ve Cambridge kayak yarışlarını kazanamaz. Sekiz takım arkadaşı daha gereklidir. Her biri kayığın belli bir kısmında oturan birer uzmandır ve her birinin belli bir görevi vardır. Kürek çekmek bir işbirliği girişimidir ama her şeye karşın kimileri bu işte diğerlerinden daha iyidir. Varsayalım ki, takım koçunun ideal takımı seçebilmek için önünde her [s.69] biri belirli bir korumda uzmanlaşmış bir adaylar havuzu olsun. Koçun seçimini şöyle yaptığını düşünelim: Her gün, adayları

konumlar için gelişigüzel karıştırarak üç yeni deneme takımı oluştursun ve bu takımları birbirleriyle yarıştırsın. Birkaç hafta bunu uyguladıktan sonra, kazanan kayığın, çoğunlukla aynı yarışçıları içerdiği ortaya çıkmaya başlar. Bunlar iyi kürekçiler olarak belirlenir. Başka bireylerinse hep daha yavaş takımlarda yer aldığı gözlenecek ve sonunda takımdan çıkarılacaklardır. Ama, zaman zaman ya diğer yarışmacıların kötü olmasından, ya da şanssızlıktan olağanüstü iyi bir kürekçi bile kaybeden takımda olabilir (*Ters bir rüzgâr yüzünden diyelim*). En iyi yarışçıların kazanan kayıkta olması yalnızca ortalama olarak doğrudur.

Bu kürekçiler, genlerdir. Kayıktaki her yer için yarışanlar, bir kromozom boyunca aynı bölgeye oturma potansiyeli taşıyan alellerdir. Hızlı kürek çekme, yaşamkalım mücadelesinde başarılı olan bir beden yapmaya karşılık gelir. Rüzgâr ise dış çevredir. Bir bedenın yaşamda kalabilmesi söz konusu olduğunda, bu bedenın tüm genleri aynı kayıktadır. Birçok gen, kötü genlerin yanına düşer ve kendini ölümcül bir genle aynı bedeni paylaşırken buluverir; ölümcül gen henüz çocuklukta bedeni öldürecektir. Bu da, iyi genin diğerleri ile birlikte ortadan kalkmasına neden olur. Ancak bu, yalnızca tek bir beden; aynı iyi genin kopyaları, ölümcül geni taşımayan başka bedenlerde, yaşamaya devam ederler. İyi genin birçok kopyası, kötü genlerle aynı bedeni paylaştıkları için başarısız olurlar; birçoğu ise başka biçimlerdeki şanssızlıklarla yok olur (*Ör- [s.70] neğın içinde buldukları bedene yıldırım düşer!*). Ancak, tanım gereği, şans rastlantısaldır ve iyi ile kötüyü gelişigüzel seçer; hep kaybeden tarafta yer alan gen artık şanssız değil de, kötü bir gendir.

İyi bir kürekçide olması gereken niteliklerden biri de takım çalışması, takımın geri kalanları ile uyum içinde işbirliği yapabilme yeteneğidir. Bu güçlü kaslara sahip olmak kadar önemli olabilir. Kelebekler örneğinde gördüğümüz gibi, doğal seçim, kromozom parçacıklarının ters çevrilmeleri veya başka devinimleri sonucu bir gen kompleksini bilinçsizce denetler hale gelir ve böylece de uyumlu bir işbirliği içindeki genler birbirine sıkıca bağlanmış gruplar biçiminde toplaşır. Bunların yanı sıra, hiçbir fiziksel bağlantısı olmayan genlerin de, karşılıklı uyumlulukları nedeniyle, seçilebildiklerini düşünebiliriz. Birbiri ardı sıra devam eden bedenlerde karşılaşmaları olasılığı yüksek olan diğer genlerle (*yani gen havuzundaki diğer genlerle*) iyi bir işbirliği kotarabilen gen daha avantajlı olacaktır.

Bir örnek vereyim: Bir etoburun bedeninde keskin dişler, eti etkin sindirebilecek bağırsaklar ve benzeri birtakım özellikler istenilir özelliklerdir. Öte yandan, bir otobur ise, düz ve öğütücü dişler, daha farklı sindirim kimyası olan farklı bir tür mide ister. Bir otoburun gen havuzunda, sahibine keskin et-öğütücü dişler veren yeni bir gen pek de başarılı olamaz. Bunun nedeni et yemenin kötü bir şey olması değildir; doğru yapıda bağırsağın olmadığı sürece eti verimli bir biçimde yiyemez ve et-yiyici bir yaşam tarzının diğer özelliklerini yerine getiremezsiniz.

[s.71] Keskin, et yemeye yatkın dişler veren genlerin kötü olduğu söylenemez. Böylesi genler, yalnızca, otobur niteliklerin baskın olduğu bir gen havuzunda kötü olarak adlandırılabilirler.

Bu incelikli, karmaşık bir yaklaşım. Karmaşık, çünkü bir genin "çevresinin" büyük kısmını, her biri kendi çevresindeki diğer genlerle işbirliği yapabilme yeteneği nedeniyle seçilmekte olan genler oluşturur. Bu incelikli noktayı açıklayabilecek bir benzetme var ama günlük deneyimlerimizden biri değil. Bu analojiyi, V. Bölüm'de, bireysel hayvanlar arasındaki saldırgan yarışmalara ilişkin olarak sunacağım. O nedenle, bu noktanın daha fazla tartışılmasını V. Bölüm'ün sonuna erteliyor ve bölümün ana mesajına dönüyorum: Doğal seçilimin temel birimi tür değil, toplum değil, birey hiç değildir; kolaylık sağlama için gen adı takılmış küçük bir genetik malzemedir.

Tartışmanın can alıcı noktası, evvelce bahsedildiği gibi, bedenler ve diğer yüksek birimler geçici olduğu halde genlerin ölümsüz olma eğilimi taşıdıkları varsayımdır. Bu varsayım iki gerçeğe dayanıyor: Eşeyli üreme, çaprazlama kuralları ve bireysel ölümlülük gerçeği. Bunlar yadsınamaz gerçekler. Ancak, bu bizi neden gerçek olduklarını sormaktan alıkoyamıyor. Biz ve diğer birçok yaşamkalım makinesi, neden eşeyli üretim uyguluyoruz? Neden kromozomlarımızda çaprazlama oluyor? Ve, neden biz ölümsüz değiliz ki...?

Neden yaşlanıp öldüğümüz karmaşık bir soru ve yanıtının ayrıntıları bu kitabın kapsamı dışında. Belirli nedenlere ek olarak, daha genel nedenler de önerilmiştir. Bu kuramlardan biri, [s.72] yaşlanmanın, bir bireyin yaşamı boyunca oluşan zararlı kopyalama hatalarının ve diğer gen hasarlarının bir birikimini temsil ettiği. Sir Peter Medawar'ın ileri sürdüğü bir başka kuram da, evrimi gen seçilimi açısından düşünmek için iyi bir örnek oluşturuyor. Medawar, öncelikle geleneksel tartışmaları bir kenara atıyor: "Yaşlı bireyler türün diğer bireyleri için özverili bir davranışta bulunarak ölürlere, çünkü üreyemeyecek denli bitkin düştüklerinde dünyayı amaçsız bir kalabalık haline getirirler". Medawar'ın da işaret ettiği gibi, bu döngüsel bir tartışmadır; kanıtlamaya kalkıştığı şeyi yani, yaşlı hayvanların üreyemeyecek denli zayıf olduklarını varsayar. Ayrıca, bir parçası çok daha saygıdeğer bir biçimde ifade edilebilirse de, aslında grup seçilimi veya tür seçilimi türünden naif bir açıklama bu. Medawar'ın kendi kuramında ise göz alıcı bir mantık var. Şimdi bunu anlatmaya çalışayım.

"İyi" bir genin en genel özelliklerinin neler olduğunu zaten sorduk ve "bencilliğin" bu özelliklerden biri olduğuna karar verdik. Ama, başarılı genlerin sahip oldukları bir başka nitelik de, yaşamkalım makinelerinin ölümlerini, en azından, üreme sonrasına erteleyebilmeleridir. Kuzenlerinizden ve büyük amcalarınızdan bazılarının çocukken öldüğüne şüphem yok ama sizin atalarınızdan hiçbiri ölmedi. Atalar erken ölmez!..

Sahibinin ölümüne neden olan bir gene ölümcül gen diyoruz. Yarı-ölümcül genin güçsüzleştirici bir etkisi vardır: Örneğin, diğer nedenlerden kaynaklanan bir ölümü kolaylaştırır. Her gen, beden üzerindeki etkisini yaşamın belirli bir [s.73] aşamasında gösterir; ölümcül ve yarı-ölümcül genler bunun dışında değildir. Çoğu gen etkisini dölüt üzerinde, başkaları çocuklukta, başkaları erişkinlik ya da orta yaş döneminde, daha da başkaları ise yaşlılıkta gösterir (*Bir tırtılın ve dönüştüğü kelebeğin tümüyle aynı genlere sahip olduğunu anımsayalım*). Ölümcül genlerin gen havuzundan uzaklaştırılmaya yatkın oldukları açıkça görülebilir. Ancak, geç eyleme geçen bir ölümcül genin gen havuzunda, erken eyleme geçen ölümcül genden daha kararlı olacağı da aynı şekilde açıktır. Yaşlı bir bedende öldürücü olan bir gen, ölümcül etkisini beden üreme işlevini gerçekleştirdikten sonra göstermesi koşuluyla, gen havuzunda başarılı olabilir. Örneğin, yaşlı bedenlerde kansere yol açan bir gen sayısız ödle aktarılabilir, çünkü bireyler kansere yakalanmadan önce üreyeceklerdir. Öte yandan, genç bedenlerde kansere yol açan bir gen az sayıda dölle aktarılır. Küçük çocuklarda ölümcül bir kansere neden olan bir geninse döllere kalıtımı söz konusu değildir. Öyleyse, bu konuma göre, yaşlılık nedeniyle bozunma gen havuzunda geç eyleme geçen ölümcül ve yarı ölümcül genlerin birikiminin yan ürünüdür. Bu genler doğal seçim açısından kurtulabilirler, çünkü etkilerini geç gösterirler.

Medawar'ın da vurguladığı bir yan ise seçilimin, diğer ölümcül genlerin etkisini geciktirebilen ve ayrıca iyi genlerin etkisini hızlandırabilen genlerin lehine çalıştığıdır. Evrimin büyük bir kısmının, gen etkinliğinin başlaması sırasında genetik denetimli değişikliklerle oluştuğu büyük olasılıkla gerçek...

[s.74] Bu kuramın yalnızca belirli yaşlarda üremenin gerçekleşebileceği biçiminde ön-varsayımlar yapmak zorunda olmadığını fark edebilmemiz çok önemli. Tüm bireylerin her yaşta çocuk sahibi olma olasılığının eşit olduğunu varsayımı ile başlayarak, Medawar kuramı, geç eyleme geçen güçsüzleştirici genlerin gen havuzunca birikeceğini kolaylıkla öngörür ve yaşlılıkta daha az üreme eğilimi bunun bir ikincil sonucu olarak ortaya çıkar.

Şimdi söyleyeceklerimi kendi kendimize mırıldanacağımız sözcükler olarak kabul edin. Bu kuramın hoş özelliklerinden biri de, bizi ilginç spekülasyonlara götürmesidir. Örneğin, kuram, insan ömrünü uzatmak istediğimizde önümüze iki genel yol koyar. Birincisi şu: Belirli bir yaştan önce üremeyi yasaklarız; diyelim ki kırk... Bunu birkaç yüzyıl uyguladıktan sonra minimum yaş sınırını elliye çıkarırız, ve böylece devam ederiz. Bu yöntemle insan ömrünü yüzyıllar düzeyine çıkarabileceğimiz düşünülebilir. Kimsenin böyle bir politika yerleştirmeyi ciddi olarak isteyebileceğini sanmıyorum.

İkinci yolsa şu: Genleri "kandırarak" içine yerleştikleri bedeninde gerçekte olduğundan daha genç olduğuna inandırabiliriz. Uygulamada bu, bir gövdenin içsel çevresinde yaşlanma sırasında yer alan değişiklikleri saptamak anlamına gelir. Bunlardan herhangi biri geç etki yapan ölümcül genleri "açan" bir "ipucu" olabilir. Genç bir gövdenin yüzeysel kimyasal özelliklerini taklit ederek, geç etki eden güçsüzleştirici genlerin açılmasını önlemek mümkün olabilir. İlginç olan nokta, yaşlılığın kimyasal işaretlerinin kendi iç- [s.75] lerinde güçsüzleştirici olmaları gerekmemesi. Örneğin, S maddesinin yaşlı bireylerin bedenlerinde gençlerdekinden daha fazla olduğunu düşünelim. S aslında oldukça zararsız olabilir; belki de besinde bulunan ve zamanla gövde içinde biriken bir madde... S maddesi çevrede olduğunda güçsüzleştirici bir etki gösteren bir gen, S çevrede olmadığı zaman iyi bir gen olduğu için gen havuzunda olumlu bir seçilime uğramış olabilir ama sonuç olarak, yaşlılıktan ölme geni *olacaktır*. Sağaltım ise basit: S maddesini bedenden uzaklaştırın.

Bu düşüncenin devrimsel niteliği, S maddesinin yalnızca bir yaşlılık "etiketi" olmasıdır. Yüksek derişimdeki S maddesinin ölüme yol açtığını fark eden bir doktor, muhtemelen S'yi bir çeşit zehir olarak düşünecek ve S ile gövde işlevlerinin bozukluğu arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi bulmak için kendini zorlayacaktır. Ama bizim düşsel örneğimizde, bu zaman kaybı gibi görünüyor.

Benzer şekilde, genç bedenlerdeki derişimi daha fazla olan ve gençlik "etiketi" sayılabilecek bir Y maddesi de bulunabilir. Y çevrede olduğunda iyi etkileri olan fakat Y olmadığında güçsüzleştirici etki yapan genler, seçilirler. S'nin ya da Y'nin ne olduğunu bilemeyeceğimiz için -böyle birçok madde olabilir- yalnızca genel bir öngörde bulunabiliriz: Yaşlı bir gövdede genç bir gövdenin özelliklerini ne kadar fazla taklit edebilirsek, bu özellikler ne kadar yüzeysel olursa olsun, gövde o kadar uzun yaşayacaktır.

Bir kez daha bütün bunların yalnızca Medawar kuramı üzerine temellendirilmiş spekülasyonlar olduğunu vurgulamalıyım. Her ne kadar Medawar kuramında bir miktar gerçek payı varsa da, bu, herhangi bir yaşlılığa ilişkin bozulma örneğinin doğru açıklaması olduğu anlamına gelmez. Şu andaki amaçlarımız için önemli olan, evrime gen seçilimi açısından baktığımızda bireylerin yaşlanarak ölme eğilimlerini açıklamada zorlanmamız. Bu bölümdeki mantığın temelinde yatan bireyin ölümlülüğü varsayımı, bu kuram çerçevesinde açıklanabilir.

Geçtiirdiğim diğer varsayımın -eşeyli üreme ve çaprazlamanın varolması- açıklanması ise biraz daha zor. Çaprazlamanın her zaman olması gerekmiyor. Erkek meyve sinekleri çaprazlama yapmıyorlar. Dişilerde de çaprazlamayı engelleyici etki gösteren bir gen var. Bu genin evrensel olduğu bir sinek topluluğunu yetiştirecek olsay-

dık, bir "kromozom havuzu" oluşacak ve bölünemez, temel doğal seçim birimi kromozom olacaktır. Aslında, böyle bir durumda mantık silsilemizi sonuna kadar götürecektik olsaydık, tüm bir kromozoma tek bir "gen" olarak bakmak durumunda kalacaktık.

Eşeye karşıt seçenekler de var. Dişi yeşil sinekler bir baba olmaksızın canlı, dişi dölleri yavrulayabiliyor ve bu yavruların her biri annelerinin tüm genlerini taşıyorlar (*Zaman zaman annesinin rahmindeki bir cenin, kendi rahminde de daha küçük bir cenin taşıyabiliyor. Böylelikle, dişi bir yeşil sinek aynı anda hem yavrusunu hem de torununu doğurabiliyor ve bu yavru ile torun, anne sineğin eş yumurta ikizleri ile aynı oluyor*). Birçok bitki, kökçükler uzatarak bitkisel üreme ile çoğalırlar. Böyle bir durumda üreme [s.77] yerine *büyüme* terimini kullanmayı yeğleyebiliriz; ama eğer biraz düşünersek büyüme ile eşeysiz üreme arasında pek az ayırım olduğunu görebiliriz. Her ikisi de basit mitoz hücre bölünmesi ile gerçekleşir. Bazen bitkisel üreme ile oluşan bitkiler "anne" bitkiden ayrılırlar. Bazen de, örneğin karaağaçlarda, aradaki kökçükler bozulmadan kalır; öyle ki, bir karaağaç korusuna tek bir birey olarak bakabiliriz.

Öyleyse sorun şu: Eğer yeşil sinekler ve karaağaçlar bunu yapmıyorsa, neden biz ve diğerleri bir bebek yapmadan önce genlerimizi bir başkasının genleri ile karıştırma zahmetine giriyoruz? Bu gerçekten de ilerlemek için pek tuhaf bir yol gibi görünüyor. Düz kopyalamanın bu tuhaf sapması neden ortaya çıktı ki? Eşeyliliğin iyi tarafı ne?...

Bu, evrimcinin yanıtlamakta çok güçlük çekeceği bir soru. Yanıtlamaya yönelik girişimlerin çoğu üst düzeyde matematiksel mantık kullanır. Açıkça söyleyeyim, bu soruyu yanıtsız bırakacağım. Yalnızca tek bir noktaya değinmek istiyorum. Kuramcıların eşeyin evrimini açıklamakta çektikleri güçlüğü en azından bir kısmı, alışkanlıkla, bireyin yaşamda kalabilecek genlerinin sayısını fazlaştırmaya çalıştığını düşünmelerinden kaynaklanıyor. Olaya böyle baktığımızda eşeylilik bir paradoks gibi görünüyor, çünkü bir bireyin genlerini çoğaltması için "verimsiz" bir yol: Her çocuk bireyin genlerinin yalnızca % 50'sini alıyor, diğer % 50 ise cinsel eş tarafından sağlanıyor. Eğer, bir yeşil sinek gibi, kendisinin tıpkısı dölleri yapabilseydi, her çocukta genlerinin % 100'ünü bir sonraki nesile geçirebilirdi. Açıkça görülebilen bu paradoks kimi kuramcılar [s.78] grup-seçilimini kabullenmeye götürüyor, çünkü eşeylilik için grup düzeyinde avantajlar düşünmek daha kolay. W. F. Bodmer'in kısaca belirttiği gibi, eşey, "farklı bireylerde tek tek ortaya çıkan mutasyonların tek bir bireyde birikmesini kolaylaştırır".

Ancak bu paradoks, elimizdeki kitabın mantığını izlendiğinde ve bireye uzun ömürlü genlerin kısa süreli bir federasyonu tarafından yapılmış bir yaşamkalım makinesi olarak bakıldığında, daha az paradoksal görünecektir. Böyle baktığımızda tüm bir bireyin bakış açısından "verimlilik" anlamsız hale gelecektir. Eşeylilik ve eşeysizlik, mavi ve kahverengi gözlerde olduğu gibi, tek-gen denetimindeki bir özellik olacaktır. Eşey geni tüm diğer genleri kendi bencil amaçları doğrultusunda kullanır. Çaprazlama geni de öyle. Hatta, diğer genlerdeki kopyalama hatalarının hızını denetleyen genler bile var (*Bunlara değiştirici deniyor*). Tanım gereği, bir kopyalama hatası, yanlış kopyalanan genin aleyhine çalışır. Ancak, hatayı yaptıran bencil değiştirici genin yararına ise, değiştirici gen, gen havuzunda yaygınlaşacaktır. Benzer biçimde, eğer çaprazlama olayı, bir çaprazlama geninin yararına çalışıyorsa, bu çaprazlamanın varoluşu için yeterli bir açıklamadır. Ve eğer eşeyli üreme -eşeysiz üreme ile karşılaştırıldığında- bir eşeyli üreme geninin yararına çalışıyorsa, bu da eşeyli üremenin varoluşuna ilişkin yeterli bir açıklama getirir. Bir bireyin genlerinin geri kalanları, ister yararlansınlar ister yararlanmasınlar, konunun dışında kalırlar. Bencil genin bakış açısından bakıldığında, eşey hiç de acayip görünmüyor.

[s.79] Burada döngüsel bir tartışmaya düşme tehlikesi var; çünkü eşeyliliğin varlığı, gene seçim birimi olarak bakılmasına yol açan tüm mantık zincirinin bir önkoşuludur. Döngüsellikten kaçınma yolları olduğuna inanıyorum ancak elinizdeki kitap bu sorunun kovalanacağı yer değil. Eşeyler var. Bu kadarı doğru. Eşey ve çaprazlamanın bir sonucu olarak da küçük genetik birime ya da gene, evrimin temel ve bağımsız bir aracı olmaya en yakın aday olarak bakabiliyoruz.

Bencil gen terimleri ile düşünmeye başladığımız anda daha az kafa karıştırıcı olabilen tek paradoks eşey değil, Örneğin, organizmalardaki DNA miktarı, organizmayı yapmak için gerekenden daha fazladır: DNA'nın büyük bir bölümü hiçbir zaman proteine çevrilmez. Bireysel organizma açısından bakıldığında bu paradoksal bir durum. Eğer DNA'nın amacı gövdenin yapımını denetlemekse, böyle bir iş yapmayan çok miktarda DNA bulunması şaşırtıcı. Biyologlar bu fazlalık DNA'nın nasıl bir işe yaradığını bulabilmek için kafa patlatıp duruyorlar. Fakat bencil genler açısından bakarsak, hiçbir paradoks yok. DNA'nın asıl amacı hayatta kalabilmek; ne bir eksik, ne de bir fazla. Fazlalık DNA'yı açıklamamanın en basit yolu, onun bir asalak, ya da daha iyisi, diğer DNA'nın yarattığı yaşamkalım makinelerinde otostop yapan, yararsız ancak zararı da olmayan bir yolcu olduğunu düşünmektir.

Kimileri, fazlasıyla gen-merkezli bir evrim görünümüne karşı çıkıyorlar. Eninde sonunda, diyorlar, yaşayan ya da ölen tüm genleriyle bütün bir bireydir. Umarım, bu bölümde, bu noktada bir [s.80] anlaşmazlık olmadığını gösterecek şeyleri yeterince söylemişimdir. Yarışı kazanan ya da kaybedenin kaygın tümü olması gibi, yaşayan ya da ölenler bireylerdir ve doğal seçilimin *ilk* yansıması hemen hemen her zaman birey düzeyindedir. Ancak, gelişigüzel olmayan bireysel ölümün ve üreme başarısının uzun dönemdeki yansıması, gen havuzundaki gen frekanslarının değişmesi biçiminde gözlenir. Ayrıcalıklı durumlar dışında, ilksel çorbanın başlangıçtaki eşleyiciler için oynadığı rol ile gen havuzunun çağdaş eşleyiciler için oynadığı rol aynıdır. Eşey ve çaprazlama çorbanın çağdaş karşılığının akıcılığını korur. Eşey ve çaprazlama sonucu gen havuzu iyice karışır ve genler kısmen karılmış olur. Evrim, gen havuzundaki bazı genlerin sayıca artması ve başkalarında sayıca azalması sürecidir. Özverili davranış benzeri bir özelliğin evrimini açıklamaya çalışırken, kendimize şu soruyu sorma alışkanlığını edinmeliyiz: "Bu özelliğin gen havuzundaki gen frekansları üzerindeki etkisi ne olacak?" Zaman zaman gen dili bıktırıcı hale gelir; daha kısa ve canlı anlatabilmek için eğretilmelere döneceğiz. Ancak, gerektiğinde gen diline geri dönebilmek için bu eğretilmelere kuşkucu bir gözle bakacağız.

Gen için, gen havuzu, yaşamını sürdürdüğü bir çeşit yeni çorbadır. Günümüzde değişen tek şey, genin yaşamını gen havuzundan alman başarılı arkadaş gruplarıyla işbirliği içinde, birbiri ardı sıra ölümlü yaşamkalım makineleri yaparak sürdürmesidir. Bundan sonraki bölümde dikkatimizi, yaşamkalım makinelerine ve genlerin hangi anlamda bu makineleri denetlediği konusunda yoğunlaştıracğız.

IV. Bölüm

Gen Makinesi

Yaşamkalım makineleri, genleri rakiplerinin kimyasal saldırılarından ve moleküllerin gelişigüzel bombardımanlarının zararlarından koruyan edilgen kaplar olarak işe başladılar; bir çeşit duvar sağlamaktan öte bir fonksiyonları da pek yoktu. İlk günlerde, çorba içinde bol bulunan organik moleküllerle "beslendiler". Güneş ışığının enerjisiyle yüzyıllar boyunca çorba içersinde yavaş yavaş birikmiş olan organik besin bittiğinde ise, bu rahat hayat sona erdi. Yaşamkalım makinelerinin ana dallarından birisi -şimdi onlara bitkiler diyoruz- güneş ışığını doğrudan kullanarak basit moleküllerden karmaşık moleküller yapmaya başladı; bu karmaşık moleküller ilksel çorbada sentez süreçlerini çok daha yüksek hızlarda yürütebiliyordu. Hayvanlar dediğimiz başka bir dal ise, bitkilerin kimyasal emeklerini nasıl kullanabileceklerini "keşfetti": Onları yiyerek ya da başka hayvanları yiyerek... Her iki ana yaşam makinesi dalı da, kendilerine ait yaşam tarzları içinde verimliliklerini artırmak için durmaksızın yeni ve ustalıkli hileler evrimleştirdiler; yeni yaşam biçimleri durmadan gelişti. Her biri yaşamını kazanmak için özel bir yol seçerek uzmanlaşan ve mükemmelleşen alt-dallar ve alt-alt-dallar oluştu: Denizde toprağın üstünde, havada, ye- [s.82] raltında, ağaçlarda, başka canlıların içinde... Bu alt-dallanmalar, bugün bizi bunca etkileyen uçsuz bucaksız bitki ve hayvan çeşitliliğine yol açtı.

Hem hayvanlar hem de bitkiler çok-hücreli gövdeler biçiminde evrimleştiler; öyle ki tüm genlerin eksiksiz kopyalan bu gövdelerde her hücreye dağıtılmıştı. Bu evrimleşmenin ne zaman, neden ya da kaç kez bağımsız olarak gerçekleştiğini bilmiyorum. Kimileri bedeni bir hücreler kolonisi olarak tanımlayıp, bir koloni eğretilmesi kullanıyorlar: Bense bedeni bir *genler* kolonisi, hücreyi ise genlerin kimya endüstrileri için uygun bir çalışma birimi olarak düşünmeyi yeğliyorum.

Gen kolonisi olabilirler, ancak bu bedenlerin davranışlarıyla kendilerine özgü bir bireysellik kazandıkları tartışılmaz. Bir hayvan, uyumlu bir bütün halinde hareket eder. Ben kendimi bir birim gibi hissediyorum, bir koloni gibi değil. Bu beklenmesi gereken bir şey. Seçilim, diğerleri ile işbirliği yapabilen genlerin lehine çalışır. Az bulunan kaynaklar için yapılan bu yırtıcı yarışmada, bir başka deyişle diğer yaşamkalım makinelerini yemek için yapılan bu amansız kavgada, başkaları tarafından yenmemek için, ortak beden içinde kargaşa yerine merkezi bir düzenlemeye prim verilmiş olmalı. Günümüzde, genlerin bu karşılıklı ve karmaşık evrimleşmeleri öyle bir düzeye gelmiştir ki, bir yaşam makinesinin komünsü yapısı gözden kaçmaktadır. Birçok biyologun bu fikrimi kabullenmeyeceğini ve karşı çıkacağını biliyorum.

Neyse ki, bu kitabın geri kalan kısmının, gazetecilerin deyimiyle, "inanılabilirliği" göz önüne alındığında, tartışma büyük oranda akademik [s.83] olacak. Nasıl ki, bir arabanın işleyişinden bahsederken kuant ve temel parçacıklardan söz açmak uygunsuz kaçarsa, yaşamkalım makinelerinin davranışlarından bahsederken sürekli genlerden söz etmek de çoğu kez sıkıcı ve gereksiz olacaktır. Genellikle uygulamada, bir bedene gelecek nesillerindeki tüm genlerinin sayısını artırmaya "uğraşan" bir aracı gibi bakmak uygun olacaktır. Ben de bu rahat dili kullanacağım. Aksi belirtilmedikçe,

"özverili davranış" ve "bencil davranış" bir hayvan bedeninin bir diğerine karşı olan davranışı anlamında kullanılacaktır.

Bu bölüm *davranış* ya da yaşamkalım makinelerinin hayvanlar dalı tarafından büyük ölçüde kullanılmış olan hızlı devinim becerisi üzerinedir... Davranışın özelliği, biyologların kullandığı şekliyle, hızlı olmasıdır. Bitkiler de hareket eder, ama çok yavaş. Hızlandırılmış filmlerde, turmanıcı bitkiler devinen hayvanlar gibidirler. Ancak bitkilerin çoğu devinimi aslında tersinmez büyümedir. Öte yandan hayvanlar yüzlerce ve binlerce kez daha hızlı devinme yılları evrimleştirmişlerdir. Bunun da ötesinde, tersinir devinimler yapar ve bu devinimleri sayısız kereler tekrarlayabilirler.

Hızlı devinim sağlayabilmek için hayvanların geliştirdikleri hünerli araç, kas olmuştur. Kaslar, buharlı motor veya içten yanmalı motor gibi, kimyasal yakıtta depolanmış enerjiyi mekanik devinim oluşturmak için kullanırlar. Aradaki farklılık, kaslardaki mekanik kuvvetin, buharlı ve içten yanmalı motorlarda olduğu gibi basıncı biçiminde değil de, gerilim biçiminde ortaya çıkmasıdır. Diğer taraftan, kaslar da motorlar gibi [s.84] kuvvetlerini kordonlar ve menteşeli kaldıraçlar üzerinde uygularlar. İnsanlarda, kaldıraçlar kemik, kordonlar kiriş, menteşeler de eklem adım alır. Kasların çalışmasının kesin moleküler yolları konusunda epey şey biliniyor ama ben, kasların kasılmasının nasıl *zamanlandığı* sorusunu daha ilginç buluyorum.

Hiç az çok karmaşık, yapay bir makineyi -örneğin, bir örgü ya da dikiş makinesi, el tezgâhı, otomatik bir şişeleme tesisi veya bir saman balyalama aracını- gözlediniz mi? İtici güç başka bir yerlerden, (*diyelim ki bir elektrikli motor ya da traktör*) gelir... Fakat çok daha şaşırtıcı olan, işlemlerin incelikle zamanlanmasıdır. Vanalar sıralarını şaşırmadan açılıp kapanırlar, çelikten yapılmış parmaklar saman balyasının etrafına kırnapı ustalıklarla bağlayıverir ve işte tam o anda bir bıçak fırlayıp kırnapı keser. Birçok yapay makinede zamanlama o parlak buluşla, mil dirseği ile düzenlenir. Bir eksantrik ya da özel biçimlendirilmiş bir çark kullanılarak, basit döngüsel hareket karmaşık, ritmik bir işlemler dizisine dönüştürülür. Müzik kutusundaki ilke de buna benzer. Buharlı org veya mekanik piyano gibi başka makineler, üzerlerinde belli bir desende delikler açılmış kartlar veya kâğıt rulolar kullanırlar. Son zamanlarda, böylesi basit mekanik zamanlayıcıları elektronik olanlarla değiştirmeye doğru bir eğilim var. Dijital bilgisayarlar, karmaşık zamanlamak devinim desenleri oluşturmak için kullanılabilen devasa elektronik cihazların örneklerindedir. Bilgisayar gibi çağdaş bir elektronik makinenin temel bileşeni bir yarı-iletkenidir; yakından tanıdığımız bir yan-iletken ise transistordur.

[s.85] Öyle görünüyor ki, yaşamkalım makineleri mil dirseği ve delikli karta hiç yüz vermemişler; devinimlerini zamanlamak için kullandıkları alet, temel işleyişi çok farklı olmasına karşın, bir bilgisayara daha çok benziyor. Biyolojik bilgisayarların ana biriminin -sinir hücresi ya da nöron- iç işleyişi hiç de transistora benzemiyor. Aslında nöronların birbirleri ile iletişim kurdukları şifre, dijital bilgisayarların atım şifrelerine bir parça benziyor, ancak bir nöron transistordan çok daha fazla gelişmiş bir veri-işlemci birimi. Diğer bileşenlerle yalnızca üç bağlantı yapmak yerine, tek bir nöron binlerce bağlantı yapabilir. Nöron transistordan daha yavaştır; ancak son yirmi senedir elektronik endüstrisini yönlendiren minyatürleştirme eğilimi doğrultusunda çok daha öte noktalara ulaşmıştır. Bunu göstermek için insan beyninde on bin milyon civarında nöron olduğu gerçeğini öne sürebiliriz; oysa bir kafatasının içerisine yalnızca birkaç yüz transistor sığdırabiliriz.

Bitkilerin nörona gereksinimleri yok, çünkü ortalıkta dolaşıp durmuyorlar. Fakat hayvan gruplarının birçoğunda nöron görüyoruz. Belki de nöron, hayvanların

evrim sürecinde erken "keşfedilmiş" ve tüm gruplara kalıtımla aktarılmıştır, ya da birbirinden bağımsız bir biçimde tekrar tekrar keşfedilmiştir.

Nöronlar, temelde, diğer hücreler gibi bir çekirdeği ve kromozomları olan hücrelerdir. Ancak hücre duvarları uzun, ince, tel-benzeri uzantılar şeklindedir. Genellikle, nöronun akson adı verilen bir uzun "teli" vardır. Aksonun kalınlığının mikroskobik olmasına karşın, uzunluğu birkaç metre olabilir: Örneğin birçok akson, tek başları- [s.86] na, bir zürafanın boynunu bir uçtan diğer uca kat edebilir. Aksonlar, genellikle, sinir adını verdiğimiz kalın, çok-telli kablolar biçiminde bir araya gelerek demetler oluştururlar. Sinirler bedenin bir bölümünden diğerine telefon hattının kabloları gibi uzanır ve mesajları taşırlar. Diğer nöronların aksonları kısadır ve yoğun bir sinir dokusu olan sinir düğümlerinde bulunurlar; eğer nöron çok büyükse beyinde yer alır. Beynin işlevi bilgisayarların işlevine benzetilebilir; her iki makine de depolanmış bilgilere başvurarak karmaşık girdilerin çözümlemesini yaptıktan sonra, karmaşık çıktılar oluştururlar.

Beynin, yaşamkalım makinelerinin başarısına yaptığı asıl katkı, kasların kasılmalarını denetleme ve düzenleme yoluyla olur. Bunu yapabilmek için gereksindikleri şey kaslara giden motor sinirler adını verdiğimiz kablolardır. Ancak, bu sistemin genlerin etkin korumasını sağlayabilmesi için, kas kasılmalarının zamanlanması dış dünyadaki olguların zamanlanması ile ilişkili olması gerekir. Çene kaslarının yalnızca çenede ısırılmaya değer bir şeyler olduğunda kasılması, bacak kaslarının yalnızca kaçılacak veya yakalanacak bir şeyler olduğunda koşma düzenine geçmesi önemlidir. Bu nedenle, doğal seçim, dış dünyadaki fiziksel olguları nöronların atım şifrelerine çeviren cihazlar olan duyu organları ile donanmış hayvanların lehine çalışmıştır. Beyin duyu organlarına -gözler, kulaklar, tat tomurcukları, vs.-, duyu sinirleri dediğimiz kablolarla bağlanmıştır. Duyu sistemlerinin çalışma şekilleri şaşırtıcıdır. Çünkü en iyi ve en pahalı insan yapısı makinelerden çok daha karmaşık desen tanı- [s.87] ma becerileri geliştirmişlerdir; aksi takdirde, sekreterlerin yerini konuşmaları tanıyabilen ya da el yazısını okuyabilen makineler alırdı. Ancak görüldüğü kadarıyla insanlar daha uzun bir süre sekreterlik yapmaya ve sekreter kullanmaya devam edecekler.

Duyu organlarının kaslarla daha doğrudan iletişim kurabildiği zamanlar belki de olmuştur. Gerçekten de denizşakayıkları hâlâ böyle bir iletişim içerisindedir; çünkü yaşam tarzları verimlidir. Ancak, dış dünyadaki olayların zamanlanması ile kasların kasılmasının zamanlanması arasında daha karmaşık ve dolaylı yollar oluşturabilmek için bir çeşit beyne gereksinim vardı. Kayda değer bir ilerleme evrim sürecinde belleğin "keşfi" oldu. Bu "cihazla", kas kasılmalarının zamanlamasını yalnızca yakın geçmişteki olaylar değil, uzak geçmişteki olaylar da etkileyebildi. Bellek, bir bilgisayarın da ana kısımlarından birisi. Bilgisayar belleklerine insan belleğinden daha fazla güvenebiliriz; ancak kapasitesi azdır ve bilgiyi elde etme teknikleri çok daha az gelişmiştir.

Yaşamkalım makinelerinin davranışlarının en çarpıcı özelliklerinden birisi de, gözle görünebilir biçimde, amaçlı hareket etmeleridir. Hayvan genlerine yaşamayı sürdürmeleri için, hesaplı yardımlar var gibi görünüyor. Elbette var, ancak ben yalnızca bunu kastetmiyorum. Ben, insanın amaçlı davranışları ile daha yakın bir benzerlikten söz ediyorum. Besin, bir eş ya da kayıp çocuğunu "arayan" bir hayvanı gözlediğimizde öznel duygulardan bazılarını hayvana atfetmekten kendimizi alamayız (*Bunlara, bir cisme duyulan "arzu", arzu edilen cismin "usumuzdaki imgesi", [s.88] bir "amaç" ya da "görüntünün sonu" dâhil*). Hepimiz kendi iç gözlemlerimizden biliriz ki bu amaçlılık -en azından bir çağdaş yaşamkalım makinesinde- "bilinçlilik" dediğimiz bir özelliği evrimleş-tirmiştir. Felsefeci değilim, bunun ne anlama geldiğini tartışmayacağım. Neyse ki, şu andaki amaçlarımız için bu önemli de değil. Bir amacın güdümündeymiş gibi davranan makinelerden söz edip, gerçekten bilinçli olup olmadıkları sorusunu açık bırakacağım.

Bu makineler temelde çok basittir. Bilinçsiz amaçlı davranışın ilkeleri ise mühendislik biliminde olağan işlerden biridir. Bunun klasik örneği ise Watt'ın buhar yöneticisidir... Kullanılan temel ilkeye "ters geri besleme" diyoruz. Bu ilkenin birçok farklı biçimleri vardır. Genelde, olan şudur: "Amaçlı makine", yani bilinçli bir amacı varmış gibi davranan makine -ya da şey- niceliklerin "arzu edilen" durumu ve o andaki durum arasındaki farklılığı ölçen bir çeşit ölçüm aleti ile donatılmıştır. Bu alet öyle bir biçimde yapılmıştır ki, farklılık ne denli fazlaysa, makine de o denli fazla çalışır. Böylelikle makine otomatik olarak farklılığı azaltmaya çalışacak (*ters geri besleme adı verilmesinin nedeni bu*) ve "arzu edilen" duruma erişildiğinde de çalışmasını durduracaktır. Watt yöneticisi, bir buhar motoru tarafından döndürülen bir çift toptan oluşur. Her bir top menteşeli bir kolun ucundadır. Toplar ne denli hızlı dönerse, merkezkaç kuvvet kolları yatay bir konum almaları için o denli zorlar; yerçekimi ise bu eğilime karşı koyar. Kollar, motoru besleyen buhar vanasına bağlıdır; öyle ki, kollar yatay konuma yaklaştıkça buhar vanası kısılır. Böylece, eğer motor çok hızlı çalışırsa makineyi [s.89] besleyen buhar kısılacak ve motor yavaşlayacaktır. Motor gereğinden fazla yavaşladığında ise, vana açılacak, daha fazla buhar verilecek ve motor hızlanacaktır. Böylesi amaçlı makinelerin çalışmasında, aşırı-yükleme ve süre gecikmeleri nedeniyle dalgalanmalar olur. Bu dalgalanmaları azaltacak yardımcı aletler yapmak mühendislik sanatının bir parçasıdır.

Watt yöneticisinde "arzu edilen" hal, belirli bir dönme hızıdır. Makinenin bunu bilinçli olarak arzulamadığı çok açıktır. Bir makinenin "amacı", basitçe, almaya yatkın olduğu hal olarak tanımlanabilir. Çağdaş amaçlı makinelerde, daha karmaşık "yaşam-benzeri" davranışları yerine getirebilmek için ters geri besleme gibi ilkelerin uzantılarını kullanırlar. Örneğin, güdümlü roketler hedeflerini etkin bir biçimde arıyormuş gibi görünürler; hedef menzile girdiğinde kilitlenir, hedefin dönüş ve sapmalarını dikkate alır ve hatta zaman zaman yapacaklarını önceden "tahmin" edermişçesine davranırlar. Bunun nasıl yapıldığının ayrıntılarına girmek gereksiz. Mühendislerce iyice anlaşılmış olan ve günümüzde canlı bedenlerin işleyişinde de yaygın biçimde çeşitli türden geri besleme, ileri besleme ve başka türde ilkeler kullanılır. Görünürde ortaya çıkarılması gereken ve bilinçliliğe ucundan kıyısından yaklaşabilecek en ufak bir şey yok. Yine de sıradan bir insan, roketin görünürdeki amaçlı ve kasti davranışını gözledikten sonra, doğrudan bir pilot tarafından yönetilmediğine inanmakta güçlük çeker.

Çok sık görülen bir yanlış anlama vardır: Güdümlü bir roket, bilinçli bir insan tarafından tasarlanıp yapıldığı için, her zaman bilinçli insanın [s.90] yakın denetiminde olacaktır. Bu yanlışlığın bir başka biçimi de, "Bilgisayarlar aslında satranç oynamazlar, çünkü yalnızca bir işlemcinin -insanın- dediğini yapabilirler" diye düşünmektir. Bunun neden bir yanlış olduğunu kavramamız önemli çünkü bu, genlerin davranışları "yönettiklerini" söylediğimizde, ne kastettiğimizi ya da anladığımızı belirliyor. Bilgisayarın satranç oynaması bu noktayı açıklayabilecek iyi bir örnek, bu nedenle kısaca tartışacağım.

Bilgisayarlar henüz büyük ustalar kadar iyi satranç oynayamıyorlar, ancak iyi bir amatörün düzeyine eriştiler. Daha doğrusu, *programlar* iyi bir amatörün düzeyine eriştiler; bir satranç programı yeteneklerini sergilemek için hangi fiziksel programı kullandığına aldırmaz. Şimdi, burada bir programlayıcının (*insanın*) rolü ne? Öncelikle bilgisayarı, iplerle oynayan kuklacı gibi an be an yönlendirmiyor. Bu yalnızca kopya etmek olurdu. Programlayıcı programı yazar, bilgisayara yükler ve bundan sonra bilgisayar yalnız başınadır; kendi hamlelerini bilgisayara veren rakip oyuncu dışında hiç kimse işe karışmaz. Belki de programcı tüm olası satranç pozisyonlarını öngörebiliyordur ve bilgisayara her olası durum için iyi bir hamle yüklemiştir! Kesinlikle hayır, çünkü satranç oyunundaki olası pozisyonlar o kadar fazladır ki, böyle bir liste tamamlanamadan dünyanın sonu gelir. Aynı nedenle bilgisayar kazanacak bir strateji buluncaya kadar tüm

olası hamleleri "kafasında" denemek üzere programlanamaz. Galaksideki atomlardan daha fazla olası hamle vardır. Bir bilgisayarın hamle üzere programlanması sorununa ilişkin verdiğimiz çözümsüzlükler bu ka- [s.91] dar. Aslında bu, aşırı derecede zor bir sorun ve en iyi programların bile henüz büyük usta statüsüne erişememiş olması hiç de şaşırtıcı değil.

Programcının asıl rolü biraz da oğluna satranç oynamasını öğreten babanın yaklaşımını andırır. Bilgisayara oyunun temel hamlelerini, olası her başlangıç pozisyonu için değil de, daha ekonomik biçimde ifade edilmiş kurallarla "söyler". Programcı, alışlagelmiş dili kullanarak, "fil çapraz hareket eder" demez; buna eşdeğer bir matematiksel ifade kullanılır. Şöyle bir şey: "Filin yeni koordinatları, eski koordinatlara -hem eski x koordinatına hem de eski y koordinatına- aynı işaretli olmasa bile aynı rakamdaki sabit bir sayıyı ekleyerek elde edilir." Bundan başka, aynı matematiksel ya da mantıksal dille yazılmış olarak, birtakım "öneriler" programlayabilir. Bunlar, bizim terimlerimizle "şahımı savunmasız bırakma!" türünden ipuçları ya da at ile "çatal atma" gibi yararlı hileler olabilir. Bunun ayrıntıları oldukça ilginç, ancak bizi konumuzdan uzaklaştıracağına benziyor. Önemli olan nokta şu: Satranç oynarken, bilgisayar kendi başınadır ve ustasından hiçbir yardım görmez. Programcının yapabileceği, bilgisayarı, özel bilgiler listesi ile strateji ve tekniğe ilişkin ipuçları arasında doğru dengeyi kurarak, *önceden* mümkün olan en iyi biçimde hazırlamaktır.

Genler de yaşamkalım makinelerinin davranışlarını denetlerler; doğrudan kuklaları oynatan ipleri kullanarak değil, bilgisayar programcısı gibi dolaylı yollarla. Yapabildikleri tek şey önceden her şeyi hazırlamaktır; bundan sonra yaşamkalım makinesi kendi başınadır ve genler yalnızca [s.92] içeride oturup beklerler. Neden bu denli edildendirler? Neden dizginleri ele alıp, an be an denetime geçmezler? Yanıt şu: Süre-gecikmesi sorunları vardır. Bunu en iyi, bilimkurgu edebiyatından alınmış bir benzetme ile gösterebileceğimi düşünüyorum. Fred Hoyle ve John Elliot tarafından yazılmış olan *A for Andromeda* (*Andromeda için A*), heyecanlı bir öykü ve tüm iyi bilimkurgu öyküleri gibi, ilginç birkaç bilimsel nokta üzerine kurulmuştur. Tuhaf ama kitapta bu noktaların en önemlilerinden açıkça bahsedilmiyor bile. Okuyucunun düş gücüne bırakılmış. Bu noktaları açıklamama yazarların aldırmayacağını umarım.

200 ışık yılı uzaklıkta, Andromeda takımyıldızında bir uygarlık var. Kültürlerini uzak dünyalara yaymak istiyorlar. Bu işi en iyi nasıl yapacaklar? Doğrudan yolculuk yapmak söz konusu değil. Işığın hızı, evrende bir yerden bir yere gitme hızınıza kuramsal bir üst sınır getiriyor, buna karşılık mekanik sorunlar, uygulamada çok daha düşük bir sınır koyuyor. Bunların yanı sıra, gitmeye degecek pek çok dünya olmayabilir, ayrıca hangi yönde gidileceği nasıl saptanacak? Radyo evrenin geri kalan kısmı ile iletişim kurmak için daha iyi bir yol; eğer sinyallerinizi tek bir yönde ışınlamak yerine tüm yönlerde yayın yapacak yeterli gücünüz varsa, çok sayıda dünyaya erişebilirsiniz (*Bu sayı, sinyalin aldığı yolun karesiyle artar*). Radyo dalgaları ışık hızında ilerler; bu da sinyalin dünyaya ulaşması için 200 ışık yılının geçmesi gerektiğini gösteriyor. Bu uzaklığın doğuracağı sorunlardan biri de karşılıklı konuşma yapılamaması. Dünyadan birbiri ardı sıra gelecek her mesajın birbirinden on iki [s.93] nesille ayrılmış insanlar tarafından gönderileceği gerçeğini bir kenara bıraksanız dahi, böylesi bir uzaklıktan sohbet etmeye kalkışmak boş bir çaba olacaktır.

Yakında biz de bu sorunla karşılaşacağız; radyo dalgalarının Dünya ile Mars arasını kat etmeleri dört dakika kadar tutuyor. Uzaydaki görevliler, Dünya ile iletişim kurarken kısa cümleler kullanmaktan vazgeçecekler şüphesiz. Karşılıklı konuşmaktan çok mektuba benzeyen uzun monologlar kullanmak zorunda kalacaklar. Başka bir örnek vereyim: Roger Payne, denizdeki akustiğin bazı tuhaf özellikleri olduğuna işaret ediyor. Kambur balının çok uzun "şarkısı", balinaların belirli bir derinlikte yüzüyor olmaları

koşuluyla, tüm dünyanın denizlerinde duyulabilir. Balinaların gerçekten de birbirleriyle çok uzun mesafelerden iletişim kurup kurmadıkları bilinmiyor ancak bunu yapıyorlarsa, Mars'taki astronotlarla aynı sorunu paylaşmaktalar. Sesin sudaki hızı ile şarkının Atlantik Okyanusu'nu aşması ve bir yanıtın gelebilmesi iki saat sürüyor. Ben bunun, balinaların tam sekiz dakika boyunca, kendilerini tekrarlamadan sürekli bir monolog göndermelerini açıklayabileceğini düşünüyorum. Bundan sonra balinalar şarkının başına dönüyor ve şarkılarını sayısız kereler tekrarlıyorlar ve her tam döngü sekiz dakika sürüyor.

Öyküdeki Andromedalılar da aynı şeyi yapıyorlar. Bir yanıt beklemenin hiçbir anlamı olmayacağı için, söylemek istedikleri her şeyi tek, büyük bir mesajda bir araya getiriyorlar ve uzaya tekrar tekrar yayınlıyorlar. Her yayın aylar sürüyor. Elbette mesajları balinalarınkinden farklı; [s.94] dev bir bilgisayarın yapımı ve programlanması için şifreli talimatlardan oluşuyor. Mesaj insanların kullandığı bir dilde değil, ama yetenekli bir şifre çözücü hemen hemen her şifrenin üstesinden gelebilir; hele şifreyi tasarlayanlar kolayca çözümlenmesini istiyorlarsa... Jodrell Bank radyo teleskopu tarafından alınan mesaj da sonunda çözülüyor, bilgisayar yapıyor ve program çalıştırılıyor. Sonuç insanlık için bir felaket oluyor, çünkü Andromedalılar hiç de iyi niyetli değiller. Bilgisayar tam bir dünya diktatörlüğü kurmak üzereyken, öykünün kahramanı gelip baltayla işini bitiriyor. Bizim açımızdan ilginç olan soru, Andromedalıların hangi anlamda dünya üzerindeki olayları kontrol ettikleri. Bilgisayarın ne yaptığını her an denetleme durumunda değillerdi; aslında bilgisayarın yapılıp yapılmadığını bilme olanakları bile yoktu, çünkü bu bilginin onlara ulaşabilmesi için 200 yıl geçmesi gerekecekti. Bilgisayar verdiği kararları tümüyle kendi başına almıştı ve eylemleri tümüyle kendine aitti. Hatta genel politik talimatlar için bile ustalarına başvuramazdı. Tüm talimatlar önceden verilmeliydi, çünkü arada 200 yıllık bir engel vardı. Andromedalıların programı, ilke olarak, satranç oynama programına benzeyecektir, ancak daha esnek ve yerel bilgiyi özümseme yeteneği daha fazla olacaktır; program yalnızca dünyada değil, ileri teknolojiye sahip herhangi bir dünyada çalışması için tasarlanmıştı. Ayrıntılı koşullarını Andromedalıların hiçbir biçimde bilemeyeceği bir sürü dünyadan herhangi birinde...

Andromedalıların, dünyada kendileri için günlük kararlar verebilecek bir bilgisayara gereksin- [s.95] me duymaları gibi, genlerimiz de bir beyin yapmak zorundaydılar. Ancak genler yalnızca şifreli talimatları veren Andromedalılar değiller; genler talimatın ta kendisi... Bizim kukla iplerimizle doğrudan oynayamamalarının nedeni de aynı: Süre-gecikimi. Genler protein sentezleyerek çalışırlar? Bu, dünyayı denetlemek için güçlü bir yol ama yavaş... Bir cenin yapmak için protein iplerini aylarca çektiirmek gerekiyor. Diğer taraftan, davranışın en önemli özelliği çabuk olması. Davranış aylarla değil saniyelerle ve saniyenin kesirleriyle ölçülen bir zaman ölçeğinde işler. Dünyada bir şey olur: bir baykuş uçar, uzun otların arasında bir hışırtı avın dikkatini çeker ve birilerinin hayatı kurtulur ya da birileri hayatını kaybeder. Genlerin tepki verme süreleri davranışlar gibi değildir. Genlerin de, Andromedalılar gibi, yapabilecekleri en iyi şey, kendilerine *önceden* hızlı bir bilgisayar yapıp, bu bilgisayarı *önceden* "öngörebildikleri" tüm olaylarla başa çıkabilecek kural ve "öğütler" doğrultusunda programlamaktır. Ancak yaşam, aynen satranç oyununda olduğu gibi, önceden öngörülemez kadar çok olasılık sunar. Satranç programlayıcısı gibi, genler de yaşamkalım makinelerine özel "talimatlar" değil, yaşam zanaatının genel stratejilerini ve hilelerini öğretmek zorundadırlar.

J. Z. Young'ın işaret ettiği gibi, genler öngörüye benzer bir işi yerine getirmek zorundalar. Cenin halindeki bir yaşamkalım makinesi yapılırken, yaşamın tehlikeleri ve sorunları henüz gelecektedir. Hangi çalının arkasında hangi etoburun çömelmiş beklediğini ya da yolunun üstüne hangi avın çıkıverip de hızla kaçacağını kim bile- [s.96]

bilir ki? Ne kâhinlik yeteneği olan insanlar, ne de herhangi bir gen... Yine de bazı genel öngörüler yapılabilir. Kutup ayılarının genleri henüz doğmamış yaşamkalım makinelerinin çevresinin soğuk olacağını kesinlikle bilirler. Bunu bir kehanet olarak düşünmezler, hatta hiç düşünmezler; yalnızca kalın bir post yaparlar, çünkü bu daha önceki gövdelerde hep yaptıkları bir şeydir ve gen havuzunda hâlâ varolabilmelerinin nedeni de budur. Ayrıca, toprağın karlı olacağını da öngörürler ve bu öngörülerini, postlarının tüylerini beyaz yaparak kamuflaj yapabilmelerini sağlar. Kutup iklimi aniden değişir de yavru ayı kendini tropik bir çölde bulursa, genler öngörülerinde yanılmış olurlar ve ceremesini çekerler. Yavru ayı ölür; içindeki genler de...

Karmaşık bir dünyada öngörülerde bulunmak bir şans işidir. Bir yaşamkalım makinesinin alacağı her karar bir kumardır ve beyni önceden programlayarak genelde sonuç verecek kararlar almasını sağlamak da genlerin işidir. Evrim kumarhanesinde kullanılan fişler ise yaşamkalımdır: Kesinlikle konuşmak gerekirse, burada genin yaşamda kalması olarak ifade edilen şeyin, daha çok bireyin yaşamda kalması olarak anlaşılması mantıklı bir yaklaşım olacaktır. Su içmek için kuyuya gittiğinizde, kuyu kenarında gizlenerek av bekleyen ve yaşamını bu şekilde sürdüren avcılar tarafından yenme riskiniz artar; kuyuya gitmezseniz susuzluktan ölürsünüz. Ne tarafa dönerseniz dönün risk vardır ve genlerinizin uzun dönemde yaşama şansını artıran kararları vermeniz gerekir. Belki de izlenecek en iyi yol, iyice susayana kadar beklemek, sonra da gidip [s.97] uzun süre yetecek kadar çok su içmektir. Böylece su kuyusuna gidip gelme sayısını azaltmış olursunuz, ama bu durumda da kuyudan su içerken başınızı uzun süre eğik tutmak zorunda kalırsınız. Başka bir seçenekse, sık sık ve az su içmek olabilir; kuyunun yanından koşarken hızla, küçük yudumlar alınabilir. Hangisinin en iyi kumar stratejisi olduğu, bir sürü karmaşık unsura bağlıdır. Önemsiz sayılamayacak unsurlardan biri ise, avcının avlanma alışkanlıklarıdır; avcı açısından bakıldığında, bu da en verimli olacak biçimde evrimleşmiştir. Olasılıkların tartılması gerekir. Ancak, elbette ki, hayvanların hu hesapları bilinçli olarak yaptıklarına inanmamız gerekmiyor; inanmamız gereken tek şey, genleri doğru kumarı oynayabilecek beyni yapmış olan hayvanların yaşamda kalma şanslarının daha fazla olması ve böylelikle de aynı geni çoğaltabilmeleri.

Kumar eğretilmesini biraz daha ileri götürebiliriz. Bir kumarbaz başlıca üç şeyi düşünmelidir: Ortaya koyduğu şey, olasılıklar ve ödül. Ödül çok büyükse, kumarbazın tehlikeye attığı şey de büyük olacaktır. Sahip olduğu her şeyi tek bir oyuna yatıran kumarbaz çok şey kazanabilir; çok şey kaybedebilir de. Ama büyük oynayan kumarbazların, az öne sürüp az kazanan kumarbazlardan daha iyi ya da daha kötü oldukları söylenemez. Buna benzer bir karşılaştırmayı, borsada spekülasyon yapan ve güvenli oynayan yatırımcılar arasında yapabiliriz. Bazı bakımlardan borsa bir kumarhaneden daha iyi bir örnek; çünkü kumarhaneler kazanmak için bilerek düzmececi oyun kuruyor (*Bunun kesin anlamı, ortalama olarak, yüksek oynayanların düşük oynayanlar- [s.98] dan daha fazla kaybetmesi. Düşük oynayanlarsa, hiç oynamayanlardan daha fazla kaybediyor. Ama bunun bizim tartışmamızla ilgisi yok*). Bunu göz önüne almazsak, yüksek oynamak da, düşük oynamak da mantıklı görünüyor. Peki, yüksek ve tutucu oynayan hayvan kumarbazlar var mı? IX. Bölüm'de göreceğiz ki, özellikle erkeklerin dişiler için birbirleri ile yarıştığı çokeşli türlerde, erkekler yüksek oynayıp yüksek risk alan kumarbazlar, kadınlarsa güvenli yatırımlar yapan oyuncular görünümündeler. Bu kitabı okuyan natüralistler yüksek oynayan ve fazla risk alan kumarbaz tanımına uyabilecek türler ve daha tutucu oynayan başka türler söyleyebilirler bize. Şimdi daha genel bir temaya, genlerin geleceğe ilişkin "öngörülerini" nasıl yaptıklarına döneceğim.

Bilinmezlerle dolu bir çevrede, genlerin tahminler yapabilme sorununu çözmenin bir yolu, öğrenme becerisi oluşturmaktır. Bunun için, program yaşamkalım makinesine şöyle bir talimat verebilir: Bu haz veren şeylerin bir listesidir: Ağzda hoş bir

tat, orgazm, ılık hava, gülen çocuk. Bu da kötü şeylerin bir listesi: Ağrılar, bulantı, boş mide, ılık atan çocuk. Kötü şeylerle sonuçlanan bir şey yaparsan, bunu tekrarlama. Diğer taraftan, iyi şeylerden birine neden olan bir hareketi tekrarla. Bu tür bir programlamanın avantajı, asıl programa konması gereken ayrıntılı kuralları büyük oranda azaltmasıdır; ayrıca, önceden detaylı olarak öngörülemez çevre değişiklikleri ile başa çıkabilme yeteneği de vardır. Diğer taraftan, hâlâ yapılması gereken tahminler var. Bizim örneğimizde, ağızdaki hoş bir [s.99] tadın ve orgazmın "iyi" olmasının anlamı, şeker yemenin ve çiftleşmenin genlerin yaşamı sürdürmelerinde yararlı olacağına öngörülmesidir. Bu örnekte sakarin ve mastürbasyon göz önüne alınmıyor, ya da bizim çevremizde bolca bulunabilen doğal olmayan biçimlerdeki şekeri aşırı yemenin tehlikeleri...

Öğrenme stratejileri bazı bilgisayar satranç programlarında kullanılıyor. Bu programlar insanlarla veya başka bilgisayarlarla oynadıkça daha da güçleniyorlar. Kural ve taktiklerden oluşan bir dağarcıkları olmasına rağmen, karar süreçlerine yerleştirilmiş ufak bir gelişigüzellik eğilimleri var. Geçmişte aldıkları kararları kaydediyor ve bir oyunu kazandıklarında, buna yol açan taktiklerin ağırlığını bir parça artırıyorlar. Böylece, bir sonraki seferde bu taktikleri seçme eğilimi daha fazla oluyor.

Geleceği öngörmenin en ilginç yöntemlerinden biri de simülasyondur. Bir general, belirli bir askeri planın alternatiflerinden daha iyi olup olmadığını bilmek istediğinde, elinde öngörüyle ilgili bir problem var demektir. Havaya, kendi askerlerinin moraline ve düşmanın olası karşı önlemlerine ilişkin bilinmeyenler vardır. Planın iyi olup olmadığını bulmanın bir yolu da denemek ve görmek; ancak bunu düşünülen her çekici plan için denemeye kalkışamayız; "vatanı için" ölmeye hazır genç erkeklerin sayısı tükenebilir; buna karşılık önerilebilecek planların sayısı çok fazladır. Çeşitli planları deneme tatbikatlarında uygulamak daha iyidir. Bu, "Kuzey Ülkesinin" kurusıkı doldurulmuş silahlarla "Güney Ülkesi" ile savaşması biçiminde olabilir, fakat bu bile zaman ve [s.100] malzeme açısından pahalıya patlar. Daha tutumlu olmak istenirse, büyük bir harita etrafına kurşun askerler ve küçük oyuncak tanklar dizilerek savaş oyunları oynanabilir.

Son zamanlarda, simülasyon işlevinin büyük kısmını bilgisayarlar üstlendi; yalnızca askeri stratejiler için değil, geleceğe ilişkin, öngörülerin gerekli olduğu ekonomi, ekoloji, sosyoloji ve birçok başka alanlar için de... Bu teknik şu şekilde işliyor: Bilgisayarda dünyanın belirli bir cepheden bir modeli kuruluyor. Bu, kapağını açtığınızda, bilgisayarın içinde taklidi yapılan nesnenin biçiminde küçük bir minyatür göreceğiniz anlamına gelmiyor. Satranç oynayan bilgisayarın belleğinde de bir satranç tahtası üzerinde oturan atlar ve piyonların resmi yok. Satranç tahtası ve üzerindeki taşların konumları, elektronik olarak kodlanmış sayılar listesi ile belirlenir. Bizim için bir harita, dünyanın bir parçasının iki boyuta indirgenmiş minyatür ölçekli bir modelidir. Bir bilgisayarda ise, harita büyük olasılıkla, her biri iki sayı ile gösterilen -enlem ve boylam- bir şehirler ve başka noktalar listesidir. Bilgisayarın dünya modelini nasıl sakladığı hiç fark etmiyor; yeter ki, işlem yapabileceği, değiştirebileceği deneyler yapabileceği ve bunların sonuçlarını işlemcilerine anlayabilecekleri terimlerle bildirebileceği bir biçim olsun. Taklit etme tekniği kullanılarak model savaşlar kazanılabilir ya da kaydedilebilir, uçaklar uçabilir ya da düşebilir, ekonomik politikalar refaha ya da yıkıma yol açabilir. Her seferinde tüm süreç bilgisayarın içinde oluşur ve dünya üzerindeki oluşma süresinin yalnızca küçücük bir kesri kadar zamanda olup bitir. Elbette [s.101] dünyanın iyi modellemeleri, kötü modellemeleri var ve iyi olanlar bile yalnızca yaklaşık özelliklerden ibaret. Hiçbir simülasyon gerçekte ne olacağını tam olarak kestiremez, ama iyi bir simülasyon, körlemesine bir deneme-yanılmaya tercih edilecektir. Simülasyona başkası hesabına

yapılan deneme-yanılma da diyebiliriz, ama bu terime fare psikologları çok önceden el koydular.

Simülasyon bu kadar iyi bir fikirse, neden yaşamkalım makineleri bunu daha önceden keşfetmediler? Aslında, insanların yaptığı mühendisliğin diğer tekniklerini, biz sahneye çıkmadan çok önce bulmuşlardı: Odaklayan mercekle ve parabolik yansıtıcı, ses dalgalarının frekans çözümü, servo-kontrol, sonar, bilginin tamponlanarak depolanması ve ayrıntıları fark etmeyecek, uzun isimleri olan sayısız başkaları... Peki, ya simülasyon? Aslında siz bile, gelecekte bilinmeyen özellikler içerebilecek zor bir karar vermek zorunda kaldığınızda, bir çeşit taklit yaparsınız. Elinizdeki alternatiflerin her birini denediğinizde ne olabileceğini *hayal* edersiniz. Kafanızda bir model kurarsınız; dünyadaki her şeyin değil de, önemli olabileceğini düşündüğünüz bazı şeylerin bir modelini. Bunları beyninizdeki gözlerle capcanlı görebilirsiniz ya da stilize edilmiş soyut hayallerini görüp değiştirebilirsiniz. Her iki durumda da, beyninizin bir yerlerinde hayal ettiğiniz olayların gerçek uzamsal modellerinin bulunma olasılığı pek az. Fakat, aynen bilgisayarda olduğu gibi, beyninizin dünyanın modelini nasıl biçimlendirdiğinin ayrıntıları, bu modelin kullanılarak olası olayların öngörülebilmesi gerçeğinden daha önemsiz. Geleceği simüle edebilen yaşamkalım [s.102] makineleri, ancak deneme-yanılma ile öğrenebilen yaşamkalım makinelerinden bir adım daha ileridedir. Denemenin sorunu zaman alması ve enerji gerektirmesi. Yanılmanın sorunu ise sonuçlarının vahim olması. Simülasyon ise hem daha hızlı, hem de daha güvenli.

Taklit etme yeteneğinin evrimleşmesi öznel bilinç ile doruğa erişiyor. Bence, bunun neden olması gerektiği çağdaş biyolojinin karşı karşıya olduğu en gizemli soru. Elektronik bilgisayarların simülasyon yaparken bilinçli olduklarını düşünmek için hiçbir neden yok; yine de gelecekte bilinçlenebileceklerini kabul etmeliyiz. Belki de, beyin dünyanın tam bir taklidini yapıp da, kendisinin de bir modelini kurmak zorunda kaldığında bilinç doğuyor. Açıktır ki, bir yaşamkalım makinesinin kolları, bacakları ve bedeni taklidi dünyanın önemli bir parçasını oluşturmalıdır; aynı nedenle, taklidin kendisi de taklit edilecek olan dünyanın bir parçası olarak görülebilir. Aslında buna "kendisinin farkında olma" da diyebiliriz, fakat bunun bilincin evrimini tam anlamıyla açıkladığını sanmıyorum. Yalnızca bir parça açıklıyor, çünkü sonu gelmeyen bir zincir oluşturuyor: Eğer bir modelin modeli varsa, neden modelin modelinin... modeli olmasın?

Ortaya çıkarttığı sorunlar ne olursa olsun, bu öykünün amaçları çerçevesinde, bilinç, yaşamkalım makinelerinin asıl efendilerinden -genlerden-özgür karar vericiler olma yolundaki evrimsel eğilimin doruk noktası olarak düşünülebilir. Beyin yalnızca yaşamkalım makinesinin günlük işlevinin yürütülmesini yönetmiyor; aynı zamanda geleceği tahmin etme ve buna uygun hareket et- [s.103] me yeteneğini de kazandı. Hatta, genlerin yazdıklarına da karşı çıkıyor. Örneğin, mümkün olan en fazla sayıda çocuk yapmayı reddediyor. Göreceğimiz gibi, bu açıdan insan oldukça kendine özgü.

Bütün bunların bencillik ya da özverili olma ile ne ilgisi var? Oluşturmak istediğim düşünce şu: Genler, hayvan davranışını -ister bencil ister özverili olsun- yalnızca dolaylı yollardan denetler, ancak bu yine de çok güçlü bir denetimdir. Genler, yaşamkalım makinelerinin ve onların sinir sistemlerinin yapısını belirleyerek davranışları etkilerler. Ancak, ne yapılacağına ilişkin anlık kararları sinir sistemi alır. Asıl politikayı çizenler genlerdir; beyin ise yürütme işlevini yerine getirir. Ama beyin geliştikçe, öğrenme ve öğrenmek için simülasyon yapma gibi hileleri kullanarak asıl politika kararlarının gittikçe daha fazlasını üstlenmektedir. Bu eğilimin mantıksal sonucu, genlerin yaşamkalım makinelerine tek bir genel politika talimatı vermeleri olacaktır: Bizi canlı tutmak için, ne gerekiyorsa yapın. Henüz hiçbir tür bu noktaya ulaşamadı.

Bilgisayarlar ve insanın 'karar verme' olgusu ile ilgili benzetmeler güzel de artık ayaklarımızı yere basmalıyız. Evrimin gerçekte, gen havuzundaki genlerin yaşamkalım olasılıklarının farklı olması sonucu, adım adım geliştiğini hatırlayalım. Bu nedenle, bir davranış biçiminin -bencil ya da özverili- evrimleşmesi için, gen havuzunda bu davranışı "belirleyen" genin yaşamkalım savaşımında bir başka davranışı "belirleyen" rakip bir genden ya da alelden daha başarılı olması gerekir. Özverili davranış geni, sinir sistemini etkile- [s.104] yerek özverili davranmasına yol açan herhangi bir gendir. Peki, özverili davranışın kalıtsal olarak genlerle aktarıldığına ilişkin herhangi bir deneysel kanıt var mı? Hayır, ama bu şaşırtıcı değil; davranışların genetiği üzerine pek az çalışma yapılıyor. Bunun yerine, açıkça özverili olmayan ama ilginç olmaya yetecek kadar karmaşık bir davranış biçimi üzerine yapılmış bir çalışmayı anlatayım. Bu çalışma, özverili davranışın nasıl kalıtsal olduğuna dair bir model oluşturuyor.

Balarları, pis kuluçka adı verilen bulaşıcı bir hastalığa tutulurlar. Bu hastalık, kurtçuklara peteklerinde saldırıyor. Arı yetiştiricilerin kullandıkları evcil arıların bazıları pis kuluçkaya daha kolay yakalanıyor ve arı suşları arasındaki farkın, en azından bazı durumlarda, davranışsal olduğu anlaşılıyor. Hijyenik suşlar, hastalığa yakalanmış kurtçukları bulup, peteklerinden çıkartıp kovandan dışarı atarak salgınları önüyorlar. Hastalığa açık türler ise bu hijyenik katliamı uygulamadıkları için hastalığa yakalanıyorlar. Bu temizliği oluşturan davranış oldukça karmaşık. İşçi arılar her hastalıklı kurtçuğun peteğini saptıyor, peteğin mum kapağını açıyor, larvayı dışarı çıkartıyor, kovanın kapısına sürüklüyor ve çöpe atıyorlar.

Arılarla genetik deneyler yapmak çok zor bir iş; bunun birçok nedeni var. İşçi arılar normalde üremiyorlar. Bu yüzden bir susun kraliçe arısını diğer susun erkek arısı ile çiftleştirip doğacak arıların davranışına bakmak gerek. İşte, W. C. Rothenbuhler'in yaptığı bu olmuştur. Birinci nesil melez yavruların hiçbirinin hijyenik olmadığını buldu: Hijyenik ana babalarının davranışı [s.105] kaybolmuş gibi görünüyordu. Ancak sonradan anlaşıldı ki, hijyenik genler hâlâ vardı, ama çekinik kalmışlardı; tıpkı insanlardaki mavi göz geni gibi. Rothenbuhler, birinci nesil melezlerini, saf bir hijyenik suşla "geri çaprazladığımda" (*elbette yine kraliçe ve erkek arıları kullanarak*) çok hoş bir sonuç elde etti. Yavru arılar üç gruba ayrılmıştı. Bir grup tam anlamıyla hijyenik davranış sergiliyordu, ikinci grupta hiçbir biçimde hijyenik davranış gözlenmiyordu, üçüncü grup ise yarım yamalak kalmıştı. Bu sonuncu grup, hastalıklı kurtçukların petek kapaklarını açabiliyor fakat gerisini getirip kurtçuğu dışarı atamıyordu. Rothenbuhler iki ayrı gen olabileceğini düşündü: Bir gen peteği açmak için, bir gen de dışarı atmak için. Normal hijyenik suşlar da her iki gen de vardır, hastalığa açık suşlarda ise her iki gen yerine de alelleri (*rakipleri*) vardır. Yarım yamalak kalan melezlerde ise kapak açma geni (*çift dozda*) var ama dışarı-atma geni yok. Rothenbuhler, görünürde hiçbir hijyenik davranış olmayan deney grubunun dışarı-atma genini içeren bir alt-grup taşıyabileceğini, ancak petek açma genleri olmadığı için bunu gösteremeyebileceklerini düşündü. Petekleri kendisi açtı ve bunun doğru olduğunu zarif bir şekilde kanıtlamış oldu. Evet, bunun üzerine görünüşte hijyenik olmayan arıların yarısı tamamen normal dışarı-atma davranışı sergilediler.

Bu öykü, bir önceki bölümde ortaya çıkan birkaç önemli noktayı vurguluyor. Genin davranışı etkilemesine yol açan, ceninle ilgili nedenlerin kimyasal zinciri hakkında en ufak fikrimiz olmasa da, "belirli bir davranışın geni" olduğundan [s.106] rahatlıkla söz edebiliriz. Bu nedenler zincirinin öğrenmeyi bile içerdiğini fark edebiliriz. Örneğin, petek açma geni etkisini anlara hastalık bulaşmış mumun tadını alabilme yeteneği vererek gösteriyor olabilir. Bu, hastalık kurbanlarını örten mum kapakları yemenin hoş bir şey olacağı ve ödüllendirileceği anlamına gelir. Bu nedenle de arılar kapakları yemeyi tekrarlarlar. Genin çalışması bu şekilde olsa bile, bu hâlâ "petek açma" genidir. Çünkü

sonuçta, diğer koşulların eşit olması halinde, bu gene sahip arılar petekleri açabilir; sahip olmayanlar ise açamaz.

İkinci olarak, öykümüz, genlerin ortak yaşam-kalım makinelerinin davranışlarını etkilemek için "işbirliği" yaptıklarını gösteriyor. Kovandan dışarı atma geni, petek açma geniyle birlikte bulunmadıkça yararsızdır. Bunun tersi de doğru. Yine de genetik deneyler bize, bu iki genin nesiller boyu süren yolculuklarında ilke olarak ayrılabilir olduklarını, oldukça açık bir biçimde gösteriyor. Yaptıkları yararlı iş düşünüldüğünde birlikte çalışan tek bir birim olarak ele alınabilirler, ancak kendini eşleyen genler olarak iki özgür ve birbirinden bağımsız birim oluştururlar.

Tartışma amacıyla, bir dolu olanaksız işi yapabilmek "için" genler olduğu konusunda spekülasyon yapalım. Örneğin, "dostları boğulmaktan kurtarmak için" kuramsal bir genden söz etsem, bunu inanılmaz bulacaksınız. Hijyenik arıların öyküsünü hatırlayın. Genin bir insanı boğulmaktan kurtarma işleminde yer alan tüm karmaşık kas kasılmalarının, duyumların bütünleştirilme-sinin ve bilinçli kararların tek nedeni olduğunu söylemiyorum. Davranışın gelişme sürecinde öğ- [s.107] renmenin, deneyimlerin ya da çevresel etkilerin olup olmadığı sorusuna da yanıt vermeye çalışmıyorum. Kabullenmeniz gereken tek şey şu: Tek bir gen, diğer unsurların eşit olması çok başka temel genin ve çevresel unsurların bulunması durumunda, bir bedeni birisini boğulmaktan kurtarmaya yatkın kılabilir ve bu doğrultudaki etkisi aidinden daha fazla olabilir. İki gen arasındaki fark, basit bir niceliksel değişkendeki ufak bir değişiklik olabilir. Cenin gelişimi sürecinin ayrıntıları ilginç olabilir, ancak evrimsel yaklaşımlarla ilişkili değildir. Konrad Lorenz bunu pek güzel ortaya çıkarıyor.

Genler usta programcılar ve kendi canlarını kurtarmak için programlıyorlar. Yaşamkalım makinelerinin karşılaştığı tüm tehlikelere karşın, yaptıkları programın kopyalama işlemindeki başarısı ile yargılanıyorlar ve hâkim, yaşamkavgası mahkemesinin acımasız hâkimi. Daha ileride, özverili davranış görünümündeki unsurların genin yaşam mücadelesini nasıl beslediğini göreceğiz. Ancak bir yaşamkalım makinesinin ve onun adına kararlar alan beynin birincil öncelikleri, bireyin yaşamını sürdürmesi ve üreme. "Koloni"deki tüm genler bu öncelikler konusunda anlaşacaktır. Hayvanlar bu nedenle yiyecek bulmak ve yakalamak, hastalık ve kazalardan kaçınmak, yakalanmamak ve yenmemek, kendilerini olumsuz iklim koşullarından korumak, karşıt eşeyli üyeler bulmak ve onları çiftleşmeye ikna etmek ve yavrularına kendi hoşlandıklarına benzer avantajları verebilmek için uzun mesafeler kat ederler. Örnek vermeyeceğim, eğer bir örnek istiyorsanız, karşılaşacağınız ilk yabanıl hayvanı [s.108] iyice gözleyiniz. Tek bir özel davranış türüne değineceğim, çünkü özveri ve bencillik konusunda konuşmaya başladığımızda bu özelliğe göndermede bulunmamız gerekecek. Bu, geniş anlamıyla *iletişim* olarak adlandırılabilen davranış.

Bir yaşamkalım makinesi bir başka yaşamkalım makinesinin davranışı ya da sinir sisteminin içinde bulunduğu durumu etkiliyorsa, onunla iletişim kurduğu söylenebilir. Bu uzun boylu savunmak isteyebileceğim bir tanım değil, fakat şu andaki amaçlar için yeterli. Etki sözcüğüyle, doğrudan bir neden-sonuç etkisini kastediyorum. İletişim için verilebilecek sayısız örnekler var: Kuşların, kurbağaların ve ağustos böceklerinin şarkıları, köpeklerin kuyruklarını sallamaları ve boyun tüylerini kabartmaları; şempanzelerin "sırıltması"; insanların mimikleri ve konuşma dilleri... Yaşamkalım makinelerinde, başka yaşamkalım makinelerinin davranışını etkilemek gibi dolaylı bir yolla genlerinin refahını artıracak çok sayıda eylem biçimi var. Hayvanlar böylesi iletişimleri etkin kılabilme özelliğini çok ileri düzeylere götürmüşlerdir. Kuşların şarkıları birçok kuşağı büyülemiş ve gizemli dünyaların kapılarını açmıştır. Kambur balinanın, insan kulağının duyabileceği tüm frekansları, altses gürültülerinden üstses cayırtılarına kadar tüm frekansları içeren görkemli ve zorlu şarkısına daha önce de

değindim. Danaburnu toprakta çift borazan ya da megafon biçiminde bir oyuk kazar ve şarkısını bu oyuğa üfleyerek söyler; bu yolla da sesini gök gürültüsünü andıracak denli yükseltebilir. Arılar karanlıkta dans ederek, diğer arılara yiyeceğin yönü ve uzaklığı konusunda kesin bilgiler verebi- [s.109] lirler; yalnızca insan dili bu konuda anlarla yarışabilir.

Etologların geleneksel öyküsü, iletişim işaretlerinin hem gönderenin hem de alıcının karşılıklı yararları için evrimleştiği yolundadır. Örneğin, yavru kuşlar kaybolduklarında ya da üşüdüklerinde annelerinin davranışını keskin cikciklerle etkilerler. Bu genellikle, annenin hemen koşup gelmesi ve yavruyu yuvaya, diğerlerinin yanına götürmesi ile sonuçlanır. Bu davranışın karşılıklı yarar için evrimleştiği söylenebilir; doğal seçim, kaybolduğunda cikleyen yavruların ve de ciklemeye tepki veren annelerin lehine çalışır.

Eğer istersek (*aslında gerekli de değil*), bu cikleme işareti benzeri çağrıların bir anlamı olduğunu ya da bilgi taşıdığını düşünebiliriz: Bu örnekte "kayboldum" anlamında. VIII. Bölüm'de sözünü ettiğim, küçük kuşların tehlike çağrısının, "Bir atmaca var!" anlamını taşıdığı düşünülebilir. Bu bilgiyi duyup harekete geçebilen hayvanlar kendilerine yarar sağlayacaklardır. Bu nedenle de bilginin doğru olduğu söylenebilir. Fakat, hayvanların hiç yanlış bilgi verdiği olur mu; hiç yalan söylerler mi?

Bir hayvanın yalan söylemesi olgusu yanlış anlamalara açıktır; bunu önlemeye çalışmalıyım. Beatrice ve Ailen Gardner'ın, meşhur "konuşan" şempanzeleri Washoe üzerine yaptıkları bir konuşmayı dinledim (*Şempanze Amerikan işaret dilini konuşuyor ve gösterdiği ilerleme dil öğrencilerinin epey ilgisini çekecek nitelikte*). Dinleyiciler içinde bazı profesörler de vardı ve konuşma sonrasındaki tartışmalar sırasında Washoe'nun yalan söyleyip söyleyemeyeceği sorusu üzerinde [s.110] epey durdular. Gardnerların konuşulacak daha ilginç şeyler olduğunu düşündüklerinden kuşkulandım ve onlara hak verdim. Bu kitapta, "aldatmaca" ve "yalan" benzeri sözcükleri söz konusu filozoflardan daha yalın bir anlamda kullanıyorum; onlar aldatmaya yönelik bilinçli bir kasıt arıyorlardı; ben yalnızca işlevsel olarak aldatmaya eşdeğer olacak bir etkiden söz ediyorum. Eğer bir kuş, ortalıkta atmaca olmadığı halde "bir atmaca var" işaretini verir ve bu işaretiyle de arkadaşlarının korkup kaçmasına neden olur ve yiyeceği tek başına yerse, onun yalan söylediğini düşünebiliriz. Bilerek ve kasten aldatmayı hedeflediği anlamına gelmez bu. Anlatılmak istenen, diğer kuşların kaybettiği yiyeceği yalan söyleyen kuşun kazanmış olduğudur; diğer kuşların kaçmalarının nedeni yalancı kuşun çığlığına bir atmaca varmışçasına karşılık vermeleri olmuştur.

Bir önceki bölümde anlattığım kelebekler gibi, diğerleri tarafından yenme tehlikesinde olan birçok böcek, tadı kötü olan ya da sokucu böceklerin dış görünüşünü taklit ederek kendine koruma sağlar. Biz bile çoğu kez sarı ve siyah çizgili süprüntü-sineklerini yaban arısı sanarak yanılırız. Arıları taklit eden bazı sinekler aldatmacalarında çok daha mükemmel olabiliyorlar. Avcılar da yalan söylüyorlar. Fenerbalığı suyun dibinde zeminle uyum sağlar ve sabırla bekler. Tek göze çarpan yeri, kafasının üzerindeki, uzun bir "oltanın" ucundaki solucan benzeri bir et parçası olan çıkıntıdır. Küçük bir balık yanma geldiğinde fenerbalığı solucan benzeri yemi hafifçe dans ettirir ve avını kapalı olan ağzına doğru çeker. Birdenbire çenelerini açar; küçük balık ağzına girer [s.111] ve afiyetle yenir. Fenerbalığı yalan söylerken, küçük balığın kımlıdayan solucan benzeri nesnelere yaklaşma eğilimini kullanıyor. "İşte enfes bir solucan" diyor ve bu yalana "inanan" küçük balıklar çabucak yutuluyor.

Bazı yaşamkalım makineleri ise diğerlerinin cinsel isteklerini kullanır. Arılar yanılıp, dişi anlara çok benzeyen arı-orkidelerinin çiçekleriyle çiftleşmeye kalkışır. Bu aldatmacada orkidenin kazancı tozlaşma olur; iki ayrı orkide tarafından kandırılan arı,

çiçek tozlarını birinden diğere taşır. Ateşböcekleri ışıklarını söndürüp yakarak eşlerini kendilerine çekerler. Her türün kendine özgü nokta-çizgi işaretlerinden oluşan bir şifresi vardır. Böylelikle türlerin karışması ve zararlı olabilecek melezleşmeler önlenmiş olur. Tıpkı denizcilerin belirli deniz fenerlerinin ışığını aradıkları gibi, ateşböcekleri de kendi türlerinin ışığını ararlar. *Photuris* cinsinin dişileri, bir *Photinus* dişisinin ışıklı şifresini taklit ettikleri takdirde *Photinus* erkeklerini kendilerine çekebileceklerini "keşfetmişler". Bunu yapıyorlar ve bir *Photinus* erkeği bu yalana kanıp da kendilerine yaklaştığında onu hemen yiyorlar. Analogik olarak akla hemen Sirenler ve Lorelei geliyor; Cornwall'da yaşayanlar, gemileri kayalara doğru çekmek için lambalar kullanan ve sonrada kayalara oturan gemiden dökülen yüke el koyan, eski günlerin gemibatırcılarını anımsamayı yeğlerdi belki de...

Ne zaman bir iletişim sistemi evrimleşse, birileri bu sistemi kendi çıkarları için kullanmaya çalışır. Evrime, "türün iyiliği" açısından bakmak üzere yetiştirilmiş olan bizler, doğal olarak, ya- [s.112] lancı ve sahtekârların farklı türlerden olduğunu düşünürüz: Avcılar, av, asalaklar, vs... Oysa, farklı bireylerin genlerinin çıkarları farklılaşmaya başlar başlamaz, yalan, aldatmaca ve iletişimin bencilce kullanımının ortaya çıkmasını beklemeliyiz; bu aynı türün bireylerini de içerir. Hatta göreceğimiz gibi, çocukların ana babalarını kandırmasını, kocaların eşlerini aldatmasını ve kardeşin kardeşe yalan söylemesini bile beklemeliyiz.

Hayvanlararası iletişim sinyallerinin başlangıçta karşılıklı yarar sağlamak amacıyla evrimleştiği ve sonradan da kötü niyetli bireylerce kullanılmaya başlandığı inancı bile çok basit kalıyor. Belki de, hayvanlararası iletişim başından beri bir aldatmaca ögesi içeriyordu; çünkü hayvanlar arasındaki etkileşimler hep bir çıkar çatışması içerir. Bundan sonraki bölüm, çıkar çatışmalarına evrimsel açıdan bakışımıza güçlü bir düşünme tarzı ortaya koyacaktır.

V. Bölüm

Saldırganlık: Bencil Makine ve Kararlılık

Bu bölüm genelde, oldukça yanlış anlaşılmiş olan saldırganlık konusunu ele alacak. Bireyi, genleri için en iyisi neyse, onu yapmaya programlanmış bencil bir makine olarak ele almaya devam edeceğiz. Bu bize kolaylık getirecek bir söylem. Bölümün sonunda da tek tek genlerin diline geri döneceğiz.

Bir yaşamkalım makinesi için, başka bir yaşamkalım makinesi (*kendi çocuğu ya da başka bir yakın akrabası olmayan*) çevresinin bir parçasıdır; tıpkı bir kaya veya nehir veya bir yiyecek parçası gibi. Yoluna çıkan bir şeydir ya da yararlanılabilecek bir şey. Bir kayadan veya bir nehirden, tek bir yönden farklıdır: Tepki vermeye eğilimlidir. O da kendi ölümsüz genlerini gelecek güvencesi olarak taşır ve onları korumak için her şeyi göze alır. Doğal seçim, yaşamkalım makinelerini denetleyerek onların çevrelerini en iyi biçimde kullanmalarını sağlayan genlerin yararına çalışır. Bu, diğer yaşamkalım makinelerini -hem aynı hem de farklı türlerdeki- en iyi biçimde kullanabilmeyi de içerir.

Bazı örneklerde, yaşamkalım makineleri birbirlerinin yaşam sınırlarını pek aşmazlar. Orne- [s.114] ğin, köstebekler ve karatavuklar birbirini yemez; birbirleriyle çiftleşmez; ya da yaşam alanları için kavga etmezler. Yine de, onların birbirlerinden yalıtılmış olduklarını düşünmemeliyiz. Bir şeyler için yarışabilirler; belki de solucanlar için... Bu, bir köstebekle bir karatavuğun bir solucan için kavga etmesi olağandır anlamına gelmez; gerçekte bir karatavuk yaşamı boyunca bir köstebekle hiç mi hiç karşılaşmamış olabilir. Fakat, köstebeklerin hepsini ortadan kaldırırsanız, bunun karatavuklar üzerindeki etkisi dramatik olabilir. Ayrıntıların ne olabileceğini ya da etkinin hangi karmaşık yollardan kendini göstereceğini kestirmeye cesaret edemeyeceğim. Farklı türlerin yaşamkalım makineleri birbirlerini değişik yollardan etkilerler. Avcı ya da av olabilirler; asalak ya da konakça olabilirler; az bulunan bir kaynak için yarışıyor olabilirler... Özel yollarla kullanılıyor olabilirler: Örneğin, çiçeklerin arıları çiçek tozu taşımak için kullanmaları gibi.

Aynı türün yaşamkalım makineleri birbirlerinin yaşam sınırlarını daha doğrudan ihlal etmeye yatkındırlar. Bunun çeşitli nedenlerinden biri şu: Bireyin kendi türünden bir popülasyonun yarısı potansiyel eşlerdir ve bu bireyin çocuklarının çalışkan ve kullanılmaya yatkın potansiyel ana/babalarıdır. Başka bir neden de, aynı türün üyelerinin, birbirlerine benzer bireyler olarak, genleri aynı cins bir çevrede ve aynı yaşam tarzı içersinde koruyan makineler olarak, yaşam için gerekli tüm kaynaklar karşısında doğrudan doğruya rakip olmalarıdır. Bir karatavuk için köstebek bir rakiptir, ancak bir başka karatavuk kadar önemli bir rakip değildir. Köstebekler ve ka- [s.115] ratavuklar solucanlar için yarışabilirler; karatavuklar ve solucanlar için ve diğer tüm şeyler yarışır. Eğer aynı cinsiyetteki bireylerse, çiftletecekleri eşler için de yarışabilirler. İlerde göreceğimiz nedenlerden dolayı, genelde erkekler dişiler için yarışır. Bu, bir erkeğin yarışmakta olduğu başka bir erkeğe zarar verecek bir şeyler yaptığında, genlerinin yarar sağlayacağı anlamına gelir.

Öyleyse, bir yaşamkalım makinesi için akılcı politika rakiplerini öldürmek ve sonra da onları yemek olmalı diye düşünülebilir. Doğada gerçekten de cinayet ve yamyamlık görülmesine karşın, bencil gen kuramının naif bir yorumunun öngörebileceği kadar sık değildirler. Konrad Lorenz, *Saldırganlık Üzerine* adlı kitabında, hayvanların

dövüşmesinin kısıtlı ve centilmence olduğunu vurgular. Lorenz'e göre, hayvan dövüşlerinin dikkat çekici yanı, boks ya da eskrim kurallarına benzer kurallara göre oynanan formel turnuva oyunları olmalarıdır. Hayvanlar, eldiven geçirilmiş yumruklar ve köreltilmiş kılıçlarla dövüşürler. Sahici boğuşmanın yerini korkutma ve blöf alır. Kazanan, teslim işaretlerini tanır ve naif kuramımızın öngörmüş olabileceği öldürücü darbeyi indirmekten sakınır.

Hayvan davranışının formel ve kısıtlanmış oluşu şeklindeki yorumun tartışılabilir. Özellikle de, bizim zavallı *Home sapiens*'e kendi cinsini öldüren tek tür, Kabil'in lanetinin tek mirasçısı, ya da benzer melodramik suçlar yüklemek kesinlikle yanlış. Bir doğacının hayvan saldırganlığında şiddeti mi yoksa kısıtlılığını mı vurgulayacağı, kısmen gözlediği harınların, cinsine kısmen [s.116] de evrim konusundaki önyargılarına bağlıdır; Lorenz, eninde sonunda "türün iyiliği" kavramına inanır. Abartılmış bile olsa, hayvan dövüşlerine "eldivenli yumruk" şeklindeki bakış açısında en azından bir gerçek payı vardır. Yüzeysel olarak baktığımızda, bu bir özveri biçimi gibi görünüyor. Bencil gen kuramı bunu açıklamak gibi zor bir görevle karşı karşıya, Neden hayvanlar kendi türlerinin tüm rakip üyelerini her fırsatta öldürmüyor?

Buna verilecek genel yanıt, tamamen kavgacı olmanın yararlarının yanı sıra, zaman ve enerji harcanmasının da ötesinde bedelleri olduğu. Örneğin, hem B'nin hem de C'nin benim rakibim olduğunu ve benim bir yerlerde B ile karşılaştığımı düşünelim. Bencil bir birey olarak benim B'yi öldürmeye çalışmam mantıklı görünebilir. Ama durun... C de benim rakibim ve C aynı zamanda B'nin de rakibi. B'yi öldürerek C'nin rakiplerinden birini ortadan kaldırmış ve ona iyilik etmiş oluyorum. Belki de, B'yi öldürmemem daha iyi olurdu; o zaman B, C ile dövüşür veya yarışır, bana da dolaylı yoldan yararı dokunurdu. Bu basit, düşünsel örnekten çıkarılacak sonuç şu: Rakipleri hiçbir ayırım gözetmeden öldürmeye çalışmanın açık bir yararı yok. Geniş ve karmaşık bir rekabet sisteminde, bir rakibi sahnedan atmanın mutlaka iyi bir şey olması gerekmiyor: Bireyin dışındaki başka rakipler bu ölümden daha fazla yararlanabilir. İşte, tarım zararlıları ile uğraşanların aldıkları acı ders bu oldu. Elinizde ciddi bir tarım zararlısı var; yok etmek için iyi bir yol buluyor ve bunu sevinç içinde uyguluyorsunuz; ama bir de bakıyorsunuz ki, bir [s.117] başka tarım zararlısı bu işten sizden daha fazla yarar sağlamış; kendinizi eskisinden daha da beter bir durumda buluveriyorsunuz.

Öte yandan, bazı özel rakipleri ayrımcı bir biçimde öldürmek ya da en azından onlarla mücadele etmek iyi bir plan gibi görünebilir. Eğer B, dişilerle dolu koca bir harem olan bir ayıbalığı olsa ve ben de -başka bir ayıbalığı- B'yi öldürerek bu haremde elde edebileceğim olsam, bunu yapmam tavsiye edilebilir. Ancak, ayrımcı kavgacılıkta bile riskler ve ödenecek bedeller vardır. B ise benimle dövüşüp, değerli malını savunarak yarar sağlayacaktır. Bir kavga başlatırsam, onun kadar benim de ölme olasılığım vardır. Hatta daha bile fazla. Onun değerli bir kaynağı var, onunla dövüşmemin nedeni bu! Peki bu harem nasıl elde etti? Belki de bir mücadele sonunda kazandı. Büyük olasılıkla, benden önce başka meydan okuyanlar da oldu ve onları yendi. Muhtemelen iyi bir dövüşçü o... Dövüşü ka-zansam ve haremimi elde etsem bile, bu süreçte o kadar hırpalanmış olabilirim ki, kazandıklarımın keyfini çıkaracak halim kalmayabilir. Ayrıca, dövüşmek zaman ve enerji harcamayı gerektirir. Bunları şimdilik kendime saklasam daha iyi. Eğer kendimi beslemeye ağırlık verirsem ve beladan uzak durursam, büyürüm ve daha güçlü olurum. Daha sonra harem için onunla çarpışırım; şimdi acele davranmak yerine beklersem, sonunda kazanma şansım daha fazla olabilir.

Bu kendi kendine konuşma, dövüşüp dövüş-memeye karar vermeden önce bilinçsizce de olsa karmaşık bir "bedel-yarar" hesaplaması yapılması gerektiğini göstermek için yalnızca bir yol. [s.118] Birtakım olası yararlar şüphesiz dövüş sonucu elde edilebilir, ancak bu yararların hepsi de dövüş sürecinde sıkışıp kalmış değildir.

Benzer biçimde, bir dövüş sırasında, kavgayı kızıştırmak ya da soğutmak konusundaki taktik kararın ilke olarak, analiz edilebilecek yararları ve bedelleri vardır. Bu, etologlar tarafından uzun zamandır bilinmekteydi, ama şüpheli bir biçimde... Bu fikri açık seçik ve güçlü bir biçimde ortaya koyan, normalde bir etolog sayılmayan J. Maynard Smith oldu. Smith, G. R. Price ve G. A. Posner ile birlikte çalışarak, matematiğin Oyun Kuramı olarak bilinen dalını kullanıyor. Bu bilim adamlarının ince düşünceleri matematiksel simgeler kullanılmadan da dile getirilebilir fakat etkilerini kaybederler.

Maynard Smith'in ana kavramı *evrimsel açıdan kararlı strateji*: Bu fikrin başlangıcı W. D. Hamilton ve R. H. MacArthur'a kadar gidiyor. Bir "strateji", önceden programlanmış bir davranış politikası. Bir strateji örneği şöyle olabilir: "Hasmına saldır; kaçarsa kovala; misilleme yaparsa kaç." Stratejinin birey tarafından bilinçli bir biçimde oluşturulduğunu düşünmediğimizi vurgulayalım. Hayvanı, kaslarını önceden programlanmış bir bilgisayarın denetlediği bir robot yaşam makinesi olarak betimlediğimizi hatırlayın. Stratejiyi basit, İngilizce bir talimatlar dizisi olarak yazmak, yalnızca daha kolay düşünmemizi sağlayabilecek bir yoldur. Belirleyemediğimiz bir mekanizma ile, hayvan bu talimatları uygulamışçasına davranır.

Evrimsel açıdan kararlı strateji, (*ya da EKS*) bir topluluğun üyelerinin çoğunluğu tarafından [s.119] benimsendiği takdirde, başka hiçbir alternatif stratejinin daha iyi olamayacağı bir stratejidir. Bu, kurnaz ve önemli bir düşünce. Bunu başka türlü de söyleyebiliriz: Bir birey için en iyi strateji, nüfusun çoğunluğunun ne yaptığına bağlıdır. Nüfusun geri kalanı *kendi* başarısını daha yukarılara çekmeye çalışan bireylerden oluştuğu için, inatla kalıcı olan tek strateji, bir kez ortaya çıktıktan sonra hiçbir ayrılıkçı bireyin daha iyisini üretilmediği strateji olacaktır. Büyük bir çevresel değişimden hemen sonra, kısa bir evrimsel kararsızlık dönemi olabilir, hatta popülasyonda oynamalar ile olabilir. Fakat, EKS, bir kez erişildikten sonra kalıcı olacaktır: Stratejiden sapmaları ise doğal seçim cezalandıracaktır.

Bu düşünceyi saldırganlığa uygulamak için Maynard Smith'in basit örneklerinden birini ele alalım. Belirli bir türden oluşan bir nüfusta yalnızca iki çeşit dövüşme stratejisi olduğunu düşünüyoruz; bunlar atmaca ve güvercin olsun (*Bu isimler insanların alışlagelmiş kullanımları nedeniyle verilmiştir ve bu isimlerin türetildiği kuşların alışkanlıkları ile hiçbir ilgileri yoktur -aslına bakarsanız güvercinler oldukça saldırgan kuşlardır*). Varsayımsal topluluğumuzdaki her birey ya bir atmaca ya da bir güvercin olarak sınıflandırılır. Atmacalar her zaman çok sıkı ve sınırlar koymaksızın dövüşürler; yalnızca ağır biçimde yaralandıklarında geri çekilirler. Güvercinler ise karşılarındakileri alışlagelmiş biçimde ve vakarla tehdit etmekle kalırlar ve kimseyi incitmezler. Bir atmacayla bir güvercin karşılaştıklarında, güvercin hemen kaçır; böylelikle de yaralanmaz. İki atmaca karşılaştıklarında, bi- [s.120] rinden biri ölene ya da ağır biçimde yaralanana değin boğuşmayı sürdürürler. İki güvercin karşı karşıya geldiklerinde ise ikisi de yaralanmaz; biri yorulana veya daha fazla uğraşmamaya karar verip geri çekilene değin, uzun bir süre karşılıklı hava atıp dururlar. Şimdilik, bireyin, karşılaştığı rakibin atmaca mı yoksa güvercin mi olduğunu önceden bilemeyeceğini varsayalım. Bunu öğrenmenin tek yolu onunla dövüşmek olsun ve bireyin de bu rakiplerle yaptığı geçmiş dövüşlerle ilgili, yol gösterebilecek bir deneyimi olmasın.

Şimdi, yarışmacılara tümüyle keyfi "puanlar" verelim. Diyelim ki, dövüş kazanma 50 puan olsun; kaybetme 0; ağır yaralanma -100; uzun bir yarışma yapıp vakit kaybetme de -10 puan olsun. Bu puanların doğrudan doğruya genlerin yaşamkalım şanslarına dönüştürülebilir olduğunu düşünebiliriz. Yüksek puanlar alan, topladığı ortalama "hasılatı" yüksek olan bir birey, arkasında gen havuzuna bir sürü gen bırakan bir bireydir. Sayısal değerlerin gerçek olup olmadığı çözümlememiz için önemli değildir; bunlar sorunu düşünmemize yardım edecektir.

Önemli olan nokta şu: Atmacaların dövüşte güvercinleri yenmeye yatkın olup olmaması bizi *ilgilendirmiyor*. Bunun yanıtın zaten biliyoruz: Atmacalar hep kazanacak. Bilmek istediğimiz, atmaca veya güvercin stratejisinin evrimsel açıdan kararlı olup olmadığı. Bunlardan biri EKS diğeri de değilse, EKS olanın evrimleşmesini beklemeliyiz. Kuramsal olarak, iki EKS olması mümkün. Eğer en iyi strateji, popülasyonun çoğunluğunun benimsediği strateji her ne ise -atmaca veya güvercin- ona uymak olsaydı, bu doğ- [s.121] ru olurdu. Bu durumda, popülasyon iki kararlı halden hangisine ilkönce ulaşırsa, o halde kalmaya eğilimli olacaktı. Halbuki, şimdi göreceğimiz gibi, bu iki stratejiden hiçbirisi, ne atmaca ne de güvercin, gerçekte kendi başına kararlı olmayacaktır; bu nedenle de hiçbirinin evrimleşmesini beklememeliyiz. Bunu göstermek için ortalama hasılatları hesaplamalıyız.

Diyelim ki, yalnızca güvercinlerden oluşan bir popülasyonumuz var. Bunlar dövüşüklerinde kimse yaralanmıyor. Yarışmalar uzun şekilsel turnuvalardan oluşuyor, belki de yalnızca rakiplerden biri geri çekildiğinde sona erebilen birbirine dik dik bakma maçları... Kazanan anlaşmazlık konusu olan kaynağı elde ettiği için 50 puan alıyor, fakat uzun bir bakışma maçı yaparak zaman kaybettiği için -10 puanlık bir ceza ödüyor; böylece toplam 40 puan almış oluyor. Ortalama olarak bir güvercin bireyin girdiği yarışmaların yarısını kaybetmesi, yarısını da kazanması beklenebilir. Bu nedenle, yarışma başına ortalama hasılatı +40 ile -10'un ortalaması, yani + 15 olacaktır. Güvercinler popülasyonundaki güvercin bireylerin epey iyi durumda olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi, popülasyonda mutant bir atmaca ortaya çıktığını düşünelim. Ortalıktaki tek atmaca olduğu için, yapacağı her dövüşte rakibi bir güvercin olacaktır. Atmacalar güvercinleri hep yeneceği için, her dövüşte +50 puan alır ve bu da ortalama hasılatı olur. Net hasılatı sadece +15 olan güvercinler karşısında epey avantajlı durumdadır. Bunun sonucunda, atmaca genleri popülasyonda hızla yayılacaktır. Ancak, artık bir [s.122] atmaca karşılaşacağı her rakibin bir güvercin olacağından emin olamaz. Aşırı uçtaki bir örneği alırsak, atmaca geni başarıyla yayılır ve tüm po-pülasyon yalnızca atmacalardan oluşur bir duruma geldiğinde, tüm karşılaşmalar atmaca dövüşü olacaktır. Bu durumda işler tamamen değişir. İki atmaca dövüştüğünde, biri ağır yaralanarak -100 puan, kazanan ise +50 puan alacaktır. Bir atmacalar popülasyonundaki her atmacanın yaptığı dövüşlerin yarısını kazanması, diğer yarısını da kaybetmesi beklenebilir. Dövüş başına ortalama hasılat beklentisi, +50 ile -100'ün ortalaması yani -25'tir. Şimdi de bir atmacalar popülasyonundaki tek bir güvercini düşünelim. Tüm dövüşleri kaybedecek elbette; ancak diğer taraftan hiçbir zaman yaralanmayacak. Atmacalar popülasyonunda bir atmacanın ortalama hasılatı -25 iken, atmacalar popülasyonunda bir güvercinin ortalama hasılatı 0 olacaktır. Böylelikle, güvercin genleri popülasyonda yaygınlaşma eğilimi gösterir.

Öyküyü anlatış biçimimden, popülasyonda sürekli bir salınım gözlenecekmiş gibi görünüyor. Atmaca genleri ortalığı silip süpürür; bundan sonra atmacaların çoğunluğunun bir sonucu olarak güvercinler avantaj sağlar ve sayılarını artırır; ta ki, atmaca genleri bir kez daha güçlenene kadar; ve bu böylece sürüp gider... Aslında böyle bir salınım olması gerekmiyor, kararlı bir atmaca/şahin oranı var. Kullandığımız keyfi puan sistemi için bu oran hesaplandığında, popülasyonun 5/12'si güvercinler, 7/12'si atmacalar olarak bulunur. Bu kararlı orana ulaşıldığında, atmacaların ortalama hasılatı, güvercin- [s.123] lerin ortalama hasılatına eşittir. Öyleyse, seçim birini diğerine yeğlememektedir. Popülas-yondaki atmacaların sayısı artıp, 7/12 oranından uzaklaştığında, güvercinler ek avantaj sağlarlar ve oran eski değerine geri döner. Kararlı eşey oranını 50:50 bulacağımız gibi, bu varsayımsal örneğimizde de atmacaların güvercinlere oranı 7:5'tir. Her iki durumda da, kararlı nokta etrafında salınımlar olsa bile bunlar çok büyük olmayacaktır.

Yüzeysel olarak baktığımızda, bu grup seçilimi gibi görünüyor, ama hiç de öyle değil; grup seçilimi gibi görünüyor, çünkü bir popülasyonun, bozulduğunda geri döneceği kararlı bir dengesi olduğunu düşünmemizi sağlar. Ancak, EKS, grup seçiminden çok daha ince bir kavram. EKS bazı grupların diğerlerinden daha başarılı olup olmadığı ile uğraşmıyor. Bu, varsayımsal örneğimizde seçtiğimiz puanlama sistemi ile pek güzel gösterilebilir. 7/12'si atmacalar ve 5/12'si güvercinlerden oluşan kararlı bir popülasyonda bir bireyin ortalama hasılatı, $6 \frac{1}{4}$ olarak bulunur. Birey ister atmaca ister güvercin olsun aynı hasılat gerçekleşir. $6 \frac{1}{4}$ değeri, güvercinler popülasyonundaki bir güvercinin ortalama hasılatından (15) çok daha az. Eğer herkes güvercin olmayı kabul edecek olsaydı, herkes bundan yararlanacaktı. Basit grup seçilimi ile, tüm bireylerinin karşılıklı olarak güvercin olmayı kabul ettikleri herhangi bir grup, EKS oranındaki rakip bir gruptan çok daha başarılı olurdu (*Gerçekte, yalnızca anlaşmalı güvercinlerden oluşan bir grup hiç de en başarılı grup değildir. 1/6'sı atmacalar ve 5/6'sı güvercinlerden oluşan bir [s.124] grupta, yarışma başına ortalama hasılat $16 \frac{2}{3}$ 'tür. Bu anlaşmaların en başarılısı olacaktır fakat şu andaki amaçlarımız açısından bunu göz ardı edebiliriz. Her bireyin ortalama hasılatının 15 olduğu tümü güvercin anlaşmalı bir topluluk, tek tek bireyler için EKS oranındaki bir topluluktan çok daha iyidir*). Bu nedenle, grup seçilimi kuramı tümüyle güvercinlerden oluşan bir anlaşmaya doğru bir eğilim öngörecektir; çünkü 7/12'si atmacalardan oluşan bir grup daha az başarılı olacaktır. Ancak anlaşmalardaki sorun -hatta uzun dönemde herkesin avantajına olanlarda bile- kötüye kullanıma açık olmalarıdır. Bireylerin, tümüyle güvercinlerden oluşan bir toplulukta, bir EKS grubundan daha iyi durumda olacakları kuşkusuz. Ama ne yazık ki, güvercin anlaşmalı bir grupta bir atmacanın durumu o kadar iyi olacaktır ki, hiçbir şey atmacaların evrimini engelleyemeyecektir. Bu nedenle de, anlaşma içten bir ihanetle bozulmaya mahkûmdur. Bir EKS ise kararlıdır; içerdiği bireyler için iyi olduğundan değil, yalnızca içerdikleri ihanete karşı bağışıklığa sahip olduğundan.

İnsanlar her bireyin avantajına olacak anlaşmalar yapabilirler, bunlar EKS anlamında kararlı olmasa bile... Ancak bu, her bireyin geleceğe ilişkin bilinçli bir öngörü kullanması ve uzun dönemli çıkarları için anlaşma kurallarına uyması gerektiğini anlayabilmesi ile gerçekleşebilir. İnsanların gerçekleştirdiği anlaşmalarda bile, bireylerin paktı bozmakla kısa dönemde kazanabileceklerinin çok fazla olması ve bunu yapmanın çekiciliğine karşı koyamamaları tehlikesi her zaman vardır. Buna verilecek iyi bir örnek [s.125] fiyat dondurma olabilir. Petrol fiyatının yapay olarak yüksek bir değerde tutulması tüm benzincilerin, uzun dönemde, çıkarlarına hizmet edecektir. Uzun dönemdeki en iyi çıkarların bilinçli tahmini ve buna dayalı fiyat halkaları, oldukça uzun süreler boyunca uygulanabilir. Bununla birlikte, arada sırada bir birey fiyatlarını düşürerek çabuk yoldan köşeyi dönmenin çekiciliğine kapılır. Komşuları da bunu anında uygular ve tüm ülkeyi bir fiyat indirme dalgası sarar. Ne yazık ki -araba sahipleri için ne yazık- bilinçli öngörüsüz olan benzinciler tekrar harekete geçer ve yeni bir fiyat dondurma anlaşması yapılır. Böylece, bilinçli bir biçimde uzağı görebilme yeteneğine sahip insanda bile, uzun dönemli çıkarlar üzerine temellendirilmiş anlaşmalar, içerdikleri ihanete uğrama nedeniyle sürekli olarak çökme sınırında dengede durmaya uğraşırlar. Yaban hayvanlarında, birbirleriyle boğuşan genler tarafından denetlenen yaban hayvanlarında, grup yararına stratejilerin ya da anlaşmalı stratejilerin evrimleştiğini görmek daha da zor. Her yerde evrimsel açıdan kararlı stratejiler bulmayı beklemeliyiz.

Varsayımsal örneğimizde, herhangi bir bireyin ya atmaca ya da güvercin olduğu yolunda basit bir varsayım yaptık. Sonuç olarak da, evrimsel açıdan kararlı bir atmaca/güvercin oranına ulaştık. Uygulamada bunun anlamı, gen havuzunda kararlı bir atmaca/geni/güvercin geni oranına erişilecek olmasıdır. Bu durumun genetikteki teknik terimi, kararlı polimorfizmdir. Tümüyle eşdeğer bir EKS, polimorfizm olmaksızın, matematikle elde edilebilir. Eğer *her birey* her yarışmada bir atmaca [s.126] veya bir

güvercin gibi davranma yeteneğindeyse, tüm bireylerin atmaca gibi davranma olasılığının aynı (*yani bizim örneğimizdeki 7/12*) olduğu bir EKS'ye ulaşılır. Uygulamada bu şu anlama gelir: Her birey her yarışmaya atmaca ya da güvercin gibi davranma konusunda rasgele bir seçim yapmış olarak girer; rasgeledir ancak atmacaların lehine 7:5 bir eğilim sergiler. Kararların, atmacaya eğilimli olmasına karşın, rasgele olması önemlidir; bir rakip belirli bir yarışmada karşısındakinin nasıl davranacağını bilme olanağına sahip değildir. Örneğin, peş peşe yedi oyunda atmacayı, sonraki beş oyunda güvercini oynamanın bir yararı olmaz. Birey böylesi bir basit dizi benimserse, rakipleri bunu kolaylıkla tespit eder ve faydalanır. Basit dizi benimsemiş bir stratejiste karşı oynanacak en iyi oyun, güvercin oynayacağını bildiğiniz zaman karşısında atmaca gibi davranmaktır.

Elbette atmaca ve güvercin öyküsü naiflik derecesinde basit. Bir "model"; doğada gerçekte olmayan bir şey. Ancak, doğada oları şeyleri anlamamıza yardımcı oluyor. Modeller, bu örnekteki gibi, çok basit olmalarına karşın yine de bir noktayı anlamamıza ya da bir düşünceyi kavramamıza yardımcı olabilirler. Basit modeller, üzerinde çalışılarak daha karmaşık hale getirilebilirler. Her şey yolunda giderse, karmaşıklıklaştıkça gerçek dünyayı daha iyi yansıtır hale gelirler. Atmaca ve güvercin modelini geliştirmenin bir yolu da, daha başka stratejiler ortaya atmaktır. Atmaca ve güvercin tek olasılık değil Maynard, Smith ve Price'ın ortaya attığı daha karmaşık bir stratejiye ise *Misillemeci* adı veriliyor.

[s.127] Bir misillemeci her dövüşün başında bir güvercini oynuyor. Yani, bir atmaca gibi vahşi bir saldırı sergilemiyor ve alışlagelmiş, tehdit edici bir tavır takınıyor. Ancak, karşısındaki saldırdığı zaman misilleme yapıyor. Başka sözcüklerle söyleyecek olursak, bir misillemeci, bir atmaca tarafından saldırıya uğradığında atmaca gibi ve bir güvercin ile karşılaştığında ise güvercin gibi davranıyor. Bir başka misillemeci ile karşılaştığındaysa yine bir güvercin davranışı sergiliyor. Misillemeci bir *şarh stratejist*; davranışı rakibinin davranışına göre belirleniyor.

Başka bir şartlı stratejist ise *kabadayı*. Bir kabadayı ortalıkta atmaca gibi dolanır durur; ta ki, birisi karşısına dikilene kadar. O zaman anında toz olur. Başka bir şartlı stratejist ise *yoklamacı-misillemecidir*. Yoklamacı-misillemeci temelde misillemeciye benzer ama arada sırada yarışmada dövüşü şiddetlendirme denemesi yapar. Rakibi karşı saldırıda bulunmazsa, bu atmaca benzeri davranışına devam eder. Diğer taraftan, rakibi karşılık verirse, güvercin benzeri tehdit etme davranışına geri döner. Eğer rakibi bir saldırı başlatırsa, aynen misillemeci gibi misillemeye geçer.

Eğer bu söz ettiğim beş strateji birden bir bilgisayar simülasyonunda bir araya getirilecek olursa, yalnızca biri, misillemeci, evrimsel açıdan kararlı olarak kendini gösterir. Yoklamacı-misillemeci de hemen hemen kararlıdır. Güvercin kararlı değildir; çünkü bir güvercin popülasyonu atmacalar ve kabadayılar tarafından hemen istila edilir. Atmaca kararlı değildir; çünkü bir atmaca popülasyonu da güvercinler ve kaba- [s.128] dayılar tarafından istila edilir. Kabadayılar da kararlı değildir; çünkü bir kabadayı popülasyonu atmacalar tarafından istilaya açıktır. Bir misillemeci topluluğunu ise başka bir strateji istila edemez, çünkü misillemeden daha iyi bir strateji yoktur. Bununla birlikte bir misillemeci topluluğunda güvercin de, aynı biçimde, iyi durumda varolabilir. Bunun anlamı şu: Diğer tüm koşulların eşit olması halinde, güvercinlerin sayısı yavaşça artabilir. Güvercin sayısının önemli bir rakama ulaştığını düşünelim; yoklamacı-misillemeciler (*ve zaman zaman atmaca ve kabadayılar*) avantajlı duruma geçeceklerdir, çünkü güvercinler karşısında misillemeciden daha iyi durumdadırlar. Yoklamacı-misillemeci ise, atmaca ve kabadayının aksine, hemen hemen kendiliğinden bir EKS oluşturur; bir yoklamacı-misillemeci popülasyonunda yalnızca bir tek strateji, misillemeci, daha iyi durumdadır, o da pek az bir avantajla. Böylelikle, bir misillemeciler

ve yoklamacı-misillemeciler karışımının baskın duruma gelmesini bekleyebiliriz. Belki, ufak bir güvercin azınlığının sayısındaki oynamalara bağlı olarak, misillemeci ve yoklamacı-misillemeci arasında hafif bir salınım olabilir. Bir kez daha tekrarlayayım: Her bireyin sürekli aynı stratejiyi sergilediği bir polimorfizm düşünmek zorunda değiliz. Her birey, misillemeci, yoklamacı-misillemeci ve güvercin arasında karmaşık bir rol sergileyebilir.

Bu kuramsal sonuç, çoğu yaban hayvanında gerçekte gözlenenlerden pek farklı değildir. Bir anlamda hayvan saldırganlığındaki "eldivenli yumruk" olayını açıkladık. Elbette ki ayrıntılar, [s.129] kazanma, zaman harcama, ve diğerlerine verilen rakamsal "puanlara" bağlı olacaktır. Ayıbalıklarında kazanmanın ödülü geniş bir dişi haremının tekel hakları olabilir. Bu nedenle kazanmanın hasılatı çok yüksek tutulmalıdır. Dövüşlerin acımasız olmasına ve ağır yaralanma olasılığının yüksek olmasına şaşmamak gerek. Zaman yitirmenin bedeli ise, yaralanmanın bedeli ve kazanmanın ödülü ile kıyaslandığında muhtemelen az olacaktır. Öte yandan, soğuk bir iklimde küçük bir kuş için zaman yitirmenin bedeli epey yüksektir. Büyük bir baştankara yavrularını beslerken ortalama her otuz saniyede bir av yakalamak zorundadır. Gün ışığının her saniyesi değerlidir. Belki de, bir atmaca/atmaca dövüşünde kaybedilen kısa bir zaman bile, böyle bir kuşun yaralanma riskinden daha önemli sayılmalıdır. Ne yazık ki, doğadaki çeşitli olguların bedelleri ve yararlarına ilişkin gerçekçi rakamlar veremeyecek kadar az şey bilmekteyiz. Bizim keyfi puan seçimimizden kaynaklanan sonuçlar karşısında çok dikkatli olmalıyız. Önemli genel sonuçlar, EKS'lerin evrimleşme eğiliminde olmaları, EKS'nin bir grup anlaşması ile erişilebilecek optimum ile aynı olmadığı ve akli selimin yanıltıcı olabileceğidir.

Maynard Smith'in öne sürdüğü bir başka tür savaş oyunu ise "yıpratma savaşıdır". Bu, ciddi boğuşmalara girmeyen, belki de iyi zırhlanmış ve yaralanma olasılığının uzak olduğu türlerde ortaya çıkabilecek bir oyun olarak düşünülebilir. Bu türlerde, tüm anlaşmazlıklar alışlagelmiş tafra atma ile çözümlenir. Bir yarışma, her zaman rakiplerden birinin oyunu bırakmasıyla so- [s.130] na erer. Kazanmak için tüm yapmanız gereken, ayaklarınızı sıkıca yere basmak ve rakibiniz kuyruğunu kıştırıp kaçana kadar ona dik dik bakmaktır. Açıktır ki, hiçbir hayvan bu tehdit edici pozisyonda sonsuz süre harcayamaz; başka yerlerde yapılması gereken işler vardır. Ügrunda yarışmaya girdiği kaynak değerli olabilir, ama değeri sonsuz değildir. Yalnızca şu kadar zaman eder ve, bir açık artırmadaki gibi, her birey bu kaynak için yalnızca şu kadar harcamaya hazırlıklıdır. İki kişinin katıldığı bu açık artırmanın geçerli akçesi zamandır.

Diyelim ki, tüm bu bireyler belirli bir kaynağın -örneğin bir dışının- değerinin ne olabileceğini önceden saptıyorlar. Bir parça daha fazla direnmeye hazır mutant bir birey her zaman kazanacaktır. Öyleyse, sabit bir sınırdaki dövüşme stratejisi kararsızdır. Kaynağın değeri kesin bir biçimde saptanabilse ve tüm bireyler bu değeri savunsa bile, strateji kararsız olacaktır. Bu maksimum stratejiye uygun davranan herhangi iki birey aynı anda dövüşten çekilecek ve her ikisi de kaynağı elde edemeyecektir. Öyleyse bireyin yarışmanın en başında vazgeçmek yerine zaman kaybetmesinin bir bedeli olacaktır. Yıpratma savaşı ile gerçek bir açık artırma arasındaki önemli fark ise, yıpratma savaşında sonunda yarışmacıların her *ikisinin de* bedel ödemesi ancak yalnızca birinin kazançlı çıkmasıdır. Bu nedenle, en yüksek teklifleri veren bireylerden oluşan bir popülasyonda, başlangıçta vazgeçmek stratejisi başarılı olacak ve yaygınlaşacaktır. Bunun bir sonucu olarak, hemen geri çekilmeyip de birkaç saniye bekleyen bireyler yarar sağlamaya [s.131] başlayacaklardır. Bu strateji popülasyonda çoğunluğu oluşturan hemen geri çekiliveren bireylere karşı oynandığında kazançlı olur. Bundan sonra, seçim gittikçe uzayan bir geri-çekilme süresinin lehine çalışacak ve sonunda bir kez daha, tartışma konusu kaynağın gerçek ekonomik ederinin belirlediği maksimuma doğru yaklaşılabilecektir.

Bir kez daha bir popülasyondaki salınımı sözcükler kullanarak biçimlendirmeye çalıştık. Bir kez daha, matematiksel çözümleme bunun gerekli olmadığını gösteriyor. Matematiksel bir formül olarak ifade edilebilen bir evrimsel açıdan kararlı strateji vardır; sözcüklerle ifade edersek şu anlama gelir. Her birey *önceden belirlenemeyen* bir süre boyunca artırmayı sürdürür (*Yani, belirli bir olayda belirlenemeyen ancak kaynağın gerçek değerinin ortalamasını da tutturun bir süre boyunca*). Örneğin, kaynağın gerçek değerinin aslında beş dakikalık bir gösteriye bedel olduğunu düşünelim. EKS'de, herhangi bir birey beş dakikadan fazla zaman harcayabilir ya da beş dakikadan az bir süre harcayabilir ya da tamtamına beş dakikalık bir oyun sergiler. Önemli olan, rakibinin bu belirli oyunda ne kadar dayanacağını önceden hiçbir biçimde bilememesidir.

Yıpratma savaşında bireylerin ne zaman vazgeçecekleri konusunda hiçbir ipucu vermemelerinin can alıcı bir nokta olduğu çok açık. Belli belirsiz titreyen bıyıkların ihanetine uğrayan ve havlu atmaya düşündüğü anlaşılan bir birey, anında dezavantajlı duruma düşer. Bıyıkların titreşmesi hayvanın -diyelim ki- bir dakika sonra [s.132] geri çekileceğinin güvenilir bir göstergesi olsaydı, basit bir kazanma stratejisi ortaya çıkacaktı: "Eğer rakibinin bıyıkları oynarsa, önceden yaptığın vazgeçme planların ne olursa olsun, bir dakika daha bekle. Eğer rakibinin bıyıkları henüz titrememişse ve senin vazgeçme noktana bir dakikadan az bir süre kalmışsa, hemen vazgeç ve daha fazla zaman kaybetme. Bıyıklarının titreşmesine hiçbir biçimde izin verme." Böylece, doğal seçim, bıyıkların oynamasını ve ilerdeki davranışlara ilişkin benzer ihanetleri çabucak cezalandırır. Ve, blöfçü poker oyuncuları ortaya çıkar.

Peki neden, külli yalancılar değil de blöfçüler evrimleşir? Yalan söylemek kararlı olmadığı için. Bir kez daha kararlılık... Bireylerin çoğunluğunun, yalnızca yıpratma savaşını gerçekten uzun süre sürdürmeyi düşündüklerinde boyun tüylerini dikleştirdiklerini düşünelim. Gelişecek karşı-manevra çok açık: Bireyler, rakipleri boyun tüylerini kabarttığında hemen oyunu sürdürmekten vazgeçeceklerdir. Fakat şimdi de, yalancılar ortaya çıkabilir... Aslında uzun süre dayanmak gibi bir niyeti olmayan bireyler her seferinde boyun tüylerini kabartacak; kolay ve çabuk bir zafer kazanmanın nimetlerinden faydalanacaklardır. Bu da, yalancılık genlerinin yayılmasına yol açabilir. Yalancılar çoğunluk sağladığı zaman, seçim de, bunların blöfünü gören bireylerin lehine çalışmaya başlayacaktır. Bunun sonucu olarak da yalancıların sayısı tekrar azalmaya başlar. Yıpratma savaşında, yalan söylemek doğruyu söylemekten daha fazla kararlı değildir. Kararlı olan poker oyuncusudur. Sonunda yenilgi gelirse, ansızın ve habersizce gelecektir.

[s.133] Buraya kadar Maynard Smith'in "simetrik" yarışma olarak adlandırdıklarını göz önüne aldık. Yani, yarışmacıların, dövüş stratejileri hariç, her açıdan eşit olduklarını varsaydık. Atmacalar ve güvercinlerin güçlerinin eşit olduğunu; aynı silah ve zırhlarla donanmış olduklarını; ve kazandıklarında elde edeceklerinin eşit olduğunu varsaydık. Bu bir model kurarken yapılan elverişli bir varsayım, ancak hiç de gerçekçi değil. Parker ve Maynard Smith simetrik olmayan yarışmaları göz önüne alarak çalışmalarına devam ettiler. Örneğin, bireylerin cüsseleri ve dövüş yetenekleri birbirinden farklıysa ve her birey kendi cüssesi ile rakibinin cüssesini karşılaştırma yeteneğine sahipse, bu ortaya çıkacak EKS'yi etkiler mi? Kesinlikle etkiler.

Uç ana simetri çeşidi var gibi görünüyor. Öncelikle demin ortaya koyduğumuz: Bireylerin cüsseleri ve dövüş donanımları değişik olabilir. İkinci olarak, bireylerin kazanarak elde edecekleri farklı miktarlarda olabilir. Örneğin, yaşayacak fazla vakti kalmamış yaşlı bir erkeğin, yaralandığında, önünde koskoca bir cinsel yaşamı olan genç bir erkekten daha az kaybedecek şeyi vardır.

Üçüncü olarak, kuramın tuhaf bir sonucu var: Tümüyle keyfi, görünürde ilişkisiz bir asimetri bir EKS ortaya çıkartabilir; çünkü yarışmaları çabucak sonuçlandırmakta kullanılabilir. Örneğin, sıklıkla görülecek bir olay, bir yarışmacının yarışma yerine diğerinden daha önce gelmesi olacaktır. Önce gelene "yerleşik", geç gelene de "işgalci" diyelim. Tartışmayı başlatabilmek için, yerleşik ya da işgalci olmanın genel bir [s.134] avantajı olmadığını varsayıyorum. Göreceğimiz gibi, bu varsayımın doğru olmaması için pratik nedenler var, ama önemli olan bu değil. Önemli olan, yerleşiklerin işgalciler karşısında avantajlı olduğunu düşünmemiz için hiçbir neden olmasa bile, tamamen asimetrinin kendisine bağlı bir EKS'nin gelişme olasılığı vardır. Burada, yazı-tura atarak bir anlaşmazlığı tantana çıkarmadan, çabucak çözen insanlara bir gönderme yapabiliriz.

Şu koşullu strateji bir EKS olabilir: "Yerleşik isen saldır; işgalci isen geri çekil." Asimetrinin keyfi olduğunu kabul ettiğimize göre, bunun tersi olan strateji de kararlı olabilir: "Yerleşik isen geri çekil; işgalci isen saldır." Bir popülasyonda hangi EKS'nin benimseneceği, hangi EKS'nin çoğunluğu önce elde edeceğine bağlıdır. Bireylerin çoğunluğu bu iki şartlı stratejiden birini benimsedikten sonra, stratejiden sapanlar ceza görecektir. Öyleyse, tanım gereği, bu strateji bir EKS'dir.

Örneğin, tüm bireylerin "yerleşik kazanır, işgalci kaçır" oyununu oynadığını düşünelim. Bu dövüşlerin yarısını kazanacaklar, yarısını da kaybedecekler demektir. Asla yaralanmayacaklar ve asla zaman kaybetmeyeceklerdir; çünkü tüm anlaşmazlıklar keyfi bir düzenle anında çözümlenir. Şimdi mutasyona uğramış bir asiye ele alalım. Asinin tam bir atmaca stratejisi oynadığını, hep saldırdığını ve hiç geri çekilmediğini düşünelim. Rakibi bir işgalci ise kazanacaktır. Rakibi bir yerleşik olduğunda ise ciddi bir yaralanma tehlikesi içinde olacaktır. Ortalama olarak hasılatı, EKS'nin keyfi kurallarına göre oynayan bireylerden daha düşük olacaktır. Tam [s.135] tersi bir oyunu "yerleşiksen kaç, işgalciysen saldır" oyununu, deneyen bir asi ise daha da kötü durumda olacaktır. Sıkça yaralanmakla kalmayacak, bir yarışmayı kazandığı da pek ender görülecektir. Yine de, şansa bağlı bazı olaylar sonucunda, bu ters düzeni oynayan bireylerin çoğunluğu sağladığını düşünelim. Bu durumda onların stratejisi kararlı norm haline gelecek ve *bu normdan* sapmalar cezalandırılacaktır. Belki de, bir popülasyonu birçok nesil boyunca incelediğimizde, zaman zaman kararlı durumdan diğerine yalpalamalar göreceğiz.

Bununla birlikte, gerçek hayatta, tamamıyla keyfi asimetrilerin bulunması olasılığı düşük. Örneğin, yerleşikler muhtemelen işgalcilerden daha avantajlı olacaktır. Yerleşikler kendi bölgelerini daha iyi bileceklerdir. Belki de işgalci nefes nefese olacaktır, çünkü dövüş alanına yeni gelmiştir, halbuki yerleşik zaten oradadır. İki kararlı durumdan "yerleşik kazanır, işgalci geri çekilir" in doğada daha olası olmasının daha da soyut bir nedeni var. Bunun, tersi olan strateji, "işgalci kazanır, yerleşik geri çekilir", kendi kendini yok etme eğilimi taşır (Bu *Maynard Smith'in paradoksal strateji dediği şey*). Bu paradoksal EKS'yi benimsemiş bir popülasyonda, bireyler yerleşik birey olarak yakalanmamaya uğraşacaklardır: Her türlü karşılaşmada işgalci olmaya çalışırlar. Bunu gerçekleştirmenin tek yolu ise, hiç durmadan, ve amaçsızca, ortalıkta dolanıp durmaktır! Harcanacak zaman ve enerjiyi göz önüne almasak bile, bu evrimsel eğilim kendiliğinden "yerleşik" kategorisinin ortadan kalkmasına yol açacaktır. Diğer kararlı durum- [s.136] da -"yerleşik kazanır, işgalci geri çekilir"- bulunan bir popülasyonda, doğal seçim yerleşik olmaya çalışan bireylerin lehine çalışacaktır. Bu, her bireyin belirli bir toprak parçasına tutunması, toprağını mümkün olduğunca az terk etmesi ve "savunuyor" görünmesi demektir. Çok iyi bildiğimiz gibi, böylesi davranışlar doğada sıklıkla gözlenir ve "bölgesel savunma" diye bilinir.

Davranışsal asimetrinin bu biçiminin en güzel gösterimini, usta işi sadelikteki bir deneyle, Niko Tinbergen sağlamıştır. Tinbergen'in, içinde iki tane erkek dikenli balığı olan bir akvaryumu vardı. Bu erkeklerin her biri, akvaryumun karşılıklı uçlarında yuva

yapmışlardı ve her biri kendi yuvasının etrafındaki bölgeyi "savunmaktaydı". Tinbergen, balıkları birer büyük cam deney tüpüne yerleştirdi ve iki tüpü yan yana koyarak, tüpler içerisindeki balıkların birbirleriyle boğuşmaya çalışmalarını gözledi. İşte şimdi elde edilen sonuç ilginç. Tinbergen bu iki tüpü A erkeğinin yuvasının yakınına getirdiğinde, A erkeği saldırı durumuna geçiyor ve B erkeği geri çekiliyor. Fakat, tüpler B erkeğinin bölgesine getirildiğinde, roller değişiyor. Tinbergen sadece tüpleri akvaryumun bir ucundan diğerine geçirerek, hangi erkeğin saldıracağını hangisinin de geri çekileceğini belirleyebiliyordu. Her iki erkek de, açıkça basit bir strateji uyguluyordu: "Yerleşik-sen saldır, işgalciysen geri çekil."

Biyologlar bölgesel davranışın biyolojik avantajlarının ne olduğunu merak ederler. Bu konuda çeşitli öneriler yapılmıştır, bazılarında ilerde yer vereceğim. Ancak, şu anda bir sorunun lüzumsuz olabileceğini görüyoruz. Bölgesel "sa- [s.137] vunma", yalnızca, iki birey ve bir toprak parçası arasındaki ilişkiyi tanımlayan, toprağa varış zamanındaki asimetriden doğan bir EKS olabilir.

Galiba, en önemli keyfi-olmayan asimetri cüsse ve dövüşme yeteneğinde ortaya çıkıyor. Büyük cüsse her zaman dövüş kazanmada en önemli nitelik değildir ama büyük olasılıkla en önemli niteliklerden bir tanesidir. Eğer dövüşçüler hep kazanıyorsa ve her birey rakibinden büyük mü yoksa küçük mü olduğunu keskin biliyorsa, yalnızca bir tek strateji anlamlı olacaktır: "Rakibin senden cüsseliyse, kaç. Kendinden küçüklerle kavgaya gir." Eğer cüssenin önemi tam belirli değilse, işler biraz daha karışacaktır. Eğer iri cüsseli olmak yalnızca küçük bir avantaj sağlıyorsa, biraz önce bahsettiğimiz strateji hâlâ daha kararlı olacaktır. Ancak, yaralanma riski ciddi ise, ikinci bir "paradoksal strateji" daha olabilir. Şöyle: "Kendinden cüsseli insanlarla kavga başlat ve kendinden küçüklerden kaç!" Neden paradoksal olduğu çok açık... Akılselime tamamen aykırı görünüyor. Şu nedenle kararlı olabilir: Tümyle paradoksal stratejistlerden oluşan bir popülasyonda kimse yaralanmaz. Çünkü, her yarışmada yarışmacılardan biri, büyük olanı, daima kaçacaktır. Kendinden daha küçük rakiplerle kavgaya tutuşma yolundaki "mantıklı" stratejiyi oynayan ortalama cüsseli bir mutant, karşılaştığı rakiplerin yarısıyla ciddi bir dövüş yapacaktır. Kendinden küçük biriyle karşılaşırsa saldıracaktır; küçük birey şiddetle karşı koyacaktır, çünkü paradoksal oynamaktadır; mantıklı stratejistin kazanma olasılığının daha fazla olmasına karşın; yine de kaybetme ve [s.138] ciddi biçimde yaralanma olasılığı önemsenecek boyutlardadır. Popülasyonun çoğunluğu paradoksal olduğu için, mantıklı stratejistin yaralanma olasılığı tek bir paradoksal stratejiste kıyasla daha fazladır.

Paradoksal bir strateji, kararlı olabilmesine karşın, muhtemelen yalnızca akademik açıdan ilginçtir. Paradoksal dövüşçülerin, yalnızca, sayılarının mantıklı dövüşçülerden çok fazla olması halinde ortalama hasılatları daha çok olacaktır. Aslında, işlerin bu duruma gelebileceğini hayal bile etmek çok zor. İşler bu duruma gelse bile, popülasyonda mantıklıların paradoksallara oranı, mantıklılar yönünde yalnızca bir parça arttığında, bu yöndeki EKS'nin "çekim alanına" girecektir. Çekim alanı, mantıklı stratejistlerin (*bu örnekte*) daha avantajlı olduğu orandır. Popülasyon bu orana eriştiğinde önlenemez bir biçimde mantıklı kararlı noktaya kayacaktır. Doğada paradoksal bir EKS örneği bulmak heyecan verici olurdu; ancak bunu umabileceğimizden şüpheliyim. Pek erken konuşmuşum. Bu son cümleyi yazdıktan sonra, Profesör Maynard Smith dikkatimi bir noktaya çekti. Bu nokta J. W. Burgess'in Meksika sosyal örümceği *Oecobius civitas*'m bir davranışını tanımlıyor: "Bir örümceği rahatsız eder ve saklandığı yerden ayrılmaya zorlarsanız, kaya boyunca fırlar ve saklanacak boş bir yer bulamayınca da aynı türden bir başka örümceğin saklandığı yere sığınır, işgalci girdiğinde diğer örümcek yuvasındaysa, saldırıda bulunmaz fakat dışarı fırlayarak kendine yeni bir sığınak arar. Böylece, ilk örümceği bir kez rahatsız ettiğinizde, ağdan ağa

bir dizi yer değiş- [s.139] tirme başlar. Bu, saniyelerce sürer ve sıklıkla da örümceklerin çoğunluğunun yığın halinde kendi sığınaklarından yabancı bir sığınağa kaymalarına neden olur." (*Sosyal Örümcekler, Scientific American, Mart 1976*). Bu, sayfa 135-136'daki anlamda, paradoksaldır.

Eğer bireyler geçmişte yaptıkları dövüşlere dair anılar taşıyorsa ne olacak? Bu anının özgün mü yoksa genel mi olduğuna bağlı. Çekirgelerin geçmiş dövüşlerinde yaşadıklarına ilişkin genel bir bellekleri vardır. Yakın zamanda fazla sayıda dövüş kazanmış olan bir çekirge çok daha atmacamsı olacaktır. Yakın zamanda kaybetmiş olan bir çekirge ise daha güvercinimsidir. R. D. Alexander bunu pek hoş bir biçimde gösterdi. Gerçek çekirgeleri dövebilecek bir model çekirge kullandı. Model çekirgeye yenildikten sonra, gerçek çekirgeler, diğer gerçek çekirgelerle olan dövüşlerde de kaybetmeye eğilim kazandılar. Her çekirgenin dövüş yeteneğini içinde bulunduğu toplumun ortalama bireyine bağlı olarak sürekli biçimde güncelleştirdiği düşünülebilir. Eğer geçmiş dövüşlere ilişkin genel bir anı ile çalışan çekirge benzeri hayvanlar belirli bir süre için kapalı bir grup halinde tutulurlarsa, bir çeşit baskınlık hiyerarşisi gelişecektir. Bir gözlemci bireylerin sırasını belirleyebilir. Alt kademedeki bireyler, daha üst kademedeki bireylere yenilirler. Bireylerin birbirini tanıdığını düşünmemize gerek yok. Yalnızca, kazanmaya alışan bireylerin kazanma olasılıkları artacak, diğer taraftan kaybetmeye alışan bireyler de gittikçe daha fazla kaybeder hale geleceklerdir. Bireyler, tamamen gelişigüzel bir biçimde kaybedip kazanma- [s.140] ya başlasalar bile, kendilerini bir rütbe sırasına koyacaklardır. Bunun rastlantısal sonucu ise gruptaki ciddi dövüş sayısının yavaşça azalması olacaktır.

"Bir tür baskınlık hiyerarşisi" deyimini kullanmak zorundayım; çünkü çoğu kişi baskınlık hiyerarşisi deyimini bireysel tanışıklığın olduğu durumlar için saklıyor. Bu gibi olgularda, geçmiş dövüşlerin anısı genel olmaktan çok öznedir. Çekirgeler birbirlerini birey olarak tanımazlar ama tavuklar ve maymunlar tanır. Bir maymun bilir ki, geçmişte dayak yediği başka bir maymundan gelecekte de dayak yiyecektir. Bir birey için, kendini daha önceden dövmüş bir başka bireye karşı en iyi strateji güvercinleşmektir. Daha önceden karşılaşmamış tavuklar bir araya getirildiğinde genellikle ciddi bir dövüş başlatırlar. Bir süre sonra kavgalar yatışır. Ama çekirgelerin dövüş sayısını azaltan nedenle değil. Tavuklar söz konusu olduğunda dövüşlerin azalmasının nedeni her bireyin diğer bireyler karşısında "kendi yerini öğrenmesi" olacaktır. Bu, rastlantısal olarak, tüm grubun yararınadır. Bunun bir göstergesi olarak, dövüşlerin ender görüldüğü yerleşik tavuk gruplarında yumurta üretimi, üyeleri sürekli değiştirilen ve bunun bir sonucu olarak dövüşlerin daha sık olduğu tavuk gruplarına kıyasla daha fazladır. Biyologlar sıklıkla baskınlık hiyerarşilerinin gruptaki aşırı saldırganlığı azaltıcı avantajından ya da "işlevinden" söz ederler. Bu, konuyu yanlış bir biçimde dile getiriyor. *Aslında* baskınlık hiyerarşisinin evrimsel anlamda bir "işlevi" olduğu söylenemez, çünkü bu bir bireyin değil, bir grubun özel [s.141] ligidir. Kendilerini baskınlık hiyerarşileri şeklinde ortaya koyan bireysel davranış biçimlerinin, ancak grup düzeyinde bakıldığında bir işlevleri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, "işlev" sözcüğünü bir kenara bırakarak, sorunu bireysel olarak tanımlamak ve anıların olduğu asimetrik yarışmalardaki EKS'ler temelinde düşünmek çok daha iyi olacaktır.

Hep aynı türün üyeleri arasındaki yarışmalardan söz ettik. Ya türler-arası yarışmalar?... Daha önce gördüğümüz gibi, farklı türlerin üyeleri, aynı türlerin üyeleri kadar doğrudan rakip değildirler. Bu nedenle, aralarında kaynaklar için daha az anlaşmazlık olmasını beklemeliyiz. Örneğin, ardıç kuşları kendi bölgelerini diğer ardıç kuşlarına karşı savunurlar ama büyük baştankaralara karşı savunmazlar. Bir ormanda, tek tek farklı ardıç kuşlarının bölgelerinin haritasını çıkarabilir, bunun üzerine de büyük baştankaraların bölgelerinin haritasını koyabiliriz. Bu iki türün bölgeleri tamamen

karışık ve gelişigüzel bir biçimde üst üste çıkarılır. Bu iki tür farklı gezegenlerde yaşıyormuşçasına, birbirleriyle ilgilenmezler.

Ancak, farklı türlerden bireylerin çıkarılarının keskin bir biçimde çatıştığı başka yerler var. Örneğin, bir aslan antilopu yemek ister, fakat anti-lopun kendi gövdesi için çok farklı düşünceleri vardır. Normalde, buna bir kaynak rekabeti olarak bakılmaz, ama neden bakmadığımızın mantıksal açıklaması zordur. Söz konusu kaynak ettir. Aslan genleri eti kendi yaşamkalım makinelerine yiyecek olarak isterler. Antilop menleri ise bu eti kendi yaşamkalım makineleri- [s.142] ni çalıştıran kaslar ve organlar olarak isterler. Etin bu iki kullanımı birbirleriyle uyumlu değildir, ve bu nedenle de çıkar çatışması vardır.

Bireyin kendi türünün üyeleri de etten yapılmıştır. Neden yamyamlık bu denli ender? Siyah-başlı martılar örneğinde gördüğümüz gibi, yetişkinler bazen kendi türlerinin bebeklerini yiyorlar. Yine de yetişkin etoburların kendi türlerinin yetişkinlerini, yiyebilme amacıyla kovaladıkları görülmemiştir. Neden? Evrime "türün iyiliği" açısından bakmaya o denli alışmışız ki, çoğunlukla, "Neden aslanlar diğer aslanları avlamaz?" benzeri tümüyle mantıklı sorulan sormayı unutuyoruz. Sıklıkla sorulan türden bir başka güzel bir soru da şudur: "Neden antiloplar, karşılık vermek yerine aslanlardan kaçır?"

Aslanların aslanları avlamamasının nedeni, bunu yapmanın aslanlar için bir EKS olmamasıdır. Bir yamyam stratejisi, daha önceki atmaca stratejisi örneğimizde verdiğimiz nedenlerle kararsız olacaktır. Misilleme tehlikesi çok fazladır. Bu, farklı türlerin üyeleri arasındaki yarışmalar için daha az olası. İşte bu nedenle birçok av hayvanı misilleme yapmak yerine kaçır. Misillemeden kaçınmak, büyük olasılıkla, farklı türden iki hayvan arasındaki asimetrinin aynı türün üyeleri arasındaki asimetriden büyük olmasından kaynaklanıyor. Bir yarışmada güçlü bir asimetri olduğunda, EKS'ler büyük olasılıkla asimetriye bağlı şartlı stratejiler olacaktır. Farklı türler arasındaki yarışmalar "küçüksen kaç; büyüksen saldır" benzeri stratejilerin gelişmesine yatkın olacaktır, çünkü çok fazla sayıda asimetri ortaya çıkabilir. Aslanlar ve antiloplar, yarışmanın baş- [s.143] langıçtaki asimetrisini hep artacak şekilde belirginleştiren evrimsel farklılaşma yoluyla bir tür kararlılığa erişmişlerdir. Sırasıyla, kovalama ve kaçma sanatlarında iyice ustalaşmışlardır. Aslanlara karşı "kaçma ve dövüş" stratejisi benimseyen mutant bir antilop, ufukta kaybolan rakip antiloplardan daha az başarılı olacaktır.

Bana öyle geliyor ki, EKS kavramı Darwin'den bu yana evrim kuramındaki en önemli ilerlemelerden biri olma yolundadır. Ne zaman bir çıkar çatışmasıyla karşılaşsak EKS kavramını uygulayabiliriz, ve bu da hemen hemen her yer demektir. Hayvan davranışı öğrencileri "sosyal örgütlenme" denen bir şeyden bahsetme alışkanlığı edinmişler. Çoğu kez, bir türün sosyal örgütlenmesi, kendi biyolojik "avantajı" olan, kendi başına bir varlıkmiş gibi ele alınır. Bu konuda "baskınlık hiyerarşisi" örneğini zaten verdim. Sanırım, biyologların sosyal örgütlenme konusunda ortaya attıkları çok sayıdaki savların arkasında saklı olan grup-seçilimi varsayımlarının farkına varabiliriz. Maynard Smith'in EKS kavramı, bağımsız bencil varlıklardan oluşan bir birlikteliğin nasıl olup da tek bir örgütlü bütün gibi görüldüğünü ilk kez açıkça görmemizi sağlayacak. Bunun yalnızca türler içerisindeki sosyal organizasyonlar için değil, aynı zamanda birçok türden oluşan "ekosistemler" ve "topluluklar" için de doğru olacağını düşünüyorum. Uzun dönemde, EKS kavramının ekoloji biliminde bir devrim yaratacağına inanıyorum.

Bu kavramı, III. Bölüm'de ertelediğimiz bir soruna da uygulayabiliriz. Bu sorun iyi bir takım ruhu gerektiren kayak kürekçileri (*vücuttaki gen- [s.144] leri temsil eden*) benzetmesinden doğmuştu. Genler tek başlarına "iyi" oldukları için değil, gen ha-

vuzundaki diğer genlerle birlikte iyi çalıştıkları için seçilirler. İyi bir gen, birbiri peşi sıra birçok bedeni birlikte paylaşacağı diğer genlerle uyumlu olmalı ve onları tamamlamalıdır. Bitkileri öğütücü dişler veren bir gen, bir otobur türün gen havuzunda iyi bir gendir; ancak aynı gen bir etobur türün gen havuzunda kötü bir gendir.

Uyumlu bir gen kombinasyonunun *bir bütün olarak* birlikte seçildiğini düşünebiliriz. III. Bölüm'deki kelebeğin taklidi örneğinde, bu aynen gerçekleşmiş gibi görünüyor. Ancak, EKS kavramının gücü, bize aynı tür sonuca yalnızca bağımsız gen düzeyindeki doğal seçilimi kullanarak nasıl ulaşılabileceğini anlamamızı sağlamasıdır. Genlerin aynı kromozom üzerinde bağlantılı olması gerekmez.

Kürek çekme benzetmesinde bu düşünceyi pek yerine oturtamayız. En iyi şöyle yaklaşabiliriz: Gerçekten başarılı bir takımda kürekçilerin hareketlerinde eşgüdümü konuşarak sağlamalarının önemli olduğunu düşünelim. Ayrıca, koçun emrindeki kürekçilerin bir kısmının yalnızca İngilizce, bazılarının ise yalnızca Almanca bildiğini düşünelim. İngiliz kürekçilerin Almanlardan daha iyi ya da daha kötü kürekçi olduklarını söyleyemeyiz. Fakat iletişimin önemli olması nedeniyle, karışık kürekçilerden oluşan takım, yalnızca İngiliz ya da yalnızca Almanlardan oluşan bir takımdan daha az yarış kazanma eğiliminde olacaktır.

Koç bunun farkına varmaz. Tüm yaptığı adamlarını teknelere yerleştirmek; kazanan tek- [s.145] nelerdeki bireylere fazladan puan vermek; kaybeden teknelerdeki bireyleri mimlemektir. Şimdi eğer, elindeki havuzda İngiliz kürekçiler fazlaysa, bir kayığın takımına giren Alman kaybetmelerine neden olabilir; çünkü iletişim bozulmuştur. Bunun tersi de doğru: Eğer havuzda Almanlar daha fazlaysa, bir İngiliz yer aldığı takımın kaybetmesine neden olabilir. En iyi takım olarak ortaya çıkacak olan grup iki kararlı durumdur: ya tamamen İngiliz ya da tamamen Alman- olmalıdır, karışık değil. Yüzeysel olarak baktığımızda, koçun dil gruplarını *birimler halinde* seçtiği düşünülebilir. Ama yaptığı bu değildir. Koç, kürekçileri tek tek yarış kazanmadaki görünür yetenekleri için seçer. Aslında bir bireyin yarış kazanma eğilimi, aday havuzunda diğer adayların hangileri olduğuna bağlıdır. Azınlıktaki adaylar otomatik olarak ceza görürler; kötü kürekçi oldukları için değil, yalnızca azınlık oldukları için. Benzer şekilde, genlerin karşılıklı uyumları nedeniyle seçildikleri gerçeği, gen gruplarının, keleklerde olduğu gibi birimler halinde seçildiklerini düşünmemiz *gerektiği* anlamına gelmez. Tek gen düzeyinde seçilmiş olan bir gen, gen grubu düzeyinde seçilmiş izlenimi verebilir.

Bu örnekte, doğal seçim basit uyumluluğu yeğler. Daha da ilginç, genler birbirlerini tamamladıkları için seçilebilirler. Benzetmemizin terimleriyle düşünelim: Diyelim ki, en iyi dengelenmiş takım dört tane solak, dört tane de sağ elini kullanan kürekçiden oluşsun. Bir kez daha koçun bu gerçekten haberi olmadığını ve yalnızca "hünere" bakarak körlemesine seçim yaptığını [s.146] varsayalım. Eğer aday havuzunda sağ elini kullananlar fazlaysa, solak birey avantajlı olacaktır: İçinde bulunduğu kayığın kazanmasına neden olabilir ve bu nedenle de iyi bir kürekçi olarak görünecektir. Tersine, solakların fazla olduğu bir havuzda sağ elini kullanan kürekçi avantajlı olacaktır. Bu, bir atmacanın güvercinler popülasyonunda ve bir güvercinin atmacalar popülasyonunda başarılı olmasına benziyor. Aradaki fark, önceden bireyler -bencil makineler- arasındaki etkileşimden bahsederken, şimdi bireylerin bedenlerindeki genler (*benzetme yoluyla*) arasındaki etkileşimden bahsediyor olmamız.

Koçun "iyi" kürekçileri körlemesine seçmesi, sonunda, dört solak dört de sağ elini kullanan kürekçiden oluşan ideal takıma götürecektir ve bunları hep birlikte, dengeli ve bütün bir birim olarak seçmiş gibi görünecektir. Koçun bağımsız adaylar düzeyinde seçim yaptığını düşünmeyi pintice buluyorum. Evrimsel açıdan kararlı hal (*bu bağlamda "strateji" sözcüğü bizi yanlış yöne sevk edecektir*) olan dört solak dört de sağ elini

kullanan takım, görünürdeki hünerleri temel alarak seçmenin bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır.

Gen havuzu, genin uzun dönemli çevresidir. "İyi" genler, gen havuzunda hayatta kalabilen genler olarak körlemesine seçilirler. Bu bir kuram değil; gözlenen bir gerçek bile değil; bu bir totoloji. İlginç olan soru bir geni neyin iyi kıldığıdır. İlk yaklaşım olarak, bir geni iyi kılan özelliğin verimli yaşamkalım makineleri -bedenler-yapabilme yeteneği olduğunu söyledik. Şimdi bu ifadeyi düzeltmeliyiz. Gen havuzu, başka bir ye- [s.147] ni gen tarafından istila edilemeyecek, evrimsel açıdan kararlı bir genler takımı haline gelecektir. Mutasyon veya yeniden düzenleme veya göç sonucu ortaya çıkan yeni genlerin çoğu doğal seçim tarafından çabucak cezalandırılır: Evrimsel açıdan kararlı takıma geri dönülür. Zaman zaman yeni bir gen, havuzda yaygınlaşmayı başarır. Geçici bir kararsızlık dönemi yaşanır ve evrimsel açıdan yeni, kararlı bir gen takımı oluşur (*Böylelikle bir parçacık evrim oluşmuştur*). Saldırganlık stratejilerine benzetirsek, bir popülasyonda birden fazla alternatif kararlı nokta olabilir ve zaman zaman bir noktadan diğerine atlamalar görülebilir. Evrimin ilerlemesi bir kararlı düzlükten diğer bir kararlı düzleşme atılan kesik kesik adımlar dizisi gibi düzgün bir tırmanış olmayabilir. Popülasyonun bir bütün olarak sadece kendini ayarlayabilen birim gibi davrandığı düşünülebilir. Ancak, bu yanlısamaya tek gen düzeyinde süregiden seçim neden olmaktadır. Genler "hünere" bağlı olarak seçilirler. Fakat hüner, hâlihazırdaki gen havuzu olan evrimsel açıdan kararlı gen takımı içerisindeki performansı temelinde değerlendirilir.

Maynard Smith, bireyler arasındaki saldırgan etkileşimler üzerinde odaklanarak, olayları berraklaştırmayı başarabilmiştir. Atmaca bedenlerin ve güvercin bedenlerinin kararlı oranlarını düşünmek kolaydır; çünkü bedenler görebildiğimiz büyük şeylerdir. Fakat *farklı* bedenlerde yerleşmiş genler arasındaki etkileşimler yalnızca buzdağın tepesidir. Evrimsel açıdan kararlı gen takımındaki genler arasında varolan önemli etkileşimlerin büyük çoğunluğu bireylerin be- [s.148] denleri *içerisinde* olur. Bu etkileşimleri gözlemek zordur, çünkü hücrelerin içinde -hatta gelişmekte olan cenin hücrelerinde- meydana gelir. İyi bütünleşmiş bedenler varolurlar, çünkü evrimsel açıdan kararlı, bencil genlerden oluşan bir takımın ürünüdürler.

Artık bu kitabın ana konusu olan hayvanlar arasındaki etkileşimlerin düzeyine dönmeliyim. Saldırganlığı anlayabilmek için, bireysel hayvanları bağımsız bencil makineler olarak düşünmek kolaylık sağlamıştı. İncelediğimiz bireylerin yakın akraba olması halinde -kardeşler, abla-ağabeyler, kuzenler, ana baba ve çocuklar- bu model işe yaramaz hale gelir. Bunun nedeni akrabaların genlerinin önemli bir kısmının aynı olmasıdır. Böylece, her bencil gen sadakatini değişik bedenler arasında paylaşır. Bu bir sonraki bölümde açıklanacaktır.

VI. Bölüm

Gencilik

Nedir bu bencil gen? O, yalnızca tek bir fiziksel DNA parçacığı değil. Tıpkı ilksel çorbada olduğu gibi, gen, belirli bir DNA parçasının dünya üzerine dağılmış *tüm kopyalarıdır*. Bu teklifsiz lisanımızı gerisin geriye saygıdeğer terimlerimize çevirebileceğimizi sürekli hatırlayarak, kendimize genlerden belirli bir amaçlan varmışçasına söz etme izni verirsek, şu soruyu sorabiliriz: Tek bir bencil gen ne yapmaya çalışıyor? Gen havuzunda sayısını artırmaya çalışıyor. Bunu temelde, içinde bulunduğu bedenlerin yaşamda kalması ve üremesi için programlanmasına yardım ederek yapıyor. Ancak artık, "onun" aynı anda farklı bireylerde yayılmış bir öge olduğunu vurgulayacağız. Bu bölümdeki kilit nokta, bir genin diğer bedenlerde yerleşmiş *kopyalarına* yardım edebileceği yolunda olacak. Eğer bu doğruysa, bireysel özveri gibi görünecek ancak genin bencilliği sonucu ortaya çıkmış olacaktır.

İnsanlarda akşınlık (*albinizm*) genini ele alalım. Aslında akşınlığa neden olabilecek birçok gen vardır; ama ben bunlardan yalnızca bir tanesi üzerinde duracağım. Bu gen çekinik; yani kişinin akşın olması için çift dozda olması gerekir. Bu yaklaşık 20 000 kişide l'i için doğrudur. An- [s.150] cak, 70 kişi içinden 1 tanesinde tek doz halinde bulunur ve bu bireyler akşın olmaz. Kuramsal olarak, akşınlık geni benzeri bir gen birçok bireye dağıtılmış olduğu için, kendi bedenini diğer akşın bedenlere -bunların da aynı geni içerdiği bilindiğine göre- karşı özverili davranmaya programlayarak kendisinin gen havuzunda yaşamda kalmasına yardımcı olabilir. İçine yerleştiği bedenlerden bazılarının ölmesi, -ölürken aynı geni içeren diğer bedenlerin yaşamda kalmasına yardım etmeleri koşuluyla- akşınlık genini epey memnun edecektir. Eğer akşınlık geni, bedenlerinden birinin on akşın bedeninin hayatını kurtarmasını sağlarsa, özverili beden ölse bile, bu ölüm gen havuzundaki akşınlık genlerinin sayısının artışı ile fazlasıyla karşılanmış olacaktır.

Öyleyse, akşınlar birbirlerine karşı özellikle iyi mi davranacaklar? Aslında, yanıtımız büyük olasılıkla hayır olacaktır. Neden böyle olamayacağını görebilmek için, genin bilinçli bir öge olduğu eğretilmesini geçici olarak bir kenara bırakmalıyız; çünkü bu çerçevede tümüyle yanıltıcı hale gelecek. Daha lafazan olsa da, saygıdeğer terimlerimize geri dönmeliyiz. Akşınlık genlerinin, aslında, yaşamda kalmak ya da diğer akşınlık genlerine yardım etmek gibi bir "istekleri" yok. Ancak, akşınlık geni rastlantısal olarak bedenlerinin diğer akşınlara karşı özverili davranmasına neden olursa, bunun sonucu olarak ister istemez, otomatik olarak, gen havuzundaki sayılan artacaktır. Bunun olabilmesi için, genin bedenler üzerinde birbirinden bağımsız iki etkisi olması gerekir. Çok açık bir ten rengi verecek olağan etkisinin yanı sıra, çok açık ten rengi [s.151] olan bireylere karşı özverili davranma eğilimi de vermelidir. Eğer varolsaydı, böylesi bir çift etkili gen popülasyonda çok etkili olabilirdi.

III. Bölüm'de vurguladığım gibi, genlerin çoklu etkileri olduğu doğru. Kuramsal olarak, görünür bir etkisi olan, -diyelim ki, soluk bir ten ya da yeşil bir sakal ya da bariz bir şey- aynı zamanda da bu bariz etiketi taşıyanlara özellikle iyi davranma eğilimi veren bir gen ortaya çıkabilir. Ancak çıkma olasılığı azdır. Yeşil sakallı olmanın, tırnak batması eğilimiyle veya başka bir özellik ile ilişkili olması olasılığı da aynıdır; yeşil sakallılardan hoşlanmanın frezyanın kokusunu alamama özelliği ile birlikte bulunması olasılığı da aynıdır. Aynı ve bir tek genin hem doğru etiketi hem de doğru çeşit özveriyi vermesi pek olası değildir. Yine de, Yeşil Sakal Özveri Etkisi diyebileceğimiz şey, kuramsal olarak mümkündür.

Yeşil sakal benzeri keyfi bir etiket, bir genin başka bireylerdeki kendi kopyalarını "tanıyabileceği" yollardan yalnızca bir tanesidir. Başka yollar da var mı? Özellikle doğrudan doğruya gerçekleşen olası yollardan biri şöyle: Özverili bir genin sahibi, özverili eylemlerde bulunması ile tanınabilir. Bir gen, şuna eşdeğer bir şeyler 'söylerse" gen havuzunda çoğalabilir: "Beden! Eğer A, başka birisini boğulmaktan kurtarmaya çalışırken boğuluyorsa, suya atla ve A'yı kurtar." Böyle bir genin sayısını artırabilmesinin nedeni, A'nın aynı yaşam-kurtarıcı özverili geni içermesinin olasılığının ortalamasının üstünde olmasıdır. A'nın bir başkasını kurtarması, yeşil sakala eşdeğer bir etikettir. Yeşil sakaldan daha az keyfi, ancak inanılması oldukça güç. Genlerin başka [s.152] bireylerdeki kopyalarını tanıyabilmesi için inanılabilir yollar var mı?

Yanıt, evet. *Yakın akrabaların* aynı genleri paylaşma şansları ortalamanın üzerindedir. Ana babaların çocuklarına karşı gösterdikleri özverinin nedeninin bu olması gerektiği açık. R. A. Fisher, J. B. S. Haldane, özellikle W. O. Hamilton şunu fark ettiler: Aynı şey diğer yakın akrabalar -erkek kardeşler, kız kardeşler, yeğenler, yakın kuzenler- için de geçerlidir. Bir birey yakın akrabalarından on tanesini kurtarmak için öldüğünde, akraba özverisi geninin bir kopyası yok olabilir, ancak aynı genin daha fazla sayıda kopyası kurtulmuş olur.

"Daha fazla sayıda" tanımı biraz bulanık. "Yakın akrabalar" da öyle. Hamilton'ın gösterdiği gibi bundan daha kesin konuşabiliriz. 1964'te yazdığı iki makale, şimdiye değin toplumsal etoloji-ye yapılmış en önemli katkılar arasındadır ve ben, bu çalışmaların etologlar tarafından neden bu denli ihmal edildiğini anlayabilmiş değilim (*Hamilton'ın ismi, her ikisi de 1970'te basılmış olan iki ana etoloji ders kitabının isimler dizininde bile yer almıyor*). Neyse ki, son günlerde Hamilton'ın düşüncelerine gösterilen ilgide bir canlanma var. Hamilton'ın makaleleri oldukça matematiksel, ancak temel ilkeler fazlaca basitleştirme pahasına da olsa, ağır matematiksel işlemlere girmeden, sezgiyle kolayca kavranabiliyor. Hesaplamak istediğimiz şey, iki bireyin -diyelim ki, iki kız kardeşin- belirli bir geni paylaşmalarının olasılığı.

Basit olabilmek amacıyla, tüm gen havuzunda ender görülen genlerden söz ettiğimizi varsaya- [s.153] çağım. Birçok insan, ister birbirleriyle akraba olsunlar ister olmasınlar, "akşın olmama genini" paylaşırlar. Bu genin bu kadar sıklıkla görülmesinin nedeni, akşınların doğada hayatta kalabilme olasılıklarının akşın-olmayanlardan daha az olmasıdır: Örneğin, güneş gözlerini kamaştırır ve yaklaşan bir avcıyı fark etme olasılıklarının daha az olmasına neden olur. Akşın olmama geni gibi açıkça "iyi" olan genlerin gen havuzunda yaygın olmalarını açıklamaya çalışmıyoruz. İlgilendiğimiz, genlerin özellikle özverili olmalarının bir sonucu olarak başarılı olmalarını açıklayabilmek. Bu nedenle, en azından evrim sürecinin ilk aşamalarında bu genlerin ender olduğunu varsayabiliriz. İşte önemli nokta: Tüm popülasyonda ender rastlansa bile, bir gen aile içerisinde yaygın olacaktır. Bende tüm popülasyon içerisinde ender rastlanan bir takım genler var; sizde de... Her ikimizin de aynı ender bulunan genleri içermemizin olasılığı gerçekten de çok azdır. Fakat bende olan belirli bir ender genin kız kardeşimde de olması olasılığı epey fazla ve sizde olan ender genin de sizin kız kardeşinizde olma şansı yüksek. Buradaki olasılık tam yüzde 50'dir; niye böyle olduğunu açıklamak da kolay.

Diyelim ki, sizde G geninin bir kopyası var. Bunu ya annenizden ya da babanızdan almışsınızdır (*Kolaylık sağlaması için çeşitli düşük olasılıkları göz ardı edebiliriz: G'nin yeni bir mutasyon olması; hem annenizden hem de babanızda bu genin olması; ana babanızdan birinin bu genden iki kopya içermesi*). Varsayalım ki, size bu geni veren babanızdı. Öyleyse, babanızın vücut hücrelerinin her birinde G'nin bir kopyası var- [s.154] dir. Şimdi bir erkeğin bir sperm oluşturması sırasında genlerinin yarısını bu sperme vereceğini hatırlamalısınız. Öyleyse, kız kardeşinizi yapan spermin G

genini almış olması olasılığı yüzde 50'dir. Diğer taraftan, G'yi annenizden aldıysanız, paralel bir mantıkla, yumurtalarının yarısında G olması gerektiğini söyleyebiliriz; bir kez daha kız kardeşinizin G genini taşıması olasılığı yüzde ellidir. Bu şu anlama geliyor: Eğer 100 kardeşiniz olsaydı, yaklaşık 50 tanesi sizin taşıdığınız, ender bulunan özel bir geni taşıyacaktı. Şöyle de diyebiliriz: Eğer 100 ender geniniz olsaydı, bunların yaklaşık 50 tanesi kız kardeşlerinizin veya erkek kardeşlerinizin bedenlerinde bulunabilirdi.

İstedığınız herhangi bir akrabalık derecesi için aynı tür hesaplamaları yapabilirsiniz. Önemli bir ilişki ise çocuk ile ana baba arasındadır.

Sizde H geninin bir kopyası varsa, çocuklarınızdan birinde bu genin bulunma şansı yüzde 50'dir, çünkü sizin eşey hücrelerinizin yarısında H geni bulunur; çocuklarınızın her biri ise bu eşey hücrelerinden oluşmuştur. Eğer J geninin bir kopyasını taşıyorsanız, babanızda da J geninin olması olasılığı yüzde 50'dir; çünkü siz, genlerinizin yarısını babanızdan, yarısını da annenizden aldınız. Kolaylık sağlaması için, bir genin iki akrabada da taşınması olasılığını gösteren bir *akrabalık* endeksi kullanırız. İki erkek kardeş arasındaki akrabalık $1/2$ 'dir; çünkü bir kardeşin sahip olduğu genlerin yarısı diğerinde bulunacaktır. Bu ortalama bir sayıdır: Mayoz çekilişindeki şansa bağlı olarak, iki kardeşin bundan [s.155] daha fazla ya da daha az sayıda gen paylaşması mümkün. Ana baba ve çocuk arasındaki akrabalık da her zaman $1/2$ 'dir.

Her seferinde, hesaplamaları başlangıç ilkelerinden başlayarak yapmak usandırıcı olacak; herhangi iki A ve B bireyi arasındaki akrabalığı çıkartmak için kaba ve çabuk bir kural var. Vasiyetnamenizi yazarken veya ailenizdeki görünür benzerlikleri yorumlarken bu kuraldan yararlanabilirsiniz; basit durumların hepsinde geçerli olacaktır; ancak ensest birleşmelerde ve göreceğimiz gibi, bazı belirli böceklerde bu kural işe yaramaz.

Önce A ve B'nin ortak atalarını belirleyelim. Örneğin, birinci derecedeki iki kuzenin ortak ataları, paylaştıkları büyükanne ve büyükbabalarıdır. Bir kez ortak atayı bulduktan sonra, onun tüm atalarının da A ve B'nin ortak ataları oldukları elbette ki mantıksal olarak doğru olacaktır. Eğer B, doğrudan A'nın soyundan geliyorsa, -örneğin, büyük büyük torunuysa- aradığımız "ortak ata" A'nın ta kendisi olur.

A ve B'nin ortak atasını (*atalarını*) bulduktan sonra, aşağıda anlatacağım biçimde, *nesil uzaklığını* hesaplayınız. A'dan başlayarak, ortak ataya gelinceye kadar aile ağacında yukarı çıkın, sonra da B'ye gelinceye kadar aşağıya inin. Bu çıkış ve inişteki basamakların sayısı nesil uzaklığı olacaktır. Örneğin, A, B'nin amcası ise, nesil uzaklığı 3'tür. Ortak ata A'nın babası ve (*diyelim ki*) B'nin büyükbabasıdır. A'dan başladığımızda ortak ataya gelmek için bir nesil yukarı çıkmanız gerekir; sonra da B'ye inmek için iki nesil geçmelisiniz. Nesil uzaklığı $1 + 2 = 3$ olur.

[s.156] Ortak ataya göre A ile B arasındaki nesil uzaklığını bulduktan sonra, bu ata nedeniyle aralarında oluşan akrabalığı hesaplayın. Bunun için de, nesil uzaklığındaki her basamak için $1/2$ 'yi kendisiyle çarpın. Nesil uzaklığı 3 ise, $1/2 \times 1/2 \times 1/2$ veya $(1/2)^3$ hesaplanacaktır. Belirli bir ataya göre nesil uzaklığı g basamak olarak bulunuyorsa, bu ata nedeniyle oluşan akrabalık $(1/2)^g$ olur.

Ancak bu, A ile B arasındaki akrabalığın yalnızca bir parçasıdır. Birden fazla ortak ataları varsa, her ortak ata için aynı sayıyı hesaplayıp, hepsini toplamalıyız. Genellikle, bir çift bireyin tüm ortak ataları için nesil uzaklığı aynıdır. Bu nedenle, A ile B arasında atalardan biri nedeniyle oluşan akrabalığı bulduktan sonra, yapmanız gereken tek şey bunu ataların sayısı ile çarpmak olacaktır. Örneğin, birinci derece kuzenlerin iki ortak atası vardır ve her biri için nesil uzaklığı 4'tür. Bu nedenle de, A ve B'nin akrabalığı $2 \times (1/2)^4$ olacaktır. Eğer A, B'nin torununun çocuğu ise, nesil uzaklığı 3 ve ortak ata

sayısı l'dir (*B'nin kendisi*); böylece akrabalıkları $1 \times (1/2)^3 = 1/8$ olacaktır. Genetik olarak ifade edersek, birinci derecedeki kuzeniniz, torununuzun çocuğu ile eşdeğer olacaktır. Benzer şekilde, amcanıza benzeme olasılığınızla (akrabalık = $1 \times (1/2)^3 = 1/4$) büyükbabanıza benzeme olasılığınız (akrabalık = $1 \times (1/2)^2 = 1/4$) aynı olacaktır.

Üçüncü dereceden kuzenler gibi uzak akrabalık ilişkilerinde ($2 \times (1/2)^8 = 1/128$), Anın sahip olduğu herhangi bir genin akrabası ile ortak olmasının olasılığı popülasyondaki gelişigüzel bir bireyle ortak olmasının olasılığına yaklaşıyor. [s.157] Üçüncü dereceden bir kuzen, özverili bir gen göz önüne alındığında, Ahmet-Mehmet ile eşdeğer olmaktan uzak değildir. İkinci derecede bir kuzen (akrabalık = $1/32$) bir parçacık özeldir; birinci derece bir kuzen ise (akrabalık = $1/8$) biraz daha özel. Kardeşler ile ana baba ve çocuklar çok özeldir ($1/2$) ve eş yumurta ikizleri (akrabalık = 1) bireyin kendisi kadar özeldir. Amca ve teyzeler; yeğenler; büyükanne ve büyükbabalar; üvey kardeşler $1/4$ akrabalık ile ortalarda yer alırlar.

Artık akrabalık-özverisi hakkında daha kesin olarak konuşabilecek bir durumdayız. Kendini feda ederek beş kuzeni kurtarma geni popülasyondaki sayısını artıramayacak, ancak beş kardeşi kurtarma geni ya da on tane birinci derecede kuzeni kurtarma geni artıracaktır. Kendini feda etme geninin başarılı olabilmesi için asgari gerek şart, ikiden fazla kardeş (*veya çocuk veya ana babayı*) ya da dört taneden fazla üvey kardeş (*veya amca, teyze, yeğen, büyükanne, büyükbaba, torun*) ya da sekizden fazla birinci derecede kuzen kurtarmaktır. Böylesi bir gen, ortalama olarak, özverili bireyin ölümünü karşılayabilecek yeterli sayıda kurtarılmış bireyin bedenlerinde yaşamaya eğilimlidir.

Bir birey başka bir kişinin kendi eş yumurta ikizi olduğundan emin olabilirse, tıpkı kendi iyiliğini düşünür gibi ikizinin de iyiliğini düşünmelidir. İkiz-özveri geni her iki ikiz tarafından da taşınacaktır, bu nedenle, bir tanesi diğerinin hayatını kurtarmak için kahramanca ölürse, gen yaşamına devam eder. Dokuz şeritli armadillo eş dördüzler olarak doğar. Bildiğim kadarıyla, genç [s.158] armadillolarda kahramanca kendini feda etme olayları gözlenmemiş ancak güçlü bir özverinin kesinlikle beklenebileceğine dair işaretler saptanmıştır (*Güney Amerika'ya gidip bir bakmaya değer*).

Şimdi ana baba bakımının akraba-özverisinin yalnızca özel bir durumu olduğunu görebiliriz. Genetik açıdan bakarsak, bir yetişkin kendi çocuklarına ne kadar bakım gösteriyorsa, yetim kalmış bebek kardeşine de aynı bakımı göstermelidir. Her iki bebekle de akrabalığı aynıdır: $1/2$. Gen seçilimi terimleriyle, büyük kız kardeşin özverili davranış geninin popülasyonda yayılma şansı, ana baba özverisi geninin yayılma şansı ile tümüyle aynıdır. Uygulamada bu, ilerde göstereceğim nedenlerden dolayı aşırı bir basitleştirme olur. Ayrıca kardeş bakımı doğada hiç de ana babanın kadar yaygın değildir. Burada vurgulamak istediğim nokta, kardeşler arasındaki akrabalık ilişkisi ile kıyaslandığında ana baba/çocuk arasındaki akrabalık ilişkisinin, genetik açıdan bakıldığında hiç de özel olmadığı. Ana babanın çocuklarına gen vermesi, ancak kardeşlerin birbirine gen vermemesi gerçeği konumuzla ilişkili değil; çünkü kardeşler aynı ana babanın genlerinin aynı eş kopyalarını alırlar.

Kimileri bu tür doğal seçilimi, grup seçilimin-den (*grupların ayrımcı biçimde yaşamda kalması*) ve bireysel seçilimden (*bireylerin ayrımcı biçimde yaşamda kalması*) ayırt etmek için akraba seçilimi terimini kullanıyorlar: Akraba-seçilimi aile içi özveriyi açıklar; akrabalık ilişkisi ne kadar yakınsa, seçilim de o denli güçlüdür. Bu terimde yanlış bir şey yok ancak, ne yazık ki, son [s.159] zamanlarda yanlış kullanımı çok büyük boyutlarda olduğu için terk etmek zorunda kalabiliriz. Bu yanlış kullanım gelecek yıllarda da biyologların kafasını karıştıracağı ve bulandıracacağı benziyor. E. O. Wilson,

Sosyobioloji: Yeni Sentez adlı kitabında (ki diğer yönleriyle hayran olunacak bir kitap) yakın-akraba seçilimini grup seçiliminin özel bir durumu olarak tanımlıyor.

Bunu, "bireysel seçim" ile "grup seçilimi" arasında ortalarda bir yerde, alışlagelmiş anlamda -benim I. Bölüm'de kullandığım anlamda-algıladığını açıkça gösteren bir şema çizmiş. Ancak, grup seçilimi, -Wilson'un tanımına göre bile- birey gruplarının ayrımcı biçimde yaşamda kalması anlamına gelir. Ailenin özel bir grup türü olduğu savında elbette bir mantık var. Ancak, Hamilton'un tartışmasının tüm sorunu aile ile aile-dışı arasındaki ayrımın kesin olmayıp, matematiksel bir olasılık olması. Hamilton'un, kuramında, hayvanların tüm "aile bireylerine" karşı özverili davranıp, bunun dışındaki herkese bencilce yaklaştıkları savı yer almıyor. Aile ve aile-dışı arasında belirli bir çizgi yoktur. Örneğin, ikinci derece kuzenlerin aile grubu içinde mi yoksa dışında mı sayılması gerektiğine karar vermek zorunda değiliz: Yalnızca çocuklara ya da kardeşlere gösterilen özverinin 1/16'sının ikinci derece kuzenlere gösterilmesini bekliyoruz. Yakın akraba seçilimi, grup seçiliminin kesinlikle özel bir durumu değil; gen seçiliminin özel bir sonucu.

Wilson'un yakın-akraba tanımında daha da ciddi bir eksiklik var. Wilson bilinçli olarak evlatları bu tanımın dışında bırakıyor: Evlatlar ak- [s.160] rabadan sayılmıyor! Aslında evlatların ana babaları ile akraba olduklarını çok iyi biliyor, ancak ana babaların kendi evlatlarına gösterdiği bakımı açıklamak için, yakın-akraba seçilimi kuramına başvurmamayı tercih ediyor. Elbette Wilson, bir sözcüğü istediği biçimde tanımlama hakkına sahip, ancak bu çok kafa karıştırıcı bir terim ve umarım bunu aslında etkileyici olan kitabının gelecekteki baskılarında değiştirir. Genetik açıdan baktığımızda, ana baba bakımı ve kardeş özverisi tümüyle aynı nedenle evrimleşir: Her iki durumda da özverili genin yararlanan bireyin bedeninde bulunma şansı yüksektir.

Bu küçük eleştiri için okuyucuların hoşgörüsüne sığınarak, hızla, ana öyküye geri dönüyorum. Şu ana kadar, bir parça aşırı basitleştirme kullandım; artık bazı nitelikler eklemenin zamanı geldi. Temel terimlerle, akrabalık derecesi kesin olarak bilinen, belli bir sayıdaki yakın akrabanın hayatını kurtaracak intihar genlerinden bahsettim. Açık ki, gerçek yaşamda hayvanların, kardeşlerini ve kuzenlerini kesinlikle tanıyabilecek bir yolları olsa bile, kaç tane akrabayı kurtarıyor olduklarını bilmelerini ya da Hamil-ton'un hesaplamalarını pratik olarak yapmalarını bekleyemeyiz. Gerçek yaşamda, intihar ve yaşam "kurtarma" kavramlarını mutlak olmaktan çıkartıp, bireyin kendisinin ve diğerlerinin ölüm riski istatistikleri ile değiştirmek gerek. Eğer kendinizin atılacağı risk küçük ise, üçüncü derece bir kuzen bile kurtarılmaya değer olacaktır. Sonra, hem siz hem de kurtarmayı düşündüğünüz akrabanız zaten bir gün öleceksiniz. Her bireyin, bir sigorta istatistik uzmanı tarafından [s.161] belli bir hata payı ile hesaplanabilecek bir "yaşam süresi beklentisi" vardır. Yakın bir zamanda yaşlılıktan ölecek bir akrabanın hayatını kurtarmak, gelecekteki gen havuzunu, aynı yakınlıkta ancak tüm yaşamı önünde olan bir akrabayı kurtarmaktan daha az etkileyecektir.

Bizim düzgün, simetrik akrabalık hesaplamalarımızı, karmaşık sigorta ağırlıkları ile değiştirmemiz gerekiyor. Genetik açıdan bakıldığında, büyükbaba, büyükannelerin ve torunların birbirlerine özverili davranmaları için eşit nedenleri vardır, çünkü birbirlerinin genlerinin 1/4'ü ortaktır. Fakat, torunların yaşam sürelerinin daha uzun olacağını düşünüyorsak, büyükanababanın toruna göstereceği özveri geninin, torunun büyükanababaya göstereceği özveri geninden daha fazla seçim avantajı vardır. Uzak bir genç akrabaya yardımcı olmanın net yararının, yakın bir yaşlı akrabaya yardımcı olmanın net yararını geçmesi mümkündür (*Büyükanababanın yaşam sürelerinin torunlardan mutlaka daha kısa olması gerekmiyor. Bebek ölümleri oranının yüksek olduğu türlerde, bunun tamamen aksi doğru olabilir*).

Sigorta istatistik uzmanı analojimizi daha da genişletmek için, bireyleri hayat sigortacıları olarak düşünebiliriz. Bir bireyin, kendi varlıklarının belli bir oranını başka bir bireyin yaşamına yatırması beklenebilir. Bunu yaparken diğer kişiyle akrabalığını hesaba katar ve o kişinin tahmin edilen yaşam süresini kendisinininkiyle karşılaştırdığında, onun iyi bir yatırım olup olmadığını gözden geçirir. Aslında "yaşam süresi beklentisi" yerine "üreme beklentisi" demeliyiz; ya da daha doğrusu, "kendi genlerinin genel ya- [s.162] rar sağlama kapasitesinin beklentisi" diyebiliriz. Öyleyse, özverili davranışın evrimleşmesi için, özverili bireyin net riski, alıcının net yararının akrabalık ile çarpımından daha az olmalıdır. Risk ve yararlar, özetlediğim bu karmaşık yolla hesaplanmalıdır.

Aman! Zavallı bir yaşamkalım makinesinin böylesine karmaşık bir hesabı yapmasını mı bekliyoruz? Hele bir de acelesi varsa... Büyük matematiksel biyolog Haldane bile (1955'te yazdığı ve yakın akrabaların boğulmaktan kurtarılmasını sağlayan genin yayıldığını öne sürecek Hamil-ton'u önceleyen makalesinde) şöyle diyor: "...insanları suda boğulmaktan kurtardığım (kendimi çok ufak bir tehlikeye atarak) iki olayda, böyle hesaplamalar yapmaya vaktim olmamıştı." Neyse ki, Haldane'in de çok iyi bildiği gibi, yaşamkalım makinelerinin bu toplamaları kafalarında bilinçli olarak yaptıklarını varsaymamız gerekmiyor. Aslında, logaritma kullandığımızı bilmeden bir sürgülü cetvel kullanmamız gibi, bir hayvan da karışık bir hesaplama yapıyormuş gibi davranacak biçimde önceden programlanmış olabilir.

Bunu düşünmek görüldüğü kadar zor değil. Adamın biri topu yukarı atıp, sonra da tuttuğunda, topun izleyeceği yolu tahmin eden bir dizi diferansiyel denklem çözmüş gibi görünür. Bu adam diferansiyel denklemin ne olduğunu bilmez, hatta aldırılmaz bile; ancak bu, topu yakalama yeteneğini etkilemez. Bilinçaltında, matematiksel hesaplamalara eşdeğer bir işlev yerine getirilmektedir. Benzer şekilde, bir adam tüm olasılıkları ve düşünebileceği tüm sonuçları tarttıktan sonra zor bir kararı verdiğinde, ancak bir [s.163] bilgisayarın yapabileceği uzun bir "ağırlıklı toplam" hesabının işlevsel olarak eşdeğeri olan bir yaklaşımı gerçekleştirmiş olur.

Bir bilgisayarı özverili davranma konusunda karar verebilen bir yaşamkalım makinesine öykünecek bir model oluşturmak üzere programlamaya kalksaydık, muhtemelen, aşağıda anlatacağım biçimde davranacaktık. Hayvanın yapabileceği tüm alternatif davranışları sıralardık. Bundan sonra, bu alternatif davranış biçimlerinin her biri için bir ağırlıklı toplam hesaplaması programlardık. Çeşitli yararların hepsine artı işareti; tüm risklere eksi işareti verir; bu yarar ve riskleri toplamadan önce de uygun akrabalık endeksi ile çarparak ağırlıklarını alırdık. Başlangıçta, basit olabilmesi için, yaş ve sağlık benzeri ağırlıkları bir kenara bırakabiliriz. Bir bireyin kendisi ile akrabalığı 1 olduğu için (açıktır ki, kendi genlerinin yüzde 100'ünü taşır), kendi riskleri ve yararları değiştirilmeyecek, hesaplamada tüm ağırlığı ile yer alacaktır. Alternatif davranış biçimlerinden herhangi birinin toplamı şöyle bir şey olacaktır: Davranış biçiminin net yararı = bireye yararı - bireyin riski +1/2 Kardeşe yararı -1/2 Kardeşe riski +1/2 Diğer kardeşe yararı -1/2 Diğer kardeşe riski +1/8 Birinci derece kuzene yararı -1/8 Birinci derece kuzene riski + 1/2 Bireyin çocuğuna yararı -1/2 Bireyin çocuğuna riski + vs. Bu toplamın sonucu, bu davranış biçiminin net yarar puanı olan bir sayı olacaktır. Bundan sonra, model hayvan heybesindeki alternatif davranış biçimlerinin her biri için aynı toplamı hesaplar. Son olarak da, en fazla net yarar sağlayan davranış biçimini sergilemeyi [s.164] seçer. Puanlar negatif çıksa bile, bunların içinden en büyük olanını seçecektir; yani göreceli olarak iyi olanı... Her türlü eylemin enerji ve zaman tüketeceğini hatırlayınız; bunların her ikisi de başka şeyler yapmak için harcanabilir. En yüksek net yarar puanı olan "davranış" olarak hiçbir şey yapmama çıkarsa, model hayvan hiçbir şey yapmayacaktır.

Şimdi çok basitleştirilmiş bir örnek vereceğim; örnekte bir bilgisayar öykünmesi yerine, kendi kendine konuşma biçiminde bir anlatım kullanacağım. Ben, sekiz mantardan oluşan bir mantar kümesi bulmuş olan bir hayvanım. Besin değerlerini göz önüne alıp, zehirli olmalarından doğacak ufak bir riski bundan çıkarttıktan sonra, her birinin +6 birim değerinde olduğu kestirimini yapıyorum (*Bu birimler bir önceki bölümde olduğu gibi keyfi değerlerdir*). Mantarlar o kadar büyük ki, ancak üç tanesini yiyebilirim. Bir "yiyecek çağrısı" yaparak başkalarını da bu buluşumdan haberdar edecek miyim? Bu çağrıyı duyabilecek kimler var? Kardeşim B (*benimle akrabalığı 1/2*), kuzen C (*benimle akrabalığı 1/8*) ve D (*belli bir akrabalığımız yok: benimle akrabalığı, uygulamamızda ihmal edilebilecek çok küçük bir sayı*). Bu buluşum konusunda çenemi kaparsam sağlayacağım net yarar, yiyeceğim her mantar için +6 birim olacak; toplam 18 birim. Yiyecek çağrısını verdiğim takdirde sağlayacağım net yararı bulmak içinse bir parça hesap kitap yapmam gerek. Bu sekiz mantar dördümüz arasında eşit olarak pay edilecek. Benim payıma düşen ikisini yemekle +6'şardan +12 birim kazanacağım. Fakat, kardeşim ve kuzenim kendi payları- [s.165] na düşen 2'şer mantarı yediğinde de, ortak genlerimiz olduğu için, bir şeyler kazanırım. Gerçek puan şöyle bir şey olacak: $(1 \times 12) + (1/2 \times 12) + (1/8 \times 12) + (0 \times 12) = + 19 \frac{1}{2}$. Bencil davranışım için hesapladığım puan +18'di: Birbirlerine oldukça yakınlar, ancak sonuç kesin. Yiyecek çağrısını vermeliyim; bu durumdaki özverili davranışım genlerime yarar sağlayacak.

Bireysel hayvanın, kendi genleri için en iyi olanı hesapladığı varsayımını yaptım; bu basit-leştirici bir varsayım. Gerçekte olan ise, gen havuzunun, hayvanları böylesi hesaplamalar yapı-yormuşçasına davranacak yönde etkileyen genlerle dolmasıdır.

Aslında, bu hesaplama idealde olması gereken durumun yalnızca bir ön tahmini. İlgili bireylerin yaşları da dâhil, birçok şeyi göz ardı ediyor. Ayrıca, karnın toksa ve yalnızca tek bir mantar yiyebileceksen, yiyecek çağrısı vermenin net yararı -aç olmama kıyasla- daha fazla olacaktır. İdeal duruma erişebilmek için hesaplamada yapılabilecek düzeltmelerin sonu yok. Zaten gerçek hayat da mükemmel değil. Gerçek yaşamda hayvanların optimal bir karara varmak için en küçük ayrıntılara varana dek tüm alternatifleri hesaplamasını bekleyemeyiz. Yabanıl doğayı gözleyerek ve deneyler yaparak, hayvanların ideal bir bedel-yarar çözümlemesi yapmaya ne kadar yaklaştıklarını keşfetmek zorundayız.

Öznel örneklerle kendimizi daha fazla kaptırmamak için, gen diline bir an geri dönelim. Canlı bedenler, yaşamda kalabilmiş genlerin programladığı makinelerdir. Yaşamda kalabilmiş genler, türün geçmişteki çevresini ortalama ola- [s.166] rak karakterize etmeye yönelik koşullarda bunu başarabilmişlerdir. Bu nedenle, bedel ve yarar "tahminleri", tıpkı insanların karar verme sürecinde olduğu gibi, geçmiş "deneyimleri" temel alır. Bununla beraber, bu durumda deneyim, genin deneyimi; daha doğrusu geçmişte genin yaşamda kalabilmesini sağlayan koşullardır (*Genler yaşamkalım makinelerine öğrenme yeteneği de verdikleri için, bazı bedel-yarar çözümlemelerinin bireysel deneyim temelinde yapıldığı da söylenebilir*). Koşullar ağır bir biçimde değişmediği sürece, tahminler iyi tahmin olacak ve yaşamkalım makineleri de ortalama olarak doğru kararlar verme eğiliminde olacaklardır. Koşulların kökten değişikliklere uğraması durumunda ise, yaşamkalım makineleri hatalı kararlar vermeye yatkın olacaklar ve bunun cezasını da genleri çekecektir. Aynı biçimde, insanların güncelliğini yitirmiş bilgileri temel alarak verecekleri kararlar da yanlış olma eğiliminde olacaktır.

Akrabalığa ilişkin tahminler de hatalara ve belirsizliklere açıktır. Şimdiye kadar yaptığımız basitleştirilmiş hesaplamalarda, yaşamkalım makinelerinden, kimin kendileriyle ne kadar yakın akraba olduğunu *bilirlermiş* gibi söz ettik. Gerçek yaşamda, böylesi kesin bir bilgiye sahip olmaları zaman zaman mümkün, ancak daha sıklıkla rastladığımız akrabalığın yalnızca ortalama bir sayı şeklinde kestirilebilir olması. Ör-

neğin, A ile B'nin birbirlerinin üvey kardeşi veya gerçek kardeşi olma olasılıklarının eşit olduğunu düşünelim. Akrabalıkları ya 1/2 ya da 1/4 olabilir. Fakat üvey kardeş mi, yoksa gerçek kardeş mi olduklarını bilmediğimiz için kullanabileceği- [s.167] miz etkin rakam, bunların ortalaması olacaktır: 3/8. Annelerinin aynı olduğunu kesinlikle biliyor, ancak babalarının aynı olma şansı 10'da 1 ise, üvey kardeş olma olasılıkları yüzde 90; gerçek kardeş olma olasılıkları ise yüzde 10'dur. Bu durumda A ve B'nin etkin akrabalığı $1/10 \times 1/2 + 9/10 \times 1/4 = 0,275$ olacaktır.

Ancak, yüzde 90 kesin olduğunu söylerken kimi kastediyoruz? Uzun bir saha araştırması sonunda doğacı bir bilim adamının mı yüzde 90

emin olduğunu kastediyoruz, yoksa hayvanların mı yüzde 90 emin olduğunu söylüyoruz? Biraz şansımız varsa, bu ikisi aynı kapıya çıkabilir. Bunu görebilmek için, hayvanların yakın akrabalarını nasıl tahmin ettiklerini düşünmeliyiz.

Biz akrabalarımızın kim olduklarını biliriz, çünkü onlara isimler veririz; çünkü resmi evlilikler yaparız; çünkü yazılı kayıtlarımız ve iyi belleklerimiz vardır. Birçok toplumsal antropolog çalışmakta oldukları toplumlarda önce "yakın akrabalık ilişkileri" ile ilgilenirler. Kastettikleri gerçek genetik akrabalıklar değil, öznel ve kültürel akrabalık inançlarıdır. İnsanların gelenekleri ve kabile törenleri genelde yakın akrabalığa büyük önem verir; atalara tapınma yaygındır; aileye bağlılık ve aile sorumlulukları yaşamımızın büyük bir kısmını biçimlendirir. Kan davaları ve klanlar arası savaşlar, Hamilton'un genetik kuramı ile kolayca açıklanabilir. Encest tabuların genetik avantajlarının özveriyle hiçbir ilişkisi yoktur; muhtemelen bunlar encest dölleme ile ortaya çıkacak çekinik genlerin zararlı etkileriyle ilişkilidir. Ancak encest tabuların varlığı, insanoğlunun yakın akraba bilincini kanıtlar (*Neden- [s.168]se, birçok antropolog bu açıklamadan hiç hoşlanmıyor*).

Yaban hayvanları yakın akrabalarının kim olduğunu nasıl "bilebilirler"; ya da başka bir deyişle, onların yakın akrabalık kavramını bildikleri izlenimini verecek hangi davranış kurallarını izlerler? "Akrabalarına iyi davran" kuralı, akrabaların uygulamada nasıl tanımlanabileceği sorusuna yanıt verilmesini içerir. Hayvanlara eylem için genleri tarafından basit bir kural verilmiş olmalı; bilinçli olarak eylemin nihai amacına yönelik olmasa da, en azından ortalama koşullarda iş gören bir kural. Biz insanlar kurallara alışkınız; ve o kurallar öylesine güçlü ki, eğer küçük bir beynimiz varsa, bizim için veya başkaları için hiçbir biçimde yararlı olmayacağını açıkça görsek bile kurallara uyarız. Örneğin, bazı Ortodoks Yahudi ve Müslümanlar domuz yemek yerine açlıktan ölmeyi yeğlerler. Hayvanların uyabilecekleri ve normal koşullar altında yakın akrabalarının yararını dolaylı yoldan etkileyebilecek basit, pratik kurallar neler olabilir?

Hayvanların fiziksel olarak kendilerine benzeyen bireylere karşı özverili davranmaya eğilimleri olsaydı, yakın akrabalarına dolaylı olarak bir parça yararları dokunabilirdi. Birçok şey, söz konusu türün ayrıntılarına bağlı olurdu. Her ne olursa olsun, böylesi bir kural, yalnızca istatistiksel anlamda "doğru" kararlara yol açacaktır. Koşulların değişmesi durumunda ise -örneğin, bir türün daha geniş gruplar halinde yaşamaya başlaması durumunda- yanlış kararlara götürebilir. Belki de irksal önyargılar, yakın akrabaları seçebilmek için fiziksel olarak kendine benzeyen [s.169] bireyleri belirleme ve görünüşü farklı bireylere kötü davranma eğiliminin akılsızca bir genellemesidir.

Bireylerinin birbirlerinden pek fazla uzaklaşmadığı ya da küçük gruplar halinde dolaştığı türlerde, karşılaşılan gelişigüzel bir bireyin yakın akraba olması şansı epey yüksektir. Bu durumda, "türünün üyeleri ile karşılaştığında onlara iyi davran" kuralının yaşamda kalabilme üzerinde olumlu etkisi olacaktır; kendini taşıyan bireylerin bu kurala uymasını sağlayan bir gen, gen havuzunda çoğalabilir. Bu, maymun ve balina sürülerinde

özverili davranışın bu kadar sık gözlenmesinin nedeni olabilir. Balina ve yunuslar hava soluyamazlarsa boğulurlar. Yüze çıkamayan bebek balinaların ve yaralı bireylerin, sürüdeki arkadaşları tarafından kurtarılarak su yüzüne çıkartıldıkları görülmüştür. Balinaların yakın akrabalarını tanıyıp tanıyamadıkları bilinmiyor, ancak bu önemli olmayabilir de; sürüdeki gelişigüzel bir bireyin bir akraba olması olasılığı o kadar yüksektir ki, özveride bulunmaya değer. Aslında, boğulmakta olan bir insanın yabancılardan bir yunus tarafından kurtarıldığını anlatan güvenilir bir öykümüz var. Buna sürünün boğulmakta olan üyelerini kurtarma kuralının yanlış hedefe yönelmesi olarak da bakabiliriz. Bu kuraldaki boğulmakta olan sürü üyesinin "tanımı" şöyle bir şey olabilirdi: "Yüze yakın bir yerde çırpınıp duran ve nefes alamayan uzun bir şey."

Yetişkin erkek babunların leopar gibi avcılara karşı sürüyü savunurken kendi yaşamlarını tehlikeye attıkları söylenmektedir. Yetişkin bir er- [s.170] kek babunun genlerinin önemlice bir kısmının sürünün diğer üyelerinde de bulunması olasılığı oldukça fazla. "Söylediklerinin" etkisi "Beden, yetişkin bir erkeksen, sürüyü leoparlara karşı savun." olan bir gen, gen havuzunda sayısını artırabilir. Çok kullanılmış bu örnek konusunda söylenecekleri bitirmeden önce, en azından güvenilir bir uzmanın çok farklı gerçekleri bildirdiğini söylemeliyiz. Bu bayana göre, bir leopar görüldüğünde ilk önce yetişkin erkek babunlar tüyüyor.

Civcivler sürü halinde, analarını izleyerek yem yerler. İki çeşit temel çağrıları vardır. Daha önce bahsettiğim, tiz ciklemeye ek olarak, yemlerini yerken kısa ve melodik civıltılar çıkarırlar. Diğer civcivler anneyi yardıma çağıran cikcikle-re aldırılmaz. Öte yandan, civıltılar onları çeker. Bu, bir civciv yiyecek bulduğunda çıkarttığı civıltıların diğer civcivleri yeme çekeceği anlamına gelir: Daha önce verdiğimiz varsayımsal örneğin terimleriyle bu civıltılar "yiyecek çağrısıdır". Önceki örneğimizde olduğu gibi, civcivlerin görünür özverileri akraba seçimi ile kolayca açıklanabilir. Civcivlerin tümü kardeş olacağından, yem civıltısı çıkarma geni yaygınlaşacaktır (*Civıltıyı çıkaran civcivin ödeyeceği bedelin, diğer civcivlerin sağlayacağı net yararın yansından az olması koşuluyla*). Sürünün tümü yararlanacağı için ve sürüdekilerin sayısı normalde ikiden fazla olacağı için, bu koşulun gerçekleşeceğini düşünmek pek zor değil. Elbette bu kural, çiftliklerde bir tavuk kendisinin olmayan yumurtalar -hatta hindi ya da ördek yumurtaları- üzerinde kuluçkaya yatırıldığında hedefini şaşırır. Ancak ne ta- [s.171] vugun ne de civcivlerinin bunu anlaması beklenmez. Davranışları, doğada bulunan koşullara göre biçimlendirilmiştir; ayrıca doğada genellikle yuvanızda yabancılar bulmazsınız.

Bununla birlikte, bu türden yanlışlıklar doğada zaman zaman oluyor. Sürü halinde yaşayan türlerde, öksüz bir yavru yabancı bir dişi tarafından evlat olarak benimsenebilir; bu anne muhtemelen kendi çocuğunu kaybetmiştir. Maymun gözlemcileri bazen evlatlık edinen bir dişi için "teyze" sözcüğünü kullanırlar. Çoğu kez, gerçek teyze ya da herhangi bir akraba olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur: Maymun gözlemcileri gereken gen-bilincine sahip olsalardı, "teyze" gibi önemli bir sözcüğü bu kadar kolay kullanamazlardı. Ne kadar dokunaklı görünürse görünsün, çoğu durumda evlat edinmeye yerleşik bir kuralın hedefini şaşırması olarak bakabiliriz. Çünkü cömert dişi öksüze bakım gösterdiğinde kendi genlerine yararı dokunmuyor. Zamanını ve enerjisini boşa harcıyor; bunları kendi akrabalarının yaşamlarına -özellikle de gelecekteki çocuklarına- yatırabilirdi. Belki de bu, doğal seçilimin analık içgüdüünün daha seçici hale getirmeye "uğraşmasına" değmeyecek kadar az görülen bir yanlışlıktır. Yeri gelmişken, çoğu kez böylesi evlat edinmeler gerçekleşmez ve bir öksüz ölmeye bırakılır.

Çok aşırı bir yanlışlık örneği var; öylesine aşırı ki, bunu bir yanlışlık örneği olarak değil de, bencil gen kuramına karşı kanıt olarak ele alabilirsiniz. Bebeğini yitiren

anne maymunların başka bir dişinin bebeğini çaldığı ve büyüttüğü görülmüş. Ben buna çifte hata olarak bakıyorum, [s.172] çünkü bebeği evlat edinen yalnızca zamanını harcamakla kalmıyor, aynı zamanda rakip bir dişiyi çocuk büyütme zahmetinden kurtarıyor ve bu dişiyi çabucak bir başka bebek daha doğura-bilmesi için özgür bırakıyor. Buna, derinlemesine araştırılması gereken önemli bir örnek olarak bakıyorum. Böyle bir olayın hangi sıklıkta gerçekleştiğini; bebek ve evlat edinen maymun arasındaki olası akrabalığın ne olabileceğini; ve bebeğin gerçek annesinin tavrının ne olduğunu -sonuç olarak çocuğunun evlat edinilmesi gerçek annenin yararına olacaktır- bilmemiz gerekiyor; anneler bebeklerini evlat edinmeleri için naif ve genç dişileri bilerek kandırmaya mı çalışıyor? (*Evlatlık alanların ve bebek hırsızlarının bebek büyütme konusunda değerli deneyimler kazanarak yarar sağlayabilecekleri de öne sürülmüş.*)

Analık içgüdüünün bilerek yanlış hedefe yöneltilmesinin bir örneği gugukkuşlarında ve diğer kuluçka-asalaklarında gözleniyor; bunlar yumurtalarını bir başkasının yuvasına bırakan kuşlar. Gugukkuşları ana baba kuşlardaki "Yaptığın yuvada oturan küçük kuşlara iyi davran" kuralını uyguluyorlar. Gugukkuşları bir yana bırakılırsa, bu kural normalde özverinin en yakın akraba ile sınırlandırılması etkisini getirecektir; çünkü yuvalar birbirinden o denli yalıtılmıştır ki, yuvanızdaki yavruların kendi yavrularınız olacağı hemen hemen kesindir. Yetişkin ringa martıları kendi yumurtalarını tanımazlar ve gayet mutlu bir tavırla başka martıların yumurtaları -hatta dışarıdan bir insanın koyacağı kaba, tahtadan yumurta taklitleri- üzerinde kuluçkaya yatarlar. Doğada, martıların [s.173] yumurtalarını tanması önemli değildir, çünkü yumurtalar oldukça uzakta olan komşu yuvanın yakınlarına kadar yuvarlanmazlar. Bununla birlikte, martılar kendi yavrularını tanırlar; yumurtaların aksine yavrular ortalıkta gezinebilir ve komşu yetişkinin yuvasının yakınlarına kadar gidebilirler. Bunun pek kötü sonuçları olabileceğini I. Bölüm'de gördük.

Diğer taraftan, karabataklar kendi yumurtalarını benekli desenlerinden tanırlar ve kuluçkaya yatarken etkin bir ayırım uygularlar. Belki de bunun nedeni yuvaların düz kayalar üzerinde yapılması ve yumurtaların yuvarlanarak birbirine karışma tehlikesinin olmasıdır. Şimdi, şöyle bir soru sorulabilir: Neden ayırım yapmakla uğraşılıyor ve yalnızca kendi yumurtalarının üzerine oturuyorlar? Herkes birilerinin yumurtası üzerine oturduğu sürece, bir annenin kendisinin mi yoksa başkasının yumurtası üzerine mi oturduğu önemli olmayacaktır. İşte, grup seçilimsinin argümanı bu. Böylesi bir bebek bakımı grubu oluştuğunda neler olabileceğini bir düşünelim. Karabatağın ortalama kuluçka sayısı birdir. Bu durumda, karşılıklı bebek bakımı grubunun başarılı olabilmesi için, her yetişkinin ortalama bir yumurta üzerine oturması gerekir. Şimdi birilerinin kaydardığını ve kuluçkaya yatmayı reddettiğini düşünelim. Zamanını oturarak harcamak yerine, daha fazla yumurtlayarak geçirebilir. Planın mükemmelliğine bakın: Daha özverili yetişkinler, "yuvanın yanı başında terk edilmiş bir yumurta görürsen onu yuvana al ve üzerine otur" kuralına sadakatle uyacak ve kaytarıcının yumurtalarına onun yerine bakacaklar. Böylece, [s.174] sistemden kaytarmayı getiren gen popülasyonda yaygınlaşacak ve dostluk içinde bebek bakıcıları grubu bozulacaktır.

"Peki," diyebiliriz, "ya dürüst kuşlar kandırılmayı reddeder ve yalnızca tek bir yumurta üzerine oturmaya karar verirlerse?" Bu kaytarıcıların işini bozar, çünkü yumurtaları kayaların üzerinde kalakalır ve kimse onların üzerine kuluçkaya yatmaz. Böylece kısa zamanda hizaya girerler. Oysa, olaylar böyle gelişmeyecektir! Kuşların bir yumurtayı diğerinden ayırt edemeyeceklerini baştan koyduğumuz için, dürüst kuşların kaytarmaya karşı koymak üzere bu planı uygulamaları durumunda ihmal edilecek yumurtaların kendi yumurtaları olması olasılığı var. Kaytarıcılar hâlâ avantajlı, çünkü daha fazla yumurta yumurtlayacaklar ve yaşamda kalabilen çocuklarının sayısı daha fazla olacak. Dürüst bir karabatağın kaytarıcıları yenmesinin tek yolu, kendi yumurtalarını

etkin bir biçimde ayırt edebilmesi olacaktır; yani, özverili davranmayı bir kenara bırakmak ve kendi çıkarlarıyla ilgilenmek.

Maynard Smith'in diliyle, özverili evlat edinme "stratejisi" evrimsel açıdan kararlı bir strateji değildir. Değildir, çünkü kendisine rakip olan daha fazla yumurtlamak ve onların üzerine oturmayı reddetmek stratejisi daha iyidir. Bu ikinci bencil strateji de kararsızdır, çünkü yararlandığı özverili strateji kararsızdır ve yok olacaktır. Bir karabatak için evrimsel açıdan kararlı tek strateji kendi yumurtalarını tanımak, yalnızca onlar üzerinde kuluçkaya yatmaktır (*Gerçekten de aynen böyle olmaktadır*). [s.175] Gugukkuşlarının asalaklık ettiği ötücü kuş türleri de karşı koymuşlardır; kendi yumurtalarının görünümünü öğrenerek değil, fakat türlerine özgü işaretleri olan yumurtaları içgüdüsel olarak ayırt ederek. Kendi türlerinden bireylerin asalaklık alışkanlığı olmadığı için bu strateji etkili olacaktır. Ancak, gugukkuşları buna karşılık olarak yumurtalarını konukçu türün rengine, şekline ve işaretlerine gittikçe daha fazla benzetmişlerdir. Bu bir yalancılık örneği; genellikle de işe yarar. Evrimin silahlarıyla donanmış bu yarışın sonucu, gugukkuşunun yumurtası açısından mükemmel bir taklit örneği olmuştur. Gugukkuşu yumurtalarının ve yavrularının bir kısmının ipliğinin pazara çıkartıldığını düşünebiliriz; fark edilemeyenler ise yaşayacak ve bir sonraki gugukkuşu yumurtalarını yumurtlayacaktır. Böylelikle, daha etkin kandırmaca genleri gugukkuşu gen havuzunda yayılacaktır. Benzer biçimde, gözleri gugukkuşunun taklidindeki en ufak bir kusuru saptayacak kadar keskin olan konukçu kuşlar, kendi gen havuzlarına daha fazla katkıda bulunacaktır. Böylece, keskin ve kuşkucu gözler bir sonraki nesle geçirilmiş olur. Bu, doğal seçilimin etkin ayırt etmeyi -bu örnekte üyelerinin, ayırımıçları engellemek için ellerinden geleni yaptıkları bir başka türe karşı ayırım uygulama- nasıl keskinleştirdiğine güzel bir örnek.

Şimdi geri dönelim ve bir hayvanın kendi grubundaki diğer üyelerle akrabalığını "tahmin etmesi" ile uzman bir saha doğacısının aynı konudaki tahminini karşılaştıralım. Brian Bertram, uzun yıllarını Serengeti Ulusal Parkı'nda [s.176] aslanların biyolojisini araştırarak geçirmiştir. Aslanların üreme alışkanlıkları üzerindeki bilgisine dayanarak, tipik bir aslan sürüsündeki bireyler arasındaki ortalama akrabalığı tahmin etmiştir. Tahminlerini yaparken aşağıdaki gerçekleri kullanır: Tipik bir sürü, kalıcı üyeler olan yedi dişiden ve gezgin üyeler olan iki yetişkin erkek üyeden oluşur. Yetişkin dişilerin yarısı kadarı aynı zamanda doğum yapar ve yavruları birlikte büyütür; öyle ki, hangi yavrunun kime ait olduğunu söyleyebilmek oldukça zor olur. Tipik sürüde üç yavru vardır. Yavrulara babalık görevi ise sürüdeki yetişkin erkekler arasında eşit olarak paylaşılmıştır. Genç dişiler sürüde kalır ve ölen ya da ayrılan yaşlı dişilerin yerini alır. Genç erkekler erişkin hale geldiklerinde sürüden kovulur. Büyüdüklerinde, birbirleriyle ilişkili çiftler veya küçük çeteler halinde sürüden sürüye dolaşırlar ve asıl ailelerine dönme olasılıkları pek azdır.

Bu bilgileri ve diğer varsayımları kullanarak, tipik bir aslan grubundaki iki bireyin akrabalığı için ortalama bir sayı hesaplanabileceğini görebilirsiniz. Bertram'ın bulunduğu sayılar, rasgele seçilmiş bir erkek çift için 0,22; bir dişi çift için 0,15 olmuş. Diğer bir deyişle, bir gruptaki erkeklerin akrabalıkları ortalama olarak, üvey kardeşten daha az yakın ve dişiler de birinci derece kuzenden biraz daha fazla yakındır.

Gruptaki herhangi iki bireyin has kardeş olma olasılığı elbette vardır; ancak ne Bertram ne de aslanların bunu bilme olanakları yoktur. Öte yandan, Bertram'ın tahmin ettiği ortalama rakamları, aslanların da bir anlamda bildiği söyle- [s.177] nebilir. Eğer bu rakamlar bir aslan grubu için gerçekten tipikse, erkeklerin diğer erkeklerle karşı üvey kardeşmiş gibi davranmalarına neden olacak herhangi bir genin olumlu yaşamkalım değeri olacaktır. Fazlaca ileri gidip, erkek aslanları birbirlerine has kardeşlere daha uygun olacak biçimde arkadaşça davranmaya iten herhangi bir gen ise, ortalama olarak,

cezalandırılacaktır. Aynı şekilde, aslanların yeteri kadar dostça davranmamasına - diyelim ki, ikinci derece kuzenlermiş gibi davranmasına- yol açacak bir gen de cezalandırılır. Eğer aslanların yaşamına ilişkin gerçekler Bertram'ın anlattığı gibiyse ve eğer çok sayıda nesil boyunca bu davranış sürüp gitmişse (*bu da çok önemli!*), doğal seçilimin tipik bir gruptaki ortalama akrabalık derecesine uygun bir özveri derecesi yararına çalıştığı söylenebilir. İşte, hayvanın yakın akraba tahmini ile iyi bir doğacının tahmininin hemen hemen aynı kapıya çıkacağını söylemekle bunu kastetmişim.

Böylece, özverinin evrimleşmesinde "gerçek" akrabalığın, hayvanların akrabalık konusunda yapabilecekleri en iyi *tahmine* kıyasla da az önemli olacağı sonucuna varıyoruz. Bu gerçek, muhtemelen, doğada ana baba bakımının, kardeş özverisinden neden daha fazla gözlendiğini ve neden daha fazla sadakat içerdiğini; hayvanların kendilerine neden sayısız erkek kardeşten daha çok önem verdiğini açıklamamızda anahtar olacaktır. Kısaca, söylemek istediğim şu: Akrabalık endeksine ek olarak, "belirlilik" endeksi gibi bir şeyleri de hesaba katmalıyız. Genetik açıdan bakıldığında, ana baba/çocuk akrabalığının [s.178] kardeşler arasındaki akrabalıktan daha yakın olmasına karşın, belirliliği daha fazladır. Normalde, kardeşlerinize kıyasla çocuklarınızın kim olduğunu daha kesinlikle bilebilirsiniz; hatta, kendinizin kim olduğunu çok daha kesinlikle bilebilirsiniz!

Karabataklar arasındaki kaytarıcılardan söz ettik; ileriki bölümlerde yalancılar, sahtekârlar ve suiistimalciler üzerine söyleyeceğimiz epey şey olacak. Diğer bireylerin sürekli olarak akraba seçmeli özveriyi kötüye kullanma ve kendi çıkarlarına alet etme fırsatı kolladığı bir dünyada, bir yaşamkalım makinesi kime güvenebileceğim ve kimden emin olabileceğini çok iyi bilmek zorundadır. Eğer bebek B gerçekten de benim kardeşimse, ona kendime gösterdiğim bakımın yarısını; ve çocuğuma gösterdiğim bakımın aynısını göstermeliyim. Fakat, ondan çocuğumdan emin olduğum kadar emin olabilir miyim? Onun benim kardeşim olduğunu nereden biliyorum?

Eğer C benim eşyumurta ikizimse, onu kendi çocuklarıma gösterdiğim sevgi ve özenin iki katını göstermeliyim; onun yaşamına kendi yaşamıma verdiğim değer kadar değer vermeliyim. Fakat ikizimden emin olabilir miyim? Kesinlikle bana benziyor, ama yalnızca yüz özelliklerini veren genlerimiz ortak olabilir. Hayır, hayır! Yaşamımı onun için feda etmeyeceğim, çünkü benim genlerimin yüzde 100'ünü taşıması *mümkün* olmasına karşın, ben kendi genlerimin yüzde 100' ünü taşıdığımı *kesinlikle* biliyorum; bu yüzden kendim için ben, ondan daha değerliyim. Ben, bencil genlerimden herhangi birinin emin olabileceği tek bireyim. Ve, ideal durumda birey- [s.179] sel bencillik geninin yerini özverili davranarak en azından bir eşyumurta ikizini, iki kardeş veya çocuğu, ya da en azından dört torunu, vs. kurtaracak rakip bir gen alabilirse de, bireysel bencillik geninin bireysel kimliğin *kesinliği* gibi muazzam bir avantajı var. Rakip olan akraba-özverisi geninin, kazayla ya da yalancıların ve asalakların kurdukları komplolarla kimlik yanlışlıkları yapması tehlikesi var. Bu nedenle de, doğada bireysel bencilliğin yalnızca genetik akrabalığa dayalı tahminlerin öngöreğinden bir dereceye kadar daha fazla olmasını beklemeliyiz.

Çoğu türde, anne, yavrularının kimliğinden babadan daha fazla emin olabilir. Elle tutulabilir kanıt olan yumurtayı yumurtlayan ya da çocuğu karnında taşıyan annedir. Kendi genlerinin taşıyıcılarını kesinlikle bilebilme şansı vardır. Zavallı baba! Kandırılmaya çok daha açık. Bu nedenle de, çocukların yetiştirilmesinde babaların annelerden daha az çaba harcaması beklenen bir şey olmalıdır. Bu beklentimizi doğrulayacak başka şeyler de olduğunu Eşey Savaşları (*IX. Bölüm*) adlı bölümde göreceğiz. Benzer biçimde, anneanneler torunlarının kimliğinden daha çok emin olabilirler ve babaannelerden daha fazla özveri göstermeleri beklenebilir; kendi kızlarının çocuğundan emin olabilirler, fakat oğulları aldatılmış olabilir. Dedeler ise ancak babaanneler kadar

torunlarından emindirler; her ikisi de bir nesle güvenebilir ve bir nesile de güvenemezler. Benzer biçimde dayılar yeğenleriyle amcalardan daha fazla ilgilenirler ve genelde teyzeler kadar özverili olmaları gerekir. Gerçekten de, evlilikte sadakatsizliğin yüksek olduğu [s.180] bir toplumda dayılar "babalardan" daha özverili olmalıdır, çünkü bebekle akrabalıklarına güvenmek için dana fazla nedenleri vardır. (*1978'de eklenen not: R. D. Alexander'ın bu noktayı 1974'te vurguladığını eklemem gerekiyor.)

Dayılar, bebeğin annesinin en azından üvey kardeşleri olduğunu bilirler. "Yasal" baba hiçbir şey bilmez. Bu öngörülere yönelik kanıtlar olup olmadığını bilmiyorum, ancak başkalarının bilebileceği ya da kanıt aramaya başlayabileceği umuduyla bunları öneriyorum. Özellikle, toplumsal antropologların söyleyebilecekleri ilginç şeyler olabilir.

Ana baba özverisinin kardeş özverisinden daha sık gözlendiği gerçeğine dönersek, bunu "kimlik belirleme sorunu" açısından açıklamak mantıklı görünüyor. Ancak bu, ana baba/çocuk ilişkisinin kendi içindeki temel asimetrisini açıklamaz. Genetik ilişkinin simetrik olmasına ve akrabalık ilişkisinin her iki yönden de aynı kesinlikte olmasına karşın, ana babalar çocuklarına, çocukların ana babaya gösterdiğinden daha fazla bakım gösterirler. Bir neden, ana babaların daha yaşlı ve yaşama işinde daha uzman olmaları dolayısıyla, çocuklarına yardım etme konusunda daha iyi bir konumda yer almalarıdır. Bir bebek ana babasını beslemek istese bile, uygulamada bunu yapabilecek biçimde donatılmamıştır.

Ana baba/çocuk ilişkisinde, kardeş ilişkisinde gözlenmeyen bir başka asimetri daha vardır. Çocuklar ana babalarından hep daha gençtir. Bu, her zaman olmasa da çoğu kez, çocukların daha uzun bir yaşam süreleri olacağı anlamına gelir.

[s.181] Önceden de vurguladığım gibi, beklenen yaşam süresi, idealleştirilmiş durumda, hayvanların özverili davranıp davranmamaya "karar verirken", "hesaplamalarına" dahil etmeleri gereken önemli bir değişken. Çocukların ortalama yaşam süresi beklentilerinin ana babalarından daha uzun olduğu bir türde, çocuğu özverili davranmaya iten herhangi bir gen dezavantajlı bir durumda çalışıyor olacaktır. Bu durumda gen, yaşlanma sonucu ölüme özverili bireyden daha yakın bireyler için kendini feda etmiş olur. Öte yandan, ana babayı özverili davranmaya iten gen, beklenen yaşam süresi göz önüne alınırsa, avantaj sağlayacaktır.

Zaman zaman, akraba-seçiliminin kuram olarak pek güzel olduğu ancak uygulamadaki işlerliği konusunda çok az örnek gösterilebileceği söylenir. Bu eleştiri ancak akraba-seçiliminin ne olduğunu anlamayan birisi tarafından yapılabilir. Gerçek şu ki, çocukların korunması ile ana babanın gösterdiği bakım, bunlara ilişkin tüm bedensel organlar, süt salgılayan bezler, kanguru cepleri ve benzeri örnekler doğada işlemekte olan akraba-seçilimi ilkesinin örnekleridir. Bu eleştirmenler ana baba bakımının yaygın biçimde var olduğunun elbette farkındalar, ancak bir akraba-seçilimi örneği olarak ana baba bakımının kardeş özverisinden aşağı kalır yanı olmadığını anlayamıyorlar. Örnek istediklerini söylediklerinde kastettikleri ana baba bakımı dışındaki örnekler. Böylesi örneklerin daha az görüldüğü doğru. Bunun neden böyle olduğu konusunda önerilerde bulundum. Kardeş özverisine örnekler sıralayabilmek için ilkemin dışına çıka- [s.182] bildim (*aslında birkaç tane var*). Ancak bunu yapmak istemiyorum, çünkü akraba-seçiliminin ana baba/çocuk ilişkisi dışındaki ilişkilere özgü olduğu yolundaki yanlış düşünceyi (*gördüğümüz gibi Wilson'un da desteklediği*) kuvvetlendirmekten başka bir işe yaramayacak.

Bu hatanın gelişmesinin nedeni büyük ölçüde tarihsel. Ana baba bakımının evrimsel avantajı öylesine açık ki, buna dikkat etmek için Hamil-ton'u beklemek zorunda kalmadık; bu, Darwin zamanında anlaşılmıştı. Hamilton diğer akrabalık ilişkilerinin genetik eşdeğerliliğini ve evrimsel önemini gösterdiğinde, bu sav doğal olarak diğer

akrabalık ilişkilerini vurgulamak zorunda kaldı. Özellikle de, daha sonraki bir bölümde göreceğimiz gibi kız kardeşler arasındaki akrabalık ilişkisinin çok önemli olduğu arılar ve karıncalar gibi toplumsal böceklerden örnekler verdi. Hamilton'un kuramının *yalnızca* toplumsal böceklere uygulandığını zanneden insanlara bile rastladım!

Eğer, herhangi birisi ana baba bakımının akraba-seçiliminin uygulamadaki örneği olduğunu kabullenmek istemiyorsa, ana baba özverisi olduğunu, ancak ikincil akrabalar arasında özveri olmadığını öngören genel bir doğal seçim kuramı oluşturma sorumluluğu kendisine kalacak; ve sanıyorum, bu çabasında da başarılı olamayacaktır.

VII. Bölüm

Aile Planlaması

Bazılarının ana baba bakımını neden diğer akraba-seçimli özveri örneklerinden ayırmak istediğini görmek kolay. Ana babanın çocuğuna bakması üremenin bütünsel bir parçası gibi görünüyor, halbuki yeğene karşı özverili davranmak böyle değil. Ben, burada gerçekten de önemli bir ayrımın gizlendiğine inanıyorum, ancak insanlar ayrımı yanlış yerde arıyorlar. Üremeyi ve ana baba bakımını bir yana koyuyorlar; diğer özveri örneklerini diğer yana... Bense, bir tarafta *dünyaya yeni bireyler getirmek* ile, diğer tarafta *varolan bireylere bakmak* arasında bir ayrım yapmak istiyorum. Bu iki etkinliğe, sırasıyla, çocuk doğurma ve çocuk bakma diyeceğim. Bireysel bir yaşamkalım makinesi, birbirinden epey farklı iki karar vermektedir: Bakma kararı ve doğurma kararı. Karar sözcüğünü bilinçsiz stratejik hareket anlamında kullanıyorum. Bakma kararları şu biçimdedir: "Bir çocuk var; benimle akrabalık derecesi ... dır; ben onu beslemezsem ölme olasılığı şu kadardır; onu besleyecek miyim?" Diğer taraftan, doğurma kararları ise şöyle: "Dünyaya yeni bir birey getirmek için gerekli adımları atmalı mıyım? Üremeli miyim?" Doğurma ve bakma bireyin zamanı ve diğer kaynakları için bir yere kadar birbirleriyle yarışmak durumundadırlar. Bireyin bir [s.184] karar vermesi gerekebilir: "Bu çocuğa mı bakacağım, yoksa yeni bir çocuk mu doğuracağım?"

Türün ekolojik ayrıntılarına bağlı olarak, bakma ve doğurma stratejilerinin çeşitli karışımları evrimsel açıdan kararlı olabilirler. Evrimsel açıdan kararlı olamayacak tek şey, *katıksız* bir bakma stratejisidir. Eğer bütün bireyler kendilerini varolan çocuklara bakmaya adan ve dünyaya hiç yeni çocuk getirmezlerse, popülasyon kısa zamanda doğurma üzerine özelleşmiş mutant bireyler tarafından istila edilir. Çocuk bakma karma bir stratejinin parçası olduğu takdirde evrimsel açıdan kararlı olabilir; bu anlamda çocuk doğurmaya -en azından bir "miktar"- devam edilmelidir.

En iyi tanıdığımız türler -memeliler ve kuşlar-çok iyi bakıcılar olmaya yatkındırlar. Genellikle, yeni bir çocuk doğurma kararını bu çocuğa bakma kararı izler. Doğurma ve bakma uygulamada genellikle birlikte yapıldığı için, insanlar bu ikisini hep karıştırırlar. Ancak bencil genlerin bakış açısıyla, önceden de tartıştığımız gibi, ilke olarak kardeşe bakmakla çocuğa bakmak arasında bir fark yoktur. Her iki bebek de size aynı derecede yakındır. İkisinden birini seçmeniz gerektiğinde, kendi çocuğunuzu seçmeniz için genetik bir neden yoktur. Diğer taraftan, tanım gereği, bir kardeş doğuramazsınız. Yalnızca, başka birileri onu doğurduktan sonra ona bakabilirsiniz. Bundan önceki bölümde, bireysel yaşamkalım makinelerinin varolan diğer yaşamkalım makinelerine özverili davranıp davranmama kararını, ideal olarak, nasıl vereceklerine baktık. Bu bölümde ise, dünyaya yeni bireyler getirip getirmeme kararını nasıl vereceklerini tartışacağız.

[s.185] I. Bölüm'de sözünü ettiğim, "grup seçilimi" konusundaki anlaşmazlıklar bu noktadan çıkmıştır. Bunun nedeni, grup seçilimi düşüncesini ortaya atan Wynne-Edwards'in, bunu bir "popülasyon düzenlemesi" kuramı kapsamında yapmasıdır. Wynne-Edwards, bireysel hayvanların grubun tümünün iyiliği için, kasıtlı ve özverili olarak, doğum hızlarını düşürdüklerini öne sürmüştür.

Bu çok çekici bir varsayım, çünkü bireysel insanların yapması gerekene çok iyi uyuyor. İnsanoglu çok çocuk yapıyor. Popülasyon büyüklüğü dört şeye dayanır: Doğumlar, ölümler, iç göçler ve dış göçler. Dünya popülasyonu bir bütün olarak ele

alındığında iç ve dış göç yoktur; geriye doğumlar ve ölümler kalır. Her çift başına düşen ortalama üreyebilen çocuk sayısı ikiden fazla olduğu sürece, doğan bebek sayısı önümüzdeki yıllarda gittikçe artan bir hızla çoğalmaya devam edecektir. Her nesilde, popülasyon, sabit bir miktar artmak yerine, ulaştığı büyüklüğün belli bir yüzdesi ile artacaktır. Bu büyüklüğün kendisi de gittikçe çoğaldığı için, artış aralığı da büyüyecektir. Eğer bu tür bir büyümenin denetlenmeksizin sürüp gitmesine izin verilirse, bir popülasyonun büyüklüğü kısa bir zamanda astronomik sayılara çıkacaktır.

Yeri gelmişken, bazen nüfus sorunları konusunda kaygı duyan insanların bile anlayamadığı bir şey var: Nüfus artışı insanların kaç tane çocuk sahibi oldukları kadar, *ne zaman* çocuk sahibi olduklarına da bağlıdır. Nüfus her kuşak için belli bir oranda artmaya yatkın olduğu için, kuşakların arasını açarsanız, yıllık nüfus artışı daha az olacaktır. "İkide Dur" sloganı "Otuz Yaşın- [s.186] da Başla" ile rahatlıkla değiştirilerek aynı etki sağlanabilir. Ancak her ne olursa olsun, nüfus artışının hızlanması ciddi bir tehlikeyi işaret eder.

Herhalde hepimiz, bunu anlatabilmek için kullanılan şaşkınlık verici hesaplamalardan örnekler görmüşüzdür. Örneğin, Latin Amerika'nın bugünkü nüfusu 300 milyon civarındadır ve bu nüfusun çoğu şimdiden yetersiz bir beslenmeye sahiptir. Ancak, nüfus bugünkü hızıyla artmaya devam ettiği sürece, 500 yıl sonra öyle bir noktaya gelinecektir ki, insanlar ayakta paketlenmiş bir durumda kıtanın tüm yüzeyini hah gibi kaplayacaktır. Bu insanların çok sıkı olduklarını kabul etsek bile -ki bu gerçekçi bir varsayım olacaktır-sonuç farklı olmayacaktır. Günümüzden 1000 yıl sonra ise, birbirlerinin omuzları üstüne çıkmış olacaklar ve bu halının kalınlığı da bir milyon insandan fazla olacaktır. 2000 yıl sonra ise, dünyadan öteye ışık hızıyla yol almakta olan bu insan dağı bilinen evrenin sınırlarına erişecektir.

Bunun varsayımsal bir hesaplama olduğunu fark etmişsinizdir. Gerçekte böyle olmaması için birtakım nedenler var. Bu nedenler, açlık, salgın ve savaş ya da, eğer şansımız varsa, doğum kontrolü. Tarım bilimindeki gelişmelere bel bağlamanın bir yararı yok - "yeşil devrim"lere ve benzerlerine de... Yiyecek üretimindeki artık, sorunu geçici olarak hafifletebilir ancak bunun uzun dönemli bir çözüm olamayacağı matematiksel olarak kesindir. Gerçekten de, krizi hızlandıran tıpsal ilerlemeler gibi, nüfus artışını hızlandırarak sorunu daha da kötüye götürebilir. Çok basit mantıksal bir doğru var: İnsanların her saniye milyonlarca roketin kalkmasını gerektirecek bir hızla uzaya [s.187] göç etmesini bir tarafa bırakırsak, denetlenmeyen doğum-hızları, ölüm hızlarını dehşetengiz bir oranda artıracaktır. Bu basit doğrunun, yönetimlerindeki insanların etkin doğum kontrol yöntemleri kullanmasını yasaklayan liderler tarafından anlaşılmasını inanılmaz. Bu liderler, nüfus sınırlamasında "doğal" yöntemleri yeğlediklerini söylüyorlar; ve elde edecekleri de tamamen doğal yöntem. Buna açlıktan ölme deniyor.

Böylesi uzun dönemli hesaplamaların uyandırdığı rahatsızlık, türümüzün bir bütün olarak gelecekteki rahatlığı konusundaki kaygılara dayanıyor. İnsanlar (*bazıları*), aşın nüfus artışının ürkütücü sonuçlarını görebilecek bilince sahipler. Yaşamkalım makinelerinin, genelde, geleceği görmesi ya da türün tümünün iyiliğine gönül vermesi beklenmemesi gereken bencil genler tarafından yönetilmekte olduğu bu kitabın temel savı. Wynne-Edwards'ın Ortodoks evrim kuramcılarının ayrıldığı nokta da işte burası; gerçek bir özverili doğum kontrolünün evrimleşebileceği bir yol olduğunu düşünüyor.

Wynne-Edwards'm yazılarında ya da Ardley tarafından onun görüşleri üzerine yazılanlarda vurgulanmayan bir nokta da, üzerinde anlaşılmalı ve tartışılmalı götürmeyen birçok gerçek olduğu. Yabani hayvan popülasyonlarının, kuramsal olarak ulaşabilecekleri astronomik hızlarda büyümedikleri açık bir gerçek. Zaman zaman yabani hayvan popülasyonlarının oldukça kararlı oldukları gözleniyor; ölüm hızları ve doğum hızları

kabaca birbirine eşitleniyor. Birçok örnekte ise -en bilineni kır fareleri-, nüfusta büyük oynamalar görülür; nüfus, iddi artışlarla yok olma arasında gidip gelir. [s.188] Arada sırada sonuç, en azından yerel bir bölgedeki popülasyonun tümüyle tükenmesidir. Bazen, Kanada vaşağında olduğu gibi, popülasyon ritmik bir biçimde salınır - bu konudaki tahminler, birbirini takip eden yıllarda Hudson's Bay Şirketinin sattığı ev hayvanlarının sayısından elde edilmiştir. Hayvan popülasyonlarının yapmadığı tek şey ise, sınırsız olarak artmaya devam etmektir.

Yaban hayvanlarının hemen hemen hiçbiri yaşlılıktan ölmez: Açlık, hastalık ya da avcı hayvanlar onları yaşlanmadan yakalar. Yakın geçmişe kadar bu insanlar için de doğrudur. Çoğu hayvanlar çocukluklarında ölür, birçoğu ise yumurta aşamasının ötesine geçemezler. Açlık ve diğer ölüm nedenleri popülasyonların neden sınırsız olarak artmadığını açıklar. Ancak, gördüğümüz gibi, bizim kendi türümüz için böyle olması için bir neden yoktur. Eğer hayvanlar kendi *doğum hızlarını* ayarlayabilselerdi, açlıktan ölme ortadan kalkardı. İşte Wynne-Edwards da aynen böyle yaptıklarını ileri sürüyor. Bu noktada bile kitabı okurken düşüneceğinizden daha az anlaşmazlık var. Bencil gen kuramının izleyicileri hayvanların *gerçekten de* doğum hızlarını denetlediklerini hemen kabul edeceklerdir. Herhangi bir türde yavru ya da kuluçka sayısı sabit olma eğilimindedir: Hiçbir hayvanda sınırsız çocuk görülmez. Anlaşmazlık doğum hızlarının ayarlanıp ayarlanmadığı konusunda değildir. Anlaşmazlık doğum hızlarının *neden* ayarlandığındadır: Aile planlaması hangi doğal seçim süreci içinde evrimleşti? Kısaca, anlaşmazlık hayvanların doğum kontrollerinin, grubun tümünün iyiliği için uygulanan özverili bir davranış mı, yoksa üremeyi ya- [s.189] pan bireyin iyiliği için uygulanan bencil bir davranış mı olduğu. Her iki kuramı da sırasıyla ele alacağız.

Wynne-Edwards bireylerin, grubun tümünün iyiliğini gözeterek, yapabileceklerinden daha az çocuk sahibi olduklarını varsaydı. Normal doğal seçilimin, büyük olasılıkla, böylesi bir özverinin evrimleşmesine yol açamayacağını kabullendi: Ona göre, ortalamanın altındaki üreme hızlarının doğal seçilimi bir çelişkidir. Bu nedenle de, I. Bölüm'de gördüğümüz gibi grup seçilimine başvurdu. Wynne-Edwards'a göre, bireyleri kendi doğum hızlarını kısıtlayan grupların yok olup tükenmesi, bireyleri besin eldesini tehlikeye sokacak kadar hızlı üreyen gruplara kıyasla daha az olasıdır. Böylelikle de, kısıtlı doğuran gruplar dünyaya yayılır. Wynne-Edwards'ın önerdiği bireysel kısıtlama, genel anlamda, doğum kontrolü demektir, ancak o daha da özele iniyor ve tüm toplumsal yaşamı bir nüfus düzenleme mekanizması olarak gören büyük bir kavram ortaya atıyor. Örneğin, birçok hayvan türünde toplumsal yaşamın iki ana özelliği, V. Bölüm'de gördüğümüz gibi *bölge ve baskınlık hiyerarşileridir*.

Birçok hayvan, enerjilerinin ve zamanlarının büyük bir kısmını, açıkça, doğaçların bölge adını verdikleri bir alanı "korumaya" ayırırlar. Bu olgu hayvanlar âleminde çok yaygın; yalnızca kuşlar, memeliler ve balıklarda değil, böceklerde ve hatta denizlalelerinde bile yaygın. Bu bölge, ardıc kuşlarında olduğu gibi, çiftleşen iki kuşun yem peşinde koştuğu geniş bir koruluk alan olabilir. Ya da, örneğin gümüşlü martılarda, yiyecek içermeyen, ancak merkezinde bir yuvanın olduğu kü- [s.190] çük bir alan olabilir. Wynne-Edwards, bölgeleri İ için dövüşen hayvanların bir parça yiyecek gibi gerçek bir ödül için değil de, simgesel bir ödül için dövüşüklerine inanıyor. Birçok örnekte dişiler bir bölge sahibi olmayan erkeklerle çiftleşmeyi reddederler. Gerçekten de, yenilgiye uğrayıp bölgesi zapt edilen erkeğin dişisi hemen kazanan erkeğe bağlanır. Açıkça sadık, monogam türlerde bile, dişi erkeğin kendisinden çok bölgesiyle evlenir.

Eğer popülasyon çok büyürse, bazı bireyler bölge edinemeyecekler, bu yüzden de çocuk sahibi olamayacaklardır. Böylece, Wynne-Edwards'a göre, bir bölge kazanmak çocuk yapabilmek için bir bilet ya da izin almak gibidir. Eldeki bölgelerin sayısı sınırlı olduğundan, bu durum belirli sayıda izin verilmesine benzer. Bireyler bu izinleri kimin

alacağı konusunda dövüşebilirler, ancak tüm popülasyonda doğabilecek toplam bebek sayısı varolan bölge sayısı ile sınırlıdır. Bazı örneklerde, örneğin kızıl dağ tavuğunda, bireyler ilk bakışta kısıtlama uyguluyormuş gibi görünürler, çünkü bölge kazanamayan yalnız ürememekle kalmaz, aynı zamanda bölge kazanma uğraşından da vazgeçerler. Oyunun kurallarını kabul etmiş gibidirler: Yarış sezonunun sonunda çocuk sahibi olmak için gereken resmi biletlerden birini kazanamamışsanız, gönüllü olarak üremekten vazgeçer ve şanslı bireylere çiftleşme mevsimi boyunca saldırmayıp türü çoğaltmaları için rahat bırakırsınız.

Wynne-Edwards, baskınlık hiyerarşilerini de benzer bir biçimde yorumluyor. Çoğu hayvan grubunda özellikle tutsaklıkta, ancak bazı durumlarda doğada da, bireyler birbirlerinin kimliklerini ve bir dövüşte kimi dövebileceklerini ve genellikle [s.191] kimden dayak yiyeceklerini öğrenirler. V. Bölüm'de gördüğümüz gibi, kendilerini nasılsa dövcek bireylerle dövüşmekten kaçınır ve yenilgiyi kabullenirler. Sonuç olarak doğacı, bir baskınlık hiyerarşisi ya da "gaga rütbesi" (*ilk kez tavuklarda gözlendiği için bu terim kullanılıyor*) tanımlayabilir; toplumda herkesin yerini bildiği ve boyununu aşmadığı bir rütbe düzeni. Elbette bazen gerçek dövüşler olur ve bazen bireyler önceki patronlarını yenip terfi edebilirler. Fakat V. Bölüm'de gördüğümüz gibi, düşük rütbeli bireylerin mücadele etmeden yenilgiyi kabullenmelerinin etkisi, pek az sayıda uzun dövüş yapılması ve ağır yaralanmaların ender görülmesi olur.

Birçok kişi, belirsiz bir grup seçilimi yaklaşımıyla, bunun "iyi bir şey" olduğunu düşünür. Wynne-Edwards'ın ise çok daha cüretli bir yorumu var. Dişiler tarafından yeğlenmeleri ya da düşük rütbeli bireylerin dişilerin yanına yaklaşmasını fiziksel olarak engellemeleri nedeniyle, yüksek rütbeli bireylerin çocuk yapma olasılığı düşük rütbeli bireylerinkinden daha fazladır. Wynne-Edwards yüksek toplumsal rütbeyi üreme hakkı için bir başka bilet olarak görür. Doğrudan dişiler için dövüşmek yerine, bireyler toplumsal statü için dövüşürler ve toplumsal ölçekte yükseklerde bir yer elde edemezlerse, çocuk yapma hakları olmaz. Dişilerin doğrudan söz konusu olduğu yerlerde kendilerini kısıtlatırlar, ancak zaman zaman daha yüksek bir statü elde etmeyi deneyebilirler ve bu nedenle de *dolaylı olarak* dişiler için yarıştıkları söylenebilir. Ancak, Wynne-Edwards'a göre bölge davranışında olduğu gibi, yalnızca yüksek statülü erkeklerin üremesi kuralının "gönüllü [s.192] kabulü" olayının bir sonucu olarak popülasyonlar hızlı büyümmez. Bir sürü çocuk yapıp da sonradan bunun bir hata olduğunu anlamak gibi zor bir yol seçmek yerine, popülasyonlar büyüklüklerini, hemen üstünde aklıktan ölmelerin başlayacağı bir düzeyde tutmak için statü ve bölge üzerine yapılan yarışları kullanırlar.

Wynne-Edwards'ın düşüncelerinin en şaşırtıcı olanı, belki de *epideiktik* davranış düşüncesidir (*Bu kendi bulduğu bir sözcük*). Çoğu hayvan, zamanının büyük kısmını geniş sürüler halinde geçirir. Doğal seçilimin neden böyle bir yığınlaşmanın lehine çalıştığını açıklamak için az çok mantıklı nedenler önerildi; X. Bölüm'de bunların bazılarında söz edeceğim. Wynne-Edwards'ın düşüncesi ise oldukça farklı. Şunu öne sürüyor: Akşamları sığırcık kuşları bir araya toplandığında ya da sinek kümeleri çit kapısının üzerinde dans ederken, bir nüfus sayımı yapılmaktadır. Wynne-Edwards bireylerin grubun tümünün çıkarlarını gözeterek doğum hızlarını kısıtladıklarını ve nüfus fazla olduğunda daha az bebek yaptıklarını düşündüğü için, sığırcık kuşlarının nüfus yoğunluğunu ölçmek için bir yolları olması gerektiği mantıklı bir yaklaşım. Tıpkı bir termostatta mekanizmanın bir parçası olarak bir termometre bulunması gibi Wynne-Edwards'a göre, epideiktik davranış, nüfus tahmini yapabilmek için kümeler halinde toplanmaktır. Önerdiği bilinçli bir nüfus sayımı değil; nüfus yoğunluğunun duyuşsal algılamaları ile üreme sistemi arasında bağlantı kuracak bir otomatik sinir ya da hormon mekanizması. Wynne-Edwards'ın kuramına karşı, adil davranmaya çalıştım. Eğer